

NACIONALISTIČKI INCIDENTI IZ PERSPEKTIVE KOMUNISTIČKIH VLASTI U SPLITU 1980-IH

Ševo, Ivan

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:560794>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-26**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

DIPLOMSKI RAD

**„NACIONALISTIČKI INCIDENTI“ IZ PERSPEKTIVE KOMUNISTIČKIH VLASTI
U SPLITU 1980-TIH**

IVAN ŠEVO

Split, 2021.

Odsjek za povijest

Studij povijesti

Hrvatska povijest 20. stoljeća

**„NACIONALISTIČKI INCIDENTI“ IZ PERSPEKTIVE KOMUNISTIČKIH VLASTI
U SPLITU 1980-TIH**

Mentor:

Prof.dr.sc. Aleksandar Jakir

Student:

Ivan Ševo

Split, travanj 2021.

SADRŽAJ:

1. UVOD	3
2. MARKSISTIČKA IDEOLOGIJA I MODEL SAMOUPRAVNOG SOCIJALIZMA	4
3. IDEOLOGIJA HRVATSKOG NACIONALIZMA	13
3.1. Definicija pojma	13
3.2. Kratki povijesni pregled	14
3.3. Pravaška ideologija	15
3.4. Ustaška ideologija	21
3.5. Hrvatsko proljeće	22
3.6. Hrvatska emigracija nakon Drugog svjetskog rata	25
4. „NACIONALISTIČKI INCIDENTI“ U SPLITU 1980-TIH	28
4.1. Uvod u poglavlje	28
4.2. „Nacionalistički incident“ Miljenka Smoje	32
4.3. „Nacionalizam“ na operi „Nikola Šubić Zrinjski“	33
4.4. „Nacionalizam“ u studentskom domu „Ljubo Uvodić Razin“	35
4.5. Nacionalizam među srpskim srednjoškolcima	37
4.6. „Nacionalistički incident“ u Splitu na Badnju noć 1984.	38
4.7. „Nacionalistički incidenti“ u Splitu 1985.	40
4.8. Pokušaji SKJ da objasne ove „nacionalističke incidente“	43
4.9. Ozbiljniji incidenti u Splitu koji podsjećaju na prave nacionalističke incidente	47
4.10. „Nacionalistički incidenti“ na sportskim priredbama	49
4.11. Barićev zaključak o „nacionalističkim incidentima“ u Splitu 1980-tih	57
5. SUKOB CRKVE I KOMUNISTA OKO HRVATSKOG NACIONALIZMA U SPLITU 1980-TIH	59
6. ZAKLJUČAK	75
7. LITERATURA	76

1. UVOD

Tema moga rada su „nacionalistički incidenti“ iz perspektive komunitičkih vlasti u Splitu 1980-tih. Nacionalistički incidenti su stavljeni u navodne znakove, jer kako ćemo vidjeti, većinom se radi o događajima koji se mogu prosuditi kao nacionalistički incidenti jedino ako ih gledamo iz perspektive ondašnje komunističke vlasti. Osamdesetih godina Jugoslavija se nalazi u velikoj ekonomskoj i društvenoj krizi.¹ Nikica Barić, u svojoj knjizi Split 1980-tih- društveni sukobi u sutonu samoupravnog socijalizma, donosi podatak prema kojem je dug Jugoslavije Međunarodnom monetarnom fondu, kapitalističkim zemljama i stranim bankama 1980. iznosio 20.000.000.000. dolara.² Godina 1980. je prijelomna u povijesti Jugoslavije jer tada umire Josip Broz Tito, a godinu ranije je umro Edvard Kardelj, što je značilo da je Jugoslavija u godinu dana ostala bez dva vodeća političara.³ Vrijeme 1980-tih je također i vrijeme uzdizanja zloglasnog srpskog nacionalizma koji je Titovom smrću dodatno dobio na snazi.⁴ U prva dva poglavlja, koristeći se dostupnom literaturom, prikazat ću prvo marksističku ideologiju i model samoupravnog socijalizma, a zatim ću govoriti o ideologiji hrvatskog nacionalizma. Prva dva poglavlja će mi poslužiti kao teorijski uvod koji će mi pomoći u prikazivanju „nacionalističkih incidenata“ u Splitu 1980-tih. U druga dva poglavlja, koristeći se Barićevom knjigom, prikazat ću „nacionalističke incidente“ koji su se događali u Splitu i, koristeći se svojom i Barićevom argumentacijom, pokušat ću objasniti zašto smatram da to nisu pravi nacionalistički incidenti.

¹ Zdenko Radelić, Hrvatska u Jugoslaviji (1945. - 1991.) - Od zajedništva do razlaza, Zagreb: Školska knjiga, 2006: 489.

² Nikica Barić, Split 1980-ih- Društveni sukobi u sutonu samoupravnoga socijalizma, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2019: 235.-236.

³ Z. Radelić, Hrvatska u Jugoslaviji (1945. - 1991.) - Od zajedništva do razlaza: 490.

⁴ Dušan Bilandžić, Hrvatska moderna povijest, Zagreb: Golden marketing, 1999: 719.-720.

2. MARKSISTIČKA IDEOLOGIJA I MODEL SAMOUPRAVNOG SOCIJALIZMA

Socijalizam je pojam koji označava ideje, teorije, pokrete i poretke koji teže podruštvljenju temeljnih uvjeta ljudske egzistencije.⁵ Nastao je u 18. st. u Europi kao reakcija na industrijalizaciju i kapitalizam. Socijalizam se kroz povijest svojega razvoja pojavljivao unutar različitih političkih koncepcija, od kojih su najznačajnije: utopijski socijalizam, anarhizam, boljševizam, demokratski socijalizam, komunizam, realni socijalizam te samoupravni socijalizam. Središnje vrijednosti zajedničke svim oblicima socijalizma jesu kritika privatnoga vlasništva i njegovo podruštvljenje te načelo društvene jednakosti. Elementi socijalističkog mišljenja mogu se pronaći u djelima slavnih utopista i filozofa kao što su Tommaso Campanella i Thomas Moore. U djelu Utopija iz 1516. Th. More drži da „ondje gdje je vlasništvo privatno, gdje je novac mjerilo svih stvari, teško je i nemoguće da zajednica ima pravednu vladu“.⁶ Prve konkretne ideje socijalističkog načina proizvodnje i uređenja društva postavili su utopijski socijalisti, koji su se protivili privatnomu vlasništvu, kapitalizmu i njemu svojstvenoj doktrini laissez-faire. Riječ socijalist prvi se put pojavila 1827. u časopisu Cooperative Magazine, koji je uređivao R. Owen, a riječ socijalizam u časopisu Le Globe 1832. Nakon revolucije 1848. i pojave komunističkog mišljenja socijalizam je dobio novo značenje. .

Komunizam, koji se temeljio na idejama K. Marxa i njegovih sljedbenika (marksizam), shvaćao je socijalizam kao prvu ili prijelaznu etapu između kapitalizma i komunizma. Marksistički socijalizam uključivao je strategiju revolucionarne klasne borbe i s tim u vezi razgraničenje od ostalih strujanja unutar svjetskog socijalizma. Boljševizam, struja i od 1912. samostalna politička stranka u Rusiji, revolucionarnim je putem 1917 (Listopadska revolucija) osvojila vlast u Rusiji i time odredila novo značenje i smjer međunarodnog socijalizma. Predvodnik Boljševičke revolucije i glavni ideolog ruskog socijalizma bio je V.I. Lenjin, koji je svoje postulate temeljio na Marxovoj i Engelsovoj teoriji. Stvaranjem SSSR-a boljševizam se učvrstio kao poredak, a dolaskom J. V. Staljina na čelo Partije sve je više poprimao totalitarni karakter prema unutra i imperijalistički prema van (»socijalizam u jednoj zemlji«). Nakon II. svjetskog rata europske države pod utjecajem SSSR-a razvile su slične poretke. Od osnutka Varšavskoga pakta 1955., u koji je bilo uključeno osam europskih država, taj se sustav još snažnije institucionalizirao te je doveo do blokovske podjele svijeta. Nakon sukoba Tita i

⁵ (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=56924>) (11.4.2021.)

⁶ Isto

Staljina, socijalistička Jugoslavija je težila pronaći novu ideologiju, kojoj je zadatak bio objasniti agresivnost SSSR-a i teorijski objasniti zašto jedna komunistička zemlja ugrožava drugu.⁷ Uzroci su pronađeni u birokratskim deformacijama sovjetskog modela komunizma izad čega je slijedio zaključak da treba izraditi model koji će smanjiti moć vlastite države. Jugoslavenski komunisti, inspirirani Marxovim „Građanskim ratom u Francuskoj“, stvorili su samoupravni model čija su glavna načela bila da čovjek nije sredstvo, nego svrha djelovanja, da poduzeća moraju biti u rukama radnika koji u njima rade, te suprotno Marxovim idejama, odlučeno je da će se zadržati robonovčani odnosi i tržišta.⁸

Narodna skupština FNRJ donijela je 27. listopada 1950. „Osnovni zakon o upravljanju državnim privrednim poduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radnih kolektiva“ popularno nazvan „Zakon o radničkom samoupravljanju“.⁹ Glavna obilježja samouprave su bila: vlast radničke klase i svih radnih ljudi, društveno vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju, pravo rada tim sredstvima, samoupravni položaj radnika i društveni karakter koji proizlazi iz međusobne zavisnosti i odgovornosti.¹⁰ Ova obilježja proizlazila su iz spoznaje da je nužno ostvarivati spajanje sredstava i rada, odnosno proizvođača i izrastanje asocijacija slobodnih proizvođača, raspodjele prema radu, prisutnost samoupravnog planiranja, samoupravnog sporazumijevanja i društvenog dogovaranja, a na međunarodnom planu voditi politiku nesvrstavanja. Arhitekti modela samoupravljanja nadali su se da će radnici, sada kada su tvornice u njihovim rukama („Tvornice radnicima, zemlja seljacima“), biti visoko motivirani za rad i da će to stvoriti poduzeća koja će biti konkurentna na tržištu.¹¹ Nakon ustava iz 1974. model samoupravnog socijalističkog sustava Bjelić objašnjava društveno-ekonomskim i društveno-političkim modelom. Društveno-ekonomski model podrazumijeva društveno vlasništvo i pravo na samoupravljanje, pravo na udruživanje u Organizacije udruženog rada, Radne organizacije i druge oblike organiziranja koji se osnivaju radi zadovoljenja zajedničkih i osobnih potreba. Radnici imaju pravo stjecati i raspolagati sredstvima, odnosno rezultatima svoga rada, te imaju pravo planirati i programirati rad i razvitak svojih organizacija.¹²

⁷ Z. Radelić, Hrvatska u Jugoslaviji (1945. - 1991.) - Od zajedništva do razlaza: 284.

⁸ Isto: 285.

⁹ Isto: 286.

¹⁰ Milan Bijelić, Jugoslavensko samoupravljanje (zablude o konstituciji sustava), Šibenik: Ogranak Matice hrvatske, 2010: 114.

¹¹ Aleksandar Jakir/Anita Lunić, What were the Outcomes of the Self-Managed Economy in Socialist Yugoslavia? U: Cultures of Economy in Southeastern Europe. Spotlights and Perspectives (Balkan Studies Library, Culture & Theory, Volume 220) uredili Davor Beganović, Andrea Lešić, Jurij Murašov. Bielefeld: transcript Verlag, 2020., 83.

¹² M. Bjelić, Jugoslavensko samoupravljanje (zablude o konstituciji sustava): 116.-117.

Društveno-politički model postulira da je SFRJ savezna država i zajednica dobrovoljno ujedinjenih socijalističkih republika koje se temelje na suverenosti naroda i vlasti radničke klase koja upravlja društvenim poslovima koji su od zajedničkih interesa.¹³ To upravljanje se odvija preko mjesnih zajednica, općina i SIZ-ova (samoupravne interesne zajednice) preko kojih radnici samoupravno uređuju međusobne odnose i usklađuju interese te preko njih usmjeravaju društveni razvitak. Bijelić navodi citat prof. Vranjickog koji sustav samoupravljanja objašnjava ovako: „Cilj je bio jasan: proces dovesti do kraja tako da radna sfera, sfera proizvodnje i društvenog rada uopće, bude osnova ne samo raspolaganja proizvodom svoga i društvenog rada i ovladavanje pitanjima planiranja ukupnog razvitka, nego i osnova političke sfere.“¹⁴ Marksistička ideologija u središte razvoja ljudske vrste stavlja rad, koji je izvor svakog bogatstva i osnovni uvjet svega ljudskog života.¹⁵ Svako socijalističko društvo kao svoju osnovu proklamira obaveznost rada svih svojih članova. No, i više od toga svako socijalističko društvo proklamira rad i rezultate rada kao presudan faktor društvenog položaja svakog njegovog člana.¹⁶

Prema tome, značaj i položaj pojedinca u socijalizmu ne ovisi ni o porijeklu ni o nekim drugim faktorima već isključivo o radu. Marksizam rad definira kao proces između čovjeka i prirode u kome čovjek vrši svoju razmjenu materije s prirodom i ovu razmjenu omogućava, uređuje i nadzire vlastitom djelatnošću.¹⁷ Čovjek svojim djelovanjem prirodnu materiju prilagođava obliku koji je upotrebljiv za njegov život, a djelujući na prirodu izvan sebe ujedno mijenja i vlastitu prirodu. Iz ovoga možemo zaključiti da je čovjek dio prirode te da je ona okvir njegova djelovanja i opstanka. Razmjena materije između čovjeka i prirode mora biti kontrolirana i racionalna, jer je priroda i njeno očuvanje uvjet preživljavanja samog čovjeka. Marksistička ideologija kapitalizam shvaća kao sistem čiji je jedini motiv profit koji se ostvaruje nekontroliranom i neracionalnom razmjenom materije s prirodom, stoga kapitalizam mora nestati, a ljudsko se društvo mora konstituirati kao planski i racionalni organizam.¹⁸ Na početku razvoja ljudskog društva čovjek prema prirodi stoji kao slabašno biće, zbog nedovoljne razvijenosti proizvodnih snaga.¹⁹ No kroz iskustvo čovjek spoznaje da oblikovanjem materije

¹³ Isto: 118.

¹⁴ Isto: 119.

¹⁵ Dušan Čalić. Marksizam i samoupravljanje, Zagreb: Globus, 1974: 9.-10.

¹⁶ Isto: 10.

¹⁷ Isto: 11.

¹⁸ Isto: 11.-12.

¹⁹ Isto: 12.

nađene u prirodi može oblikovati učinkovitija sredstva za proizvodnju.²⁰ Razvitak proizvodnih snaga kroz povijest je sa sobom donio stvaranje klasnoga društva, koje marksizam vidi kao razvitak manjine na račun eksploatacije i potlačivanja ogromne većine.²¹ Razvoj proizvodnih snaga omogućio je da se proizvede više nego što je potrebno za vlastitu potrošnju, čime su stvoreni uvjeti razmjene.²² Proizvođači više nisu znali što se događa sa njihovim proizvodima, te se javila mogućnost da se proizvod upotrijebi protiv proizvođača u svrhu njihova potlačivanja i iskorištavanja. Tako proizvođači padaju u stanje alijenacije u kojem proizvodi njihovog rada i djelovanja postaju njima strani i nadređeni njihovoj volji.²³ Cijepanjem društva na klase nastaje država, koja je organ vladajuće klase.²⁴ Razvijanje robo-novčanih odnosa u kapitalizmu doveo je do eksploatacije ogromne većine od strane kapitalističke manjine i alijenacije, koji su označili dubok pad ljudskog društva u moralnom smislu.

Ono što dobro opisuje razvijenost proizvodnih snaga neke civilizacije je stupanj razvijenosti podjele rada koja je u kapitalizmu dosegla svoj vrhunac i uzrokovala odvajanje posebnih i društvenih interesa i alijenaciju proizvođača od proizvoda.²⁵ Osnovna karakteristika otuđenja (alijenacije) je vlast stvari nad ljudima što se događa u kapitalističkom društvu.²⁶ Horvat otuđenje objašnjava gubitkom kontrole nad vlastitim radom.²⁷ Čim poslodavac raspolaže radom radnika, rad postaje radniku eksteran, odvojen od njegove ličnosti, pa se radnik više neostvaruje u svom radu već se njime poriče. Ovakav rad u radniku izaziva osjećaj bijede i fizičke iscrpljenosti, te počinje osjećati da njegov rad nije slobodan već nametnut, te se jedino slobodnim osjeća kada je kod kuće. Radnik počinje osjećati da njegov rad ne služi za zadovoljenje vlastitih potreba, nego za zadovoljenje potreba drugih. Otušeni radnik se prema proizvodu vlastitog rada odnosi kao prema tuđem predmetu jer taj predmet ne pripada njemu, pa mu se on pričinja kao stran i neprijateljski.²⁸ Ono što može poboljšati položaj radnika je daljnji razvitak proizvodnih sredstava i učinkovitija podjela rada od one u kapitalizmu koja će omogućiti skraćivanje radnog vremena.²⁹ To vrijeme radnik može iskoristiti za duhovni rad i duhovno uživanje kojim će ostvariti svoju individualnost i stvaralačku ličnost. Da bi bila

²⁰ Isto: 13.

²¹ Isto: 17.

²² Isto: 19.

²³ (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=45929>) (11.4.2021.)

²⁴ D. Čalić, Marksizam i samoupravljanje: 22.

²⁵ Isto: 27.

²⁶ Isto: 30.

²⁷ Branko Horvat, Politička ekonomija socijalizma, Zagreb: Globus, 1983: 82.

²⁸ D. Čalić, Marksizam i samoupravljanje: 32.

²⁹ Isto: 39.

moguća izgradnja ljudskog društva kao društva razvijenih stvaralačkih ličnosti potrebno je, po Marxu, ukinuti privatno vlasništvo, ukinuti klase, te prisvojiti proizvodne snage.³⁰ Ovakve promjene moguće su jedino ujedinjenjem proletarijata koji će revolucijom srušiti moć dosadašnjeg načina proizvodnje i društvenog poretka.³¹ Provođenjem revolucije proletarijata stvara se društvo u kojem se individue razvijaju u svojoj potpunosti i u kojem se rad pretvara u samodjelatnost, a proizvodne snage postaju društvena svojina. Nakon Drugog svjetskog rata i kratkog razdoblja obnove Jugoslavija je krenula putem izgradnje novog socijalističkog društva.³² Prvi korak je bio nacionalizacija sredstava za proizvodnju i donošenje zakona o upravljanju radnih kolektiva državnim i privrednim poduzećima i višim privrednim udruženjima. Jugoslavenski model samoupravljanja nalazio se između kapitalističkog sistema zapada i sovjetske planske ekonomije.³³ Parola „tvornice radnicima, zemlja seljacima“ nije po Čaliću tek isprazna propagandistička floskula, već program koji u sebi sadrži program socijalističkog odnosa u proizvodnji i odnosa prema radnicima.³⁴ Cilj razvoja samoupravljanja u SFRJ je bio odumiranje države u korist samoupravljanja, u kojem se društvo organizira kao asocijacija slobodnih proizvođača. Cilj ovakvog razvoja društva je bio ponovno uspostaviti prirodno stanje rada, te eliminirati izrabljivačku klasu, ali i državu iz procesa proizvodnje, te direktno povezati proizvođače sa sredstvima za proizvodnju.³⁵

U svojim „Tezama“ štampanima 1950. u časopisu „Komunist“ Boris Kidrič definira socijalističko poduzeće kao proizvodno-komercijalnu ili čisto komercijalnu organizaciju koja u sklopu socijalističke robne razmjene proizvodi i razmjenjuje robu na temelju zakona i propisa države radnog naroda.³⁶ Snaga socijalističke proizvodnje, po Čaliću, je u tome što veze između proizvođača su rezultat društvenog plana, a ne stihije kao što je to slučaj u kapitalizmu.³⁷ No već 1950. Kidrič je upozoravao da slabo planiranje, manjkava organizacija društvene privrede i jaka disproporcionalnost u samoj strukturi socijalističke ekonomije može uzrokovati probleme. Upravo ovu disproporcionalnost između ekonomija razvijenih i nerazvijenih republika (npr. Slovenija i Kosovo) Jakir i Lunić uzimaju kao glavni

³⁰ Isto: 40.

³¹ Isto: 42.

³² Isto: 123.

³³ A. Jakir, A. Lunić, What were the Outcomes of the Self-Managed Economy in Socialist Yugoslavia?: 83.

³⁴ D. Čalić, Marksizam i samoupravljanje: 124.

³⁵ Isto: 124.-125.

³⁶ Isto: 125.

³⁷ Isto: 126.

razlog za neuspjeh modela samoupravljanja.³⁸ Čalić navodi kako u teoriji marksizma socijalizam predstavlja prijelazno razdoblje iz kapitalizma u komunizam, u kojem otpada privatno vlasništvo, a sredstva za proizvodnju dolaze u državne ruke.³⁹ U ovom prijelaznom razdoblju država služi kao kolektivni upravljač koji društveno-ekonomska zbivanja pretvara u metodu socijalističke raspodjele.⁴⁰ Lenjin je smatrao da je socijalizam idealan sustav za multietničku federalnu državu, jer na prvo mjesto stavlja bratstvo, međusobnu toleranciju te klasnu solidarnost među radnicima.⁴¹ Glavni cilj socijalizma u multietničkoj državi jest zadržavanje posebnih nacionalnosti i brisanje nacionalizma koji uzrokuje podjele i nasilje u društvu. Marksistička ideologija smatra da je nacionalizam protivnik radničke klase jer onemogućava ujedinjenje svih radnika u borbi protiv kapitalističke klase.⁴² Nakon spomenutog sukoba Tita sa Staljinom Jugoslavija se ideološki polako počela odmicati od Sovjetskog Saveza.⁴³ U svom govoru u Splitu u ožujku 1950. kada je govorio o „klasicima marksizma“ Tito je izostavio Staljina, a sljedeće godine ga je optužio za revizionizam.⁴⁴ Ovom optužbom Tito je okrivio Staljina za napuštanje programa klasne borbe i odustajanje od marksizma.⁴⁵ Na Šestom kongresu KPJ. 1952. Tito je govorio o čudovišnom obliku državnokapitalističkog birokratskog sustava u kojem su radnici eksploatirani, a neruske narode ugnjetava ruski imperijalizam.⁴⁶ Govorilo se da se treba distancirati od „staljinističko-birokratskog“ totalitarizma, te da treba nastupiti proces odumiranja države kao bitan element socijalističkog napretka nasuprot birokratskim tendencijama i birokratizmu kao ostatku klasnog sustava.

Goldstein ističe kako će 50-tih godina 20. stoljeća partijski ideolozi tražiti odmicanje Lenjina od Staljina, te će nastojati pokazati da je Staljinizam bitno različit od Lenjina i Lenjinizma. Federativna Narodna Republika Jugoslavija (Kasnije SFRJ) se temeljila na nacionalnoj jednakosti i međunacionalnoj toleranciji unutar države.⁴⁷ Za prijašnje međunacionalne sukobe „nova Jugoslavija“ je krivila „staru Jugoslaviju“ koja nije bila u stanju spriječiti hegemoniju jedne nacije nad ostalima.⁴⁸ Prijašnje međunacionalne probleme

³⁸ A. Jakir, A. Lunić, What were the Outcomes of the Self-Managed Economy in Socialist Yugoslavia?: 84.

³⁹ D. Čalić, Marksizam i samoupravljanje: 129.

⁴⁰ Isto: 129.-130.

⁴¹ Konstantinos Angelos Tasopoulos, Nationalism and Nationalist ideology in Yugoslavia, LAMBERT Academic Publishing, 2018: 8.

⁴² Isto: 8.-9.

⁴³ Ivo Goldstein, Povijest Hrvatske- 1. svezak (1945.-1968.), Split: EPH Media d.o.o., 2011: 120.

⁴⁴ Isto: 121.

⁴⁵ (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=52627>) (11.4.2021.)

⁴⁶ I. Goldstein, Povijest Hrvatske- 1. svezak (1945.-1968.): 121.

⁴⁷ K.A. Tasopoulos, Nationalism and Nationalist ideology in Yugoslavia: 15.

⁴⁸ Isto: 16.

komunisti su objašnjavali iz Marksističko-Lenjinističke perspektive koja je na hegemoniju Srbije u Kraljevini Jugoslaviji gledala kao na manipulaciju buržoazije (kapitalista) kojoj je cilj bila kontrola i iskorištavanje podčinjene radničke klase.⁴⁹ Ovakvo objašnjavanje prijašnjih problema među sadašnjim republikama, po mom mišljenju, je suviše šturo jer ne uzima u obzir čitav kontekst prijašnjih događaja i međunacionalnu mržnju koja se ispoljila u Drugom svjetskom ratu, već uzima samo mali djelić stvarnosti koji je moguće prilagoditi Marksističkom narativu, dok ostale dijelove jednostavno ignorira.

Za popunjavanje odgovornih pozicija u SFRJ koje su sa sobom nosile velike ovlasti i odgovornost, uz sposobnost, važna je bila i moralno-politička podobnost.⁵⁰ To je načelno značilo da osobe koje su osuđivane zbog kaznenih djela protiv samoupravljanja, sigurnosti države, privrede ili društvenog vlasništva, unatoč svojim stručnim sposobnostima, nisu mogli zauzimati rukovodeće položaje u privredi. Bilo je i slučajeva da se moralno-politička podobnost traži od kandidata za radna mjesta koja nisu podrazumijevala posebne ovlasti ili odgovornosti, primjerice za šefa računovodstva ili pri zapošljavanju liječnika. Ponekad bi se takva podobnost izjednačavala sa članstvom u Savezu Komunističke, a ponekad se zahtijevalo od kandidata za određeni posao da sami pribave dokaz vlastite moralno-političke podobnosti. Kako je vrijeme odmicalo republike su u Jugoslaviji sve više dobivale na značenju, prvo ekonomski, onda politički.⁵¹ Šezdesetih godina Jugoslavija je sve više liberalizirala ekonomiju, što je išlo na ruku razvijenijim republikama kao što su bile Hrvatska i Slovenija. Ekonomska polarizacija između razvijenih i nerazvijenih (Makedonija, Bosna i Hercegovina i Kosovo) republika sve je više prijetila političkoj stabilnosti države. Ovo je posebice bio problem pošto je Srbija stajala na strani manje razvijenih koji su se protivili tržišnim reformama i liberalizaciji ekonomije. Lunić i Jakir vide ova ekonomska previranja iz 1960-tih kao početak kraja socijalističke Jugoslavije.⁵² Boris Kidrič, vodeći ekonomski ideolog Jugoslavije i jedan od tvoraca sistema samoupravljanja⁵³, je predvidio da će do 1964. svi dijelovi Jugoslavije dosegnuti jednaku ekonomsku razvijenost.⁵⁴ Ovo predviđanje se pokazalo potpuno promašeno, a s vremenom su Hrvatska i Slovenija ekonomske probleme pretvorili u političke, tražeći veću decentraliziranost

⁴⁹ Isto: 15.-16.

⁵⁰ N. Barić, Split 1980-tih- Društveni sukobi u sutonu samoupravnoga socijalizma: 116.

⁵¹ A. Jakir, A. Lunić, What were the Outcomes of the Self-Managed Economy in Socialist Yugoslavia?: 86.

⁵² Isto: 9.

⁵³ (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=31392>) (11.4.)

⁵⁴ A. Jakir, A. Lunić, What were the Outcomes of the Self-Managed Economy in Socialist Yugoslavia?: 87.

socijalističke Jugoslavije.⁵⁵ Položaj radnika u Jugoslaviji je bio mnogo bolji u teoriji nego u praksi. U stvarnosti mnogi radnici su bili izrazito loše plaćeni te su živjeli na rubu siromaštva. Lunić i Jakir donose podatak iz 1976. prema kojem su 23.9% radnika u Jugoslaviji bili ispod granice siromaštva, a 36.5% radnika je bilo na samoj granici.⁵⁶ Loša primanja su često prisiljavala radnike da pronađu dodatne poslove koje su obavljali u slobodno vrijeme. Loša primanja su uzrokovala nemotiviranost i neproduktivnost radnika na radnome mjestu, a česta su bila i lažna bolovanja koja su radnici uzimali kako bi se mogli posvetiti svojim sekundarnim poslovima. 60-tih godina 20. stoljeća počinje problem nezaposlenosti u Jugoslaviji. Godine 1967. Jugoslavija je imala 750 000 ljudi koji nisu mogli naći posao, a taj broj bi bio još i veći da 1965. vladajući krugovi u socijalističkoj Jugoslaviji nisu dopustili ljudima da idu na privremeni rad u Njemačku i druge zapadne zemlje.⁵⁷ Tijekom 70-tih godina Titove fizičke i intelektualne snage sve su više kopnile.⁵⁸ Njegov zadnji značajni politički nastup dogodio se 1979. na konferenciji nesvrstanih zemalja u Havani, na kojem se usprotivio traženjima Kube da se pokret nesvrstanih približi Sovjetskom Savezu.⁵⁹ Nakon havanskog istupa Tito je počeo slabiti, a do kraja 1979. njegovo zdravstveno stanje se dramatično pogoršalo. O značaju njegovog kulta ličnosti za Jugoslaviju govori i činjenica da su u mnogim ustanovama i poduzećima organizirana noćna dežurstva, kao da će Titovim odlaskom doći do nekakvog prevrata ili revolucije. Titovom smrću u Ljubljani 4. svibnja 1980. socijalistička Jugoslavija je ušla u zadnje desetljeće svoga postojanja. Najzaslužniji za sve dobro i loše što se do tada događalo u socijalističkoj Jugoslaviji bio je upravo Tito.⁶⁰ Njegov ideološki odmak od monarhističke Jugoslavije i proklamacije o nacionalnoj ravnopravnosti, koliko god bile pozitivne, ipak nisu uspjele riješiti nacionalno pitanje u Jugoslaviji, što je bio jedan od njegovih najvećih propusta.⁶¹

Jugoslavensko potiranje nacionalnih osjećaja, prema Goldsteinu, je upravo bio glavni uzrok buđenja ekstremnog nacionalizma krajem 1980-tih. Za vrijeme 1980-tih socijalistička Jugoslavija se nalazila u dubokoj političko-ekonomskoj krizi te je država isključivo opstajala zahvaljujući svojevrsnoj koaliciji između vlasti i radnika.⁶² U zamjenu za socijalni mir

⁵⁵ Isto: 9.-10.

⁵⁶ Isto: 10.

⁵⁷ Isto: 10.-11.

⁵⁸ Ivo Goldstein, *Povijest Hrvatske- 2. svezak (1968.-2011.)*, Split: EPH Media d.o.o., 2011: 70.

⁵⁹ Isto: 71.

⁶⁰ Isto: 72.

⁶¹ Isto: 73.

⁶² Isto: 77.

socijalistički sustav Jugoslavije je radnicima osiguravao velika socijalna prava, odnosno pravno stanje u kojem radnici praktički nisu mogli izgubiti posao koliko god loše radili.⁶³ Povijest će pokazati da ovakav „umjetni“ mir neće dugo trajati i da Jugoslavija neće izdržati brojne nedaće koje su je zadesile tokom 1980-tih. Mislim da socijalistička Jugoslavija nije uspjela zbog neuspjeha marksističke ideologije da na zadovoljavajući način riješi problem nacionalnih tenzija koje su postojale od samog početka socijalističke Jugoslavije, a koje su samo bile pojačane ekonomskim problemima koji su zahvatili državu 1960-tih.⁶⁴ Pa ipak ako je nešto pozitivno izašlo iz nacionalističkih politika s kraja 1980-tih i početka 1990-tih to je svakako bila dezintegracija socijalističke Jugoslavije i uspostava moderne Hrvatske države na demokratskim načelima, dok je najgora posljedica nacionalističkih politika bio rat koji je zahvatio ovo područje i koji je uzrokovao agresiju vojske JNA na Hrvatsku.⁶⁵

⁶³ Isto: 77.-78.

⁶⁴ A. Jakir, A. Lunić, What were the Outcomes of the Self-Managed Economy in Socialist Yugoslavia?: 79.

⁶⁵ Z. Radelić, Hrvatska u Jugoslaviji (1945. - 1991.) - Od zajedništva do razlaza: 595.

3. IDEOLOGIJA HRVATSKOG NACIONALIZMA

3.1. Definicija pojma

Nacionalizam je ideja i politički pokret u modernoj epohi koji naglašava jedinstvo nacije, njezinih interesa, prava ili političkih ciljeva, razumijevanja zajedničke prošlosti, te odnosa prema drugim nacijama ili državama, odnosno njezin kolektivni identitet.⁶⁶ Termin nacionalizam nastao je potkraj XVIII. st. u Francuskoj, a označuje pretjerano izražavanje nacionalnog osjećaja, i to na račun pripadnika drugih nacija, pa se nacionalizam povezuje s etnocentrizmom i ksenofobijom.⁶⁷ Za razliku od domoljublja (patriotizma), kojim se izražava privrženost zavičajnoj sredini, nacionalizam privrženost vezuje samo uz pripadnike određene skupine, etničke ili nacionalne. U zapadnoeuropskim državama kao što su Engleska, Francuska i Španjolska, nacionalizam je proizašao iz težnje da se dinastičke države pretvore u demokratske, a u nekim drugim europskim državama nacionalizam je nastao kao rezultat političkih pokreta kojima je bio cilj stvoriti autonomne jedinice ili nove države na tlu multietničkih carstava. Val nacionalizma zahvatio je Europu 1848. koja je u povijesti ostala zapamćena kao „proljeće naroda“. Najveća žarišta revolucije 1848. su bili Pariz, Beč, Budimpešta, Berlin, Prag i Milano, a za hrvatsku povijest je posebice važna bila revolucija u Ugarskoj, koja je pokrenula i niz događaja u Hrvatskoj.⁶⁸

Općenito, nacionalizam se vezuje za različite ideologije, od liberalnih preko socijalističkih do fašističkih, pa se može smatrati načinom njihove izvedbe na domaćem prostoru.⁶⁹ Nacionalizam na svijet gleda iz perspektive nacija i inzistira na trajnoj razlici među njima i isticanju kolektivnog identiteta koji je vidljiv u svim područjima života. Iako je ranije istaknuta razlika između nacionalizma i patriotizma valja napomenuti da mnogi autori ne razlikuju ova dva pojma te ih često koriste kao istoznačnice.⁷⁰ Od onih koji su razlikovali ova dva pojma ističe se Lord Emerich Edward Dalberg Acton, poznati engleski povjesničar i političar.⁷¹ Lord Acton je razliku između patriotizma i nacionalizma tražio u moralnoj odgovornosti prema vlastitoj zajednici koju podrazumijeva patriotizam, za razliku od

⁶⁶ (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=42695>) (14.4.2021.)

⁶⁷ Isto

⁶⁸ T. Macan, Ž. Holjevac, Povijest Hrvatskoga naroda: 202.

⁶⁹ (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=42695>) (14.4.2021.)

⁷⁰ (<https://plato.stanford.edu/entries/patriotism/#PatNat>) (14.4.2021.)

⁷¹ (<https://www.britannica.com/biography/John-Emerich-Edward-Dalberg-Acton-1st-Baron-Acton>) (1.5.2021.)

nacionalizma koji se bazira isključivo na instinktivnoj povezanosti sa vlastitom rasom (“our connection with the race”).⁷² Pisac George Orwell ova dva pojma razlikuje u njihovom defenzivnom, odnosno ofenzivnom stavu. Za Orwella nacionalizam je obilježen ofenzivnim stavom i agresijom kojoj je krajnji cilj postizanje moći i ugleda vlastite države. Patriotizam, s druge strane, po Orwellu, obilježava ljubav i predanost prema određenom mjestu i načinu života, ali, za razliku od nacionalizma, nema težnju da taj način života preslika na druge i stoga njega obilježava defenzivan stav.

3.2. Kratki povijesni pregled

Iz perspektive hrvatskog nacionalizma, kako Tasopoulos navodi, hrvatska država ima svoje korijene u državi Ljudevita Posavskog, koji se uspješno borio protiv Franaka u 8. stoljeću⁷³ i čija se kneževina prostirala između Drave, Save i Kupe sa središtem u Sisku.⁷⁴ Kasnije se ta državna tradicija nastavila kroz Trpimira I i kralja Tomislava za čije je vladavine hrvatsko kraljevstvo obuhvaćalo i neke dijelove današnje Srbije, Slovenije i Bosne i Hercegovine.⁷⁵ Prema poznatom dokumentu Pacta Conventa, kojeg moderna povijesna znanost drži falsifikatom, Hrvatska je 1102. ušla u personalnu uniju sa Ugarskom, nakon što je hrvatsko plemstvo prihvatilo ugarskoga kralja Kolomana za svoga kralja.⁷⁶ Na temelju ove personalne unije, Franjo Tuđman će iznijeti mitološku hipotezu o tome kako su Hvati 9. stoljeća čekali slobodnu državu.⁷⁷

Nakon Prvog Svjetskog Rata i sloma Austro-Ugarske dolazi do stvaranja zajednice južnih Slavena pod dinastijom Karađorđević u koju je bila uključena i Hrvatska. O načinu na koji se ujedinjenje 1918. ostvarilo negativno je govorio Stjepan Radić, koji se nalazio na čelu Hrvatske Pučke Seljačke Stranke. Radić se zalagao za stvaranje federalne države koja bi se sastojala od 4 ravnopravne države- Hrvatske, Slovenije, Crne Gore i Srbije. Ovako uređena Jugoslavija, prema Radiću, bi spriječila uvođenje srpskoga despotizma koji bi inače bio prisutan ako bi se na čelu novostvorene Kraljevine SHS nalazila srpska dinastija Karađorđević. Tasopoulos navodi kako je iz hrvatske perspektive ideja nacionalne slobode počela polako kopniti od samog početka stvaranja Kraljevine SHS, u kojoj su Srbi bili većinski narod.⁷⁸

⁷² (<https://plato.stanford.edu/entries/patriotism/#PatNat>) (14.4.2021.)

⁷³ K.A. Tasopoulos, Nationalism and Nationalist ideology in Yugoslavia: 34.

⁷⁴ T. Macan, Ž. Holjevac, Povijest Hrvatskoga naroda: 18.

⁷⁵ K.A. Tasopoulos, Nationalism and Nationalist ideology in Yugoslavia: 34.

⁷⁶ T. Macan, Ž. Holjevac, Povijest Hrvatskoga naroda: 51.

⁷⁷ K.A. Tasopoulos, Nationalism and Nationalist ideology in Yugoslavia: 35.

⁷⁸ Isto: 36.

U novoj državi Hrvati su počeli vidjeti Srbe kao one koji nad njima vrše hegemoniju, a to je svoj vrhunac doživjelo kada je u narodnoj skupštini bio ubijen Stjepan Radić. Još jedna žrtva srpske hegemonije u Kraljevini SHS bio je Milan Šufflay, poznati hrvatski povjesničar i član Hrvatske stranke prava,⁷⁹ koji je 1931. bio prebijen na smrt na pragu svoje kuće u Zagrebu.⁸⁰ Prije ujedinjenja u Kraljevinu SHS, Hrvatska je uživala autonomni status unutar Kraljevine Ugarske,⁸¹ s kojom se zajedno nalazila pod habsburškom krunom od 1527.⁸² Multietnička Habsburška Monarhija nije uspjela svojim sastavnicama nametnuti kulturnu standardizaciju zasnovanu na njemačkom jeziku, te je na cijelom srednjeeuropskom prostoru u početnoj etapi oblikovanja modernih nacija prevladao fenomen tzv. „etnonacionalizma“ koji je označavao proces oblikovanja „od nacije k državi“ i bazirao se na izgradnji kulturno-jezičnog identiteta.⁸³ Staničić naglašava kako je slavenska ideologija ilirskoga pokreta (Hrvatskog narodnog preporoda) bila rezultat ondašnjih prilika u Habsburškoj Monarhiji u kojoj su dominantne nacije bile njemačka i mađarska, te da su preporodni pokreti slavenskih naroda bili oruđe kojim su se slavenski narodi unutar monarhije suprotstavljali njemačkoj i mađarskoj dominaciji.⁸⁴ Staničić također naglašava kako je Hrvatski narodni preporod afirmirao slavenstvo kao samo jedan dio identiteta hrvatske nacije te kako je ilirsko ime imalo funkciju neutralizacije pokrajinskih partikularizama i hrvatsku nacionalnu integraciju.⁸⁵ Staničić navodi kako se iz neobjavljenih rukopisa Ljudevita Gaja, vođe ilirskog pokreta, vidi da je on uz ideju o zasebnom hrvatskom književnom jeziku i pismu, zastupao i ideju o hrvatskoj etniji koja bi obuhvaćala stanovništvo „trojedne kraljevine“ Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, te stanovništvo Istre, Bosne, Kranjske, Koruške i Štajerske.⁸⁶

3.3. Pravaška ideologija

Pedesetih godina 19. stoljeća Ante Starčević zajedno sa Eugenom Kvaternikom počinje oblikovati pravašku ideologiju kojoj će glavni cilj biti uspostava hrvatske države van Habsburške Monarhije.⁸⁷ Starčević i Kvaternik su zastupali ideju o nacionalnoj originalnosti i

⁷⁹ (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=59985>) (14.4.2021.)

⁸⁰ Josip Horvat, Hrvatski panoptikum, Zagreb: Oour globus, 1982: 251.

⁸¹ Vesna Pešić, Serbian Nationalism and the Origins of the Yugoslav Crisis, Washington: United States peace institute, 1996: 6.

⁸² Trpimir Macan, Željko Holjevac, Povijest Hrvatskoga naroda, Zagreb: Školska knjiga, 2013: 128.-129.

⁸³ Nikša Stančić, Hrvatski narodni preporod- ciljevi i ostvarenja, Zagreb: Cris, X (1), 2008: 8.

⁸⁴ Isto: 9.

⁸⁵ Isto: 9.-10.

⁸⁶ Isto: 10.

⁸⁷ T. Macan, Ž. Holjevac, Povijest Hrvatskoga naroda: 217.

individualnosti hrvatske nacije, te su težili nacionalnoj slobodi i jedinstvu.⁸⁸ Za Starčevića i Kvaternika je karakteristično bilo kreiranje nacionalnih mitova u kojima su Hrvati prikazani kao „izabrani narod“ koji se nalazi na povijesnoj misiji. Pravaška ideologija je prikazivala trenutačnu situaciju u kojoj se hrvatska nalazi (Habsburška Monarhija) kao potpuno zlo, kojemu su suprotstavljali slavu prošlost i želju za slobodom u budućnosti. Starčević i Kvaternik svoj uzor su našli u Francuskoj revoluciji koja je postulirala stvaranje nacionalne države koja se stvara privolom i aktivnim sudjelovanjem naroda.⁸⁹ Polazište pravaške ideologije je bilo prirodno pravo svake nacije da stvori vlastitu državu i povijesno državno pravo hrvatskoga naroda. Gross navodi kako se već u prvim formulacijama pravaške ideologije osjećao dramatički naglasak na državotvornosti i divinizaciji države u kojoj se Hrvatsku nazivalo „obožavanom majkom“ koju valja očuvati i braniti. Veliki utjecaj na pravašku misao je imao Giuseppe Mazzini, veliki talijanski revolucionar koji je imao istaknutu ulogu u revoluciji 1848. u Italiji i kasnijem talijanskom ujedinjenju.⁹⁰ Mazzini je vjerovao da se nacije mogu oblikovati jedino u slobodnom građanskom društvu.⁹¹ Mazzijeva romantičarska definicija nacije kao narod sa misijom kojoj je krajnji cilj usavršavanje čovječanstva imalo je veliki utjecaj na pravašku ideologiju. Zanimljiva je usporedba pravaške ideologije sa poljskom nacionalnom ideologijom koju je formulirao Adam Mickiewicz, jedan od najpoznatijih poljskih pjesnika i zagovornik Poljske nacionalne slobode.⁹² Mickiewicz je Poljsku prikazivao kao nepravедno razapetog Krista koji će svojim uskrsnućem (uskrsnuće Poljske nacije) osloboditi čovječanstvo i omogućiti afirmaciju nacionalnog prava.⁹³ Slično je Kvaternik prikazivao Hrvatski narod kao mučenike koji su kulturno i povijesno neophodni za prošlost i sadašnjost Europe. Gross također navodi i da je srpska ideologija, koja govori o uskrsnuću Dušanovog carstva, imala određeni utjecaj na formiranje pravaške ideologije. U svojoj knjizi „La Croatie et la confederation italienne“ Kvaternik prikazuje hrvatsku naciju Europi kao branitelje kršćanske Europe, te odanost Hrvata dobru, istini, pravедnosti i ljubavi prema kršćanstvu, te naciju koja je odabrana od Boga da odigra uzvišenu ulogu u sudbini čovječanstva.⁹⁴

⁸⁸ Mirjana Gross, O nacionalnoj ideologiji Ante Starčevića i Eugena Kvaternika, Zagreb: Časopis za suvremenu povijest, 1972: 26.

⁸⁹ Isto: 27.

⁹⁰ (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=39646>) (14.4.2021.)

⁹¹ M. Gross, O nacionalnoj ideologiji Ante Starčevića i Eugena Kvaternika: 28.

⁹² (<https://www.britannica.com/biography/Adam-Mickiewicz-Polish-poet>) (14.4.2021.)

⁹³ M. Gross, O nacionalnoj ideologiji Ante Starčevića i Eugena Kvaternika: 29.

⁹⁴ Isto: 30.

Starčević je također u duhu romantizma prikazivao povijesne događaje iz hrvatske povijesti koji su pokazivali veličinu hrvatskoga naroda, te je svojim romantičarskim izražajem pokušao pobiti stajalište dijela ondašnje hrvatske inteligencije koja je smatrala da Hrvati ne mogu postići potpunu slobodu, te da se moraju prikloniti jačim snagama unutar Habsburške Monarhije.⁹⁵ Romantičarsko prikazivanje povijesnih događaja vidljivo je primjerice u njegovom stavu da nijedan narod nije imao znamenitiji početak stvaranja države od Hrvata, te da Hrvatska ima najveličanstveniju prošlost od svih naroda Europe. Starčević je također isticao hrvatstvo bosanskih muslimana, te je bosanske muslimanske plemiće označio kao „hervatsko, najstarije i najčistije plemstvo sablje u svoj Evropi“.⁹⁶ Reagirajući na težnju mlade srpske države da se proširi na područje štokavskoga govora, Starčević je srpski narod u svojim djelima prikazivao kao sužanjski puk, a za dinastiju Nemanjića je tvrdio da je Hrvatska. Najodlučnije je istupio protiv mađarske nacionalne ideologije koja je tvrdila da je pokorila Hrvate mačem i koja je prikazivala Hrvatsku kao integralni dio Ugarske, pa je njih u povijesti prikazivao kao izdajice kršćanstva i kukavice u borbi sa Turcima.⁹⁷ Dodirne točke sa mađarskom nacionalnom ideologijom pravaštvo je imalo jedino u prijeziru prema Nijemcima, koje je Starčević držao kao glavnoga krivca što hrvatski narod živi u ropskom stanju. Gross također ističe kako su pravaški ideolozi, Kvaternik i Starčević, osjećali solidarnost sa malim balkanskim narodima i kako su pomišljali o ujedinjenju balkanskih i podunavskih naroda u zajedničkoj borbi protiv velikih sila, a valja također istaknuti kako je Starčević sve Južne Slavene (osim Bugara) obuhvatio hrvatskim imenom.⁹⁸

Starčević i Kvaternik su veliku ulogu u budućoj hrvatskoj samostalnosti vidjeli u Vojnoj krajini, koja je po njima do sada ratovala za Austrijske interese i protiv vlastitih, te su svojom hrabrošću postali odlučujući faktor u održavanju Habsburške moći. Pravaši su suverenu volju hrvatskoga naroda nalazili u ustavnoj inicijativi hrvatskoga sabora koji predstavlja sve hrvatske pokrajine i sav hrvatski narod.⁹⁹ Pravaši su držali da vlast kralja ne dolazi od Boga, već sukladno Rousseauovoj teoriji o društvenom ugovoru, kraljeva moć u hrvatskim zemljama dolazi od ugovora sa hrvatskim političkim narodom (Cetingradski sabor 1527.) kojim se kralj obavezao održavati i jačati hrvatsku državnost, što iz perspektive pravaša, Habsburzi nisu činili. Iz ovoga nepoštivanja društvenoga ugovora dolazi pravo hrvatskoga naroda da se odrekne

⁹⁵ Isto: 31.

⁹⁶ Isto: 32.

⁹⁷ Isto: 32.-33.

⁹⁸ Isto: 33.-34.

⁹⁹ Isto: 35

Habsburgovaca i stvori slobodnu državu. Pravaši su sebe vidjeli kao jedine prave Hrvate koji nisu samo stranka već izraz duha hrvatskoga naroda, a Kvaternik je zastupao teoriju o nekoliko odabranih muževa koji bi morali uživati povjerenje mase koja ništa ne zna o politici i koji onda moraju tu masu odvesti prema slobodi.¹⁰⁰ Bez znanja Starčevića i ostalog vodstva Stranke prava 1871. Eugen Kvaternik je u Rakovici pokraj Slunja u Vojnoj krajini podigao bunu u kojoj je poginuo i koja je uzrokovala da Stranka prava dobije zabranu rada sve do 1878.¹⁰¹ Kasnije dolazi do promjene u ideologiji Stranke prava i do pojma tzv. Modernog pravaštva koje je napustilo radikalnu negaciju dualističko-nagodbenog sustava u Austro-Ugarskoj Monarhiji te je prihvatilo okvir Monarhije kao isključivi prostor stvaranja hrvatske države.¹⁰² Iako je moderno pravaštvo izgubilo nešto od isključivosti koji su obilježavali Starčeviću i Kvaternikovu ideologiju, pravaši su i dalje promicali hrvatsko državno pravo i nacionalni identitet. Pred kraj Starčevićevoga života došlo je do raskola Stranke prava pri čemu se glavni akteri bili Josip Frank i Fran Folnegović.¹⁰³ Glavni razlozi raskola stranke su bile osobne ambicije Franka i Folnegovića, ali i ideološke razlike među njima. Folnegović je imao mekše stavove, te je prihvaćao neke dijelove jugoslavenske ideologije i težio je ujedinjenju sa narodnjacima, dok je Frank imao tvrđe stavove, te je odbacivao bilo kakvo jugoslavenstvo.¹⁰⁴ Od 1895. Frankova stranka se zvala Čista stranka prava,¹⁰⁵ dok su Folnegoviću Stranku prava zvali domovinaši po njihovom listu „Hrvatska domovina“.¹⁰⁶

Zanimljivo je istaknuti da je Starčević podržao Josipa Franka i njegovo nastojanje za stvaranjem Čiste stranke prava, te je zajedno sa Frankom, pred sam kraj života, osnovao spomenutu stranku koju su u javnosti nazivali Frankovcima.¹⁰⁷ Iako je skupština Stranke prava iz Dalmacije osudila stranački raskol i u dalmatinskoj Stranci prava se 1898. on dogodio kada se grupacija predvođena don Ivom Prodanom odvojila od matične stranke i u Zadru osnovala dalmatinsku Čistu stranku prava.¹⁰⁸ Vodstvo dalmatinske Čiste stranke prava je zamjeralo dalmatinskoj Stranci prava napade Frana Supila na Frankovce, njihovo priznavanje postojanja

¹⁰⁰ Isto: 36.

¹⁰¹ T. Macan, Ž. Holjevac, *Povijest Hrvatskoga naroda*: 221.

¹⁰² Velimir Veselinović, *Pregled razvoja pravaške ideologije i politike*, Zagreb: Časopis za suvremenu povijest, Vol. 50 No. 3, 2018: 596.

¹⁰³ Isto: 597.

¹⁰⁴ Isto: 596.-597.

¹⁰⁵ (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=20419>) (14.4.2021)

¹⁰⁶ V. Veselinović, *Pregled razvoja pravaške ideologije i politike*: 598.

¹⁰⁷ Isto: 597.

¹⁰⁸ Isto: 597-598

Srba u hrvatskim zemljama i toleriranje napada na svećenike.¹⁰⁹ Programatske odrednice dalmatinske Čiste stranke prava su bile lojalnost dinastiji Habsburg, težnja za uvođenjem trijalizma i povezivanjem svih Hrvata unutar Austro-Ugarske, prostusrpstvo i prototalijanaštvo, te podjela Bosne i Hercegovine na hrvatski i srpski dio, u kojem bi hrvatskom dijelu trebao pripasti sjeverozapadni dio Bosne između rijeka Bosne i Vrbasa. Iako je i u Dalmaciji došlo do raskola Stranke prava, taj raskol ipak nije bio toliko izražen kao u banskoj Hrvatskoj, pa su dalmatinski pravaši i dalje nastavili svoju političku suradnju unutar dalmatinskoga sabora, za razliku od Frankovaca i domovinaša u banskoj Hrvatskoj. Domovinaši se se početkom 20. stoljeća sve više okretali jugoslavenskoj ideologiji te su polako počeli napuštati pravašku ideologiju, što je vidljivo u njihovom pristupu Hrvatsko-srpskoj koaliciji i savezništvu sa Mađarima, te spremnosti da Srbima prepuste prednost pri polaganju prava na Bosnu i Hercegovinu.¹¹⁰ Hrvatska stranka prava (domovinaši) se 1910. spojila sa Hrvatskom naprednom strankom u Hrvatsku ujedinjenu samostalnu stranku i u njihovom programu više nije bilo vidljivih elemenata pravaške ideologije. Sličnim putem je krenula i dalmatinska Stranka prava na čelu sa Antom Trumbićem, koja je također prihvatila jugoslavensku ideologiju. Nakon pristupanja Trumbićeve dalmatinske Stranke prava Hrvatsko-srpskoj koaliciji, don Ivo Prodan će osnovati novu Stranku prava u Dalmaciji koja će se programatski pozivati na izvorno pravaštvo Ante Starčevića, te će kritizirati dualizam, autonomaštvo i jugoslavensku ideologiju, zalažući se za ujedinjenje svih hrvatskih zemalja u neovisnu državu izvan sklopa Austro-Ugarske Monarhije. Ovime se dalmatinska Stranka prava ideološki udaljila od Frankovaca koji su rješavanje hrvatskog pitanja vidjeli isključivo unutar Austro-Ugarske Monarhije i zalagali su se za uvođenje trijalizma, koji je predviđao ustroj treće upravno-političke jedinice u Monarhiji, sastavljene od hrvatskih pokrajina, koja bi prema Austriji i Ugarskoj stupila u onakav državnopravni odnos u kakvu bi se međusobno nalazile Austrija i Ugarska.¹¹¹ Frankovci su početkom 20. stoljeća ponešto promijenili svoj odnos prema Srbima, te su priznali njihovo postojanje, i to kao naroda slavenskoga podrijetla u Srbiji, te su priznali njihovo državno pravo na prostoru istočno od rijeke Drine. S druge strane, na prostoru hrvatskih zemalja Srbi su i dalje smatrani posrbljenim Vlasima te su nazivani Hrvatima pravoslavne vjeroispovijesti.¹¹² Frankovci su 1904. promijenili svoje ime iz Čiste stranke prava u

¹⁰⁹ Isto: 598.

¹¹⁰ Isto: 599.

¹¹¹ Isto: 599.-600.

¹¹² Isto: 600.

Starčevićeva hrvatska stranka prava, a iste godine su braća Radić osnovala Hrvatsku pučku seljačku stranku (HPSS).¹¹³

Četiri godine poslije dogodio se drugi raskol u Starčevićevoj stranci prava kada je frakcija koju je predvodio Mile Starčević, izrazila svoje nezadovoljstvo Frankovim napadima na Hrvatsko-srpsku koaliciju.¹¹⁴ Frank je u Hrvatsko-srpskoj koaliciji i Srbima vidio veću opasnost za Hrvatske zemlje, nego što su to predstavljali Austrija i Habsburzi.¹¹⁵ Grupa koju su predvodili Mile Starčević, Ante Pavelić stariji i Ivan Peršić osniva Starčevićevu stranku prava, u javnosti poznatu i pod nazivom milinovci.¹¹⁶ Kasnije su Frankovci ponovno vratili ime Stranka prava, te su sa milinovcima povremeno surađivali, a povremeno se sukobljavali, većinom zbog njihovog različitog odnosa prema Hrvatsko-srpskoj koaliciji.¹¹⁷ Stranka prava (Frankovci) na kraju nije uspjela ostvariti svoj cilj, a to je bilo rješavanje hrvatskog pitanja u sklopu Austro-Ugarske i uvođenje trijalizma,¹¹⁸ jer je car i kralj Karlo IV. i I. tek pristao na uvođenje trijalizma krajem 1918. kada je sudbina Monarhije već bila zapečaćena.¹¹⁹ Nakon uspostave monarhističke Jugoslavije (Kraljevstvo SHS) 1. prosinca 1918. milinovci su napustili starčevićanstvo, koje su označili kao propalu ideologiju koju valja nadići.¹²⁰ Jedan od prvaka milinovaca, Ante Pavelić stariji, o novoj državi je rekao slijedeće: „Ako nije nastala slobodna i ujedinjena Hrvatska, ali je nastalo nešto veće, nastala je slobodna i ujedinjena Jugoslavija, u kojoj je također slobodna Hrvatska. Riješili smo se stoljetnih okova Habsburškoga robovanja, robovanja jednoj izmuštranoj kliki, koja nas je izrabljivala za njezine ratne športove.“¹²¹ Za razliku od milinovaca koji su prihvatili jugoslavensku ideologiju, Frankovci, predvođeni Vladimirom Prebegom, su osudili prvoprosinačko ujedinjenje, te su istaknuli kako njihova stranka „ostaje i danas kod svoje odluke za ujedinjenje svih hrvatskih zemalja u republikansku državu u federativnom savezu slobodnih nezavisnih suverenih država Slovenaca, Hrvata i Srba”.¹²² Na početku postojanja Kraljevine SHS Hrvatska stranka prava se nalazila na marginama političkog života, prije svega zbog svoje, iz perspektive Kraljevine SHS, nacionalističke ideologije, povezanosti sa bivšom austrougarskom vlasti (brojni članovi stranke

¹¹³ T. Macan, Ž. Holjevac, *Povijest Hrvatskoga naroda*: 276.

¹¹⁴ V. Veselinović, *Pregled razvoja pravaške ideologije i politike*: 600.

¹¹⁵ Isto: 600.-601.

¹¹⁶ Isto: 601.

¹¹⁷ Isto: 601.-602.

¹¹⁸ Isto: 599.

¹¹⁹ Isto: 604.

¹²⁰ Isto: 606.

¹²¹ Isto

¹²² Isto: 607.

su bili bivši austrougarski časnici) i loše stranačke infrastrukture. Još jedan razlog slabosti Hrvatske stranke prava je bila snaga Radićeve Hrvatske republikanske seljačke stranke, koja je na izborima 1923. osvojila najviše mandata od bilo koje hrvatske stranke.¹²³

3.4. Ustaška ideologija

1920-tih tajnik Hrvatske stranke prava je bio Ante Pavelić, doktor prava, koji je kao član HSP-a, koja se 1927. nalazila u sklopu Hrvatskoga bloka, bio izabran u Narodnu skupštinu Kraljevine SHS.¹²⁴ U narodnoj skupštini Kraljevine SHS Pavelić je otvoreno zastupao stav o stvaranju neovisne Hrvatske, a 1927. je stupio u vezu sa talijanskim vlastima, s kojima je bio spreman surađivati u svrhu stvaranja neovisne hrvatske države. Nakon uvođenja šestosiječanjske diktature napustio je zemlju i najprije je otišao u Austriju, a zatim u Bugarsku gdje se susreo sa makedonskim nacionalistima koji su željeli izdvojiti Makedoniju iz Jugoslavije.¹²⁵ Godinu poslije Pavelić odlazi u Italiju, gdje mu utočište pruža talijanska fašistička vlada, i tamo osniva organizaciju Ustaša – hrvatska revolucionarna organizacija. Program i ideologiju ustaškog pokreta Pavelić je iznio 1933. u „Načelima hrvatskog ustaškog pokreta.“ Točka 11 spomenutog programa govori o tome da se u hrvatskim narodnim i državnim poslovima ne smije nalaziti nitko tko nije „po koljenima i po krvi član hrvatskog naroda.“¹²⁶ U pojedinim točkama programa vidljive su totalitarističke koncepcije koje su ustašama bile bliže od demokratskih. Prema mom sudu trebalo bi razlikovati ustašku i pravašku ideologiju, posebice kada govorimo o ideologiji hrvatskog nacionalizma. Ideja ustaškog pokreta, iako ima svoje ishodište u pravaštvu,¹²⁷ razlikuje se od njega u svojoj radikalnosti, militantnosti i zločinima koje će ustaška Nezavisna Država Hrvatska počiniti protiv srpskoga stanovništva.¹²⁸ Također valja napomenuti i provođenje rasističkih i antisemitskih zakona te ubijanje Židova i Roma, koje je ustaška NDH počinila, provodeći nacističke i fašističke zakone.¹²⁹ Ako uzmemo u obzir raspravu s početka poglavlja o razlikovanju nacionalizma i patriotizma, onda po mom sudu, pravašku ideologiju bolje opisuje definicija patriotizma, a ustašku nacionalizma. Ipak valja napomenuti da je i pravaška misao imala svojih

¹²³ T. Macan, Ž. Holjevac, Povijest Hrvatskoga naroda: 287.

¹²⁴ (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=47107>) (14.4.2021.)

¹²⁵ V. Veselinović, Pregled razvoja pravaške ideologije i politike: 610.

¹²⁶ Ivan Podnar, Komparativna analiza fašističkog i ustaškog pokreta 1929.-1939., Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci, 2017: 8.

¹²⁷ V. Veselinović, Pregled razvoja pravaške ideologije i politike: 610.

¹²⁸ K.A. Tasopoulos, Nationalism and Nationalist ideology in Yugoslavia: 38.

¹²⁹ T. Macan, Ž. Holjevac, Povijest Hrvatskoga naroda: 343.

nacionalističkih elemenata, koji se posebice očituju u antisrpskim stavovima i negiranju postojanja srpskoga naroda, prvo uopće, pa kasnije u hrvatskim zemljama.¹³⁰

Pa ipak, kada govorimo o starčevićanskom pravaštvu, koje je nastalo u razdoblju kada su hrvatske zemlje bile podijeljene između Ugarskog i Austrijskog dijela Monarhije,¹³¹ a u susjednoj Srbiji se rađala velikosrpska ideologija¹³² ipak možemo ovakvu ideologiju objasniti kontekstom vremena u kojem je nastala i zauzimanjem defenzivnog stava protiv stranog imperijalizma, za razliku od ustaškog pokreta čija je ideologija svojim radikalizmom i militarizmom uzrokovala brojne zločine.¹³³ Prema ustaškoj ideologiji Hrvati se nisu nalazili isključivo u Hrvatskoj, pa katolicizam nije bio odlučujući element hrvatstva, jer su oni smatrali i Muslimane iz Bosne Hrvatima koji su se preobratili na Islam.¹³⁴ Slomom NDH i pobjedom partizanske vojske u Drugom svjetskom ratu nastaje socijalistička Jugoslavija.

3.5. Hrvatsko proljeće

O Narodnooslobodilačkoj borbi Franjo Tuđman je napisao slijedeće: „U Narodnooslobodilačkoj borbi narodi Jugoslavije ponovno su se zbližili; u toj borbi stvoreni su moralno-politički uslovi za zajednički državni život, ponovno je prevladala misao da Jugoslaviju treba sačuvati i da ona i jedino ona može biti moćna domovina ravnopravnih naroda. Da nije bilo Narodnooslobodilačkog pokreta, Jugoslaviju nitko ne bi mogao obnoviti. Pokazalo se da je ostvarivanje davnih nacionalnih težnji, za koje su se ugnjeteni narodi Jugoslavije uzalud borili dvadeset godina, bila jedna od osnovnih pobuda za mobilizaciju narodnih masa Jugoslavije u borbi protiv okupatora.“¹³⁵ Tasopoulos navodi kako se i u socijalističkoj Jugoslaviji nastavilo hrvatsko nezadovoljstvo i percepcija da je hrvatska eksploatirana od strane Beograda i njihovih banaka.¹³⁶ Ovi ekonomski problemi, kako pišu Jakir i Lunić, će kasnije uzrokovati političke probleme koji će dovesti do dezintegracije Jugoslavije.¹³⁷ Prema Tasopoulosu hrvatska je u socijalističkoj Jugoslaviji konstantno osjećala „etničku prijetnju“ i strah od „Srbizacije“ Jugoslavije, koji se prvo očitovao u ekonomiji, a kasnije i u politici.¹³⁸ Krajem 1960-tih i početkom 1970-tih u socijalističkoj Jugoslaviji, iz

¹³⁰ V. Veselinović, Pregled razvoja pravaške ideologije i politike: 600.

¹³¹ T. Macan, Ž. Holjevac, Povijest Hrvatskoga naroda: 220.

¹³² Isto: 198.

¹³³ Isto: 343.

¹³⁴ K.A. Tasopoulos, Nationalism and Nationalist ideology in Yugoslavia: 38.-39.

¹³⁵ Franjo Tuđman, Rat protiv rata-Partizanski rat u prošlosti i budućnosti, Zagreb: Zora, 1957: 373.

¹³⁶ K.A. Tasopoulos, Nationalism and Nationalist ideology in Yugoslavia: 40.

¹³⁷ A. Jakir, A. Lunić, What were the Outcomes of the Self-Managed Economy in Socialist Yugoslavia?: 1.

¹³⁸ K.A. Tasopoulos, Nationalism and Nationalist ideology in Yugoslavia: 40.

perspektive komunističkog sistema, dolazi do buktanja hrvatskog nacionalizma.¹³⁹

Po mom mišljenju događaji vezani za ovo razdoblje mogu se smatrati nacionalizmom jedino ako ih gledamo iz perspektive ondašnjih socijalističkih vlasti, jer ne zadovoljavaju definiciju nacionalizma koju smo dali na početku poglavlja. Ovo razdoblje nosi naziv Hrvatsko proljeće, te označava reformno razdoblje u hrvatskoj politici, društvu i kulturi, posebno obilježeno legitimiranjem hrvatskoga nacionalnog identiteta i traženjima koja iz njega proizlaze.¹⁴⁰ U ovo vrijeme na čelu Saveza komunista Hrvatske (SKH), uz Vladimira Bakarića, nalazili su se Savka Dabčević-Kučar i Miko Tripalo. Godinu dana nakon Brijunskoga plenuma i pada Aleksandra Rankovića,¹⁴¹ Matica hrvatska je 1967. izdala izjavu poznatu kao „Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika“, u kojoj se zahtjeva ravnopravni položaj hrvatskoga jezika u jugoslavenskoj federaciji.¹⁴² Jedan od autora deklaracije Slavko Mihalić o njoj je rekao slijedeće: „Deklaracija je rođena puno prije nego što je napisana. Nakon Rankovićeve (političke) smrti došlo je do relativnog otopljenja, pa smo tako i mi u Društvu književnika Hrvatske počeli govoriti o jeziku. Praktično smo se 20 godina borili za hrvatski jezik, to jest za slobodu da ga nazovemo hrvatskim jezikom i da se sami o njemu brinemo, sa svim skretanjima lijevo i desno.“¹⁴³ Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga jezika je bila odgovor na raniji Novosadski dogovor, potpisanim 1955., kojim je utvrđeno da je književni jezik Hrvata i Srba jedinstven, sa dva ravnopravna izgovora (ijekavski u Hrvatskoj i ekavski u Srbiji) i dva pisma (latinica i ćirilica).¹⁴⁴

Jugoslaviju je 1968. zahvatio studentski pokret potaknut sličnim događajima u Francuskoj i Njemačkoj.¹⁴⁵ Politizacija studenata bila je izražena i u Hrvatskoj, ali za razliku od Beograda, zagrebački studenti nisu izašli na ulice, ali kao i beogradski, ukazivali su na paradokse u jugoslavenskom društvu i tražili se veću demokratizaciju države. Pravi je zamah reformnoga pokreta počeo s Desetom sjednicom CK SKH (siječanj 1970) kada je u sukobu s Milošem Žankom hrvatska partijska organizacija osudila jugoslavenski unitarizam kao ništa manje opasan za stabilnost sustava od hrvatskog nacionalizma.¹⁴⁶ Veliku ulogu u ovom

¹³⁹ N. Barić, Split 1980-tih: 551.

¹⁴⁰ (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=26516>) (14.4.2021.)

¹⁴¹ Z. Radelić, Hrvatska u Jugoslaviji (1945.-1991.)- od zajedništva do razlaza: 362.

¹⁴² Isto: 404.-405.

¹⁴³ Berislav Jandrić, Pogledi na Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1999: 326

¹⁴⁴ I. Goldstein, Povijest hrvatske: 2. svezak (1968.-2011.): 19.

¹⁴⁵ Isto: 22.

¹⁴⁶ Tvrtko Jakovina, Hrvatsko proljeće 40 godina poslije, Zagreb: Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo (etc), 2012: 34.

razdoblju odigrali su programatski listovi i časopisi kao što su bili „Hrvatsko sveučilište“, „Kritika“, „Omladinski tjednik“, „Studentski list“, „Telegram“, te posebice „Hrvatski tjednik“ Matice Hrvatske koji je uređivao Vlado Gotovac.¹⁴⁷ Goldstein navodi kako su unutar Hrvatskoga proljeća bile vidljive dvije struje- nacionalna i liberalno-demokratska.¹⁴⁸ Ovu prvu su predstavljali Matica Hrvatska i zagrebački studenti koji su Jugoslaviju vidjeli kao tamnicu hrvatske i koji bi iz partijske perspektive mogli biti viđeni kao „hrvatski separatisti i antikomunisti“.¹⁴⁹ Liberalno-demokratska struja je s druge strane, željela reformirati komunističku Jugoslaviju u državu veće slobode u sferama kulture, politike i društva. Prema Goldsteinu prva struja (nacionalna) nastavlja tradiciju NDH, koja je po njemu bila vidljiva nakon 1990.¹⁵⁰ Mislim da ovo nije sasvim točno stajalište, što se može dokazati samim stavom Tuđmana koji je u jednom intervjuu iz 1992., govoreći o HOS-u, istaknuo negativnosti građenja države na fašističkim tradicijama: „Ne zanemarujem, ja znam da je među tim mladićima bilo i hrvatskih fanatika, hrvatskih ljudi koji su imali hrvatske ideale, ali je začuđujuće da nasjedaju onima koji im oblače crne košulje i fašističke oznake iz izgubljenog Drugog svjetskog rata. Što bi bilo od Njemačke da je nastavila s crnokošuljaškim i smeđokošuljaškim tradicijama i hakenkreuzovskim oznakama? Prema tome, to je bila jedna od glavnih smetnji za međunarodno priznanje Hrvatske. To je nešto što svijet ne može prihvatiti. Današnji svijet se gradi na načelima one antifašističke koalicije demokratske...“.¹⁵¹ Hrvatsko proljeće je bilo ugušeno 1971., kada se Josip Broz Tito prvo sastao sa predstavnicima hrvatskog partijskog vodstva u Karađorđevu (predsjednička rezidencija blizu Novoga Sada) 1. prosinca, te 2. prosinca kada je nakon neuspješnih pregovora sa hrvatskim vodstvom sazvao Predsjedništvo SKJ na istom mjestu.¹⁵² Na tom zasjedanju optužio je hrvatsko rukovodstvo koje nije pružilo otpor kontrarevolucionarnim grupama te je ustanovio kako se nisu suprotstavili „jačanju šovinizma, nacionalizma i klasnog neprijatelja.“¹⁵³ Sveučilištarski pokret unutar Hrvatskoga proljeća, predvođen Draženom Budišom,¹⁵⁴ je Tito ocijenio kao „kontrarevolucionarnu akciju“ koju su potakli „određeni inozemni krugovi“, a glasila i časopise Matice hrvatske kao vrela

¹⁴⁷ (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=26516>)

¹⁴⁸ I. Goldstein, Povijest hrvatske: 2. svezak (1968.-2011.): 26.

¹⁴⁹ Isto

¹⁵⁰ Isto: 27

¹⁵¹ (https://www.youtube.com/watch?v=3Do1nY3JcHk&ab_channel=agram1234) (30.4.2021.)

¹⁵² I. Goldstein, Povijest hrvatske: 2. svezak (1968.-2011.): 39.-40.

¹⁵³ Isto: 40.

¹⁵⁴ Z. Radelić, Hrvatska u Jugoslaviji (1945.-1991.)- od zajedništva do razlaza: 442.

protuustavnih izjava.¹⁵⁵ Nekoliko dana poslije Tito je zatražio ostavku Savke Dabčević-Kučar i Pere Pirker, dok ju je Tripalo sam dao.¹⁵⁶ Uslijedila je policijska represija diljem Hrvatske kojom je više tisuća ljudi bilo ili pritvoreno ili na različite načine marginalizirano, i šikanirano iz javnog i političkog života. Provedene su bile čistke unutar SKH, te uhićenja vođa studentskoga pokreta i prvaka Matice hrvatske,¹⁵⁷ a Savki, Tripalu, Haramiji i Pirekru je bilo zabranjeno javno djelovanje te su godinu poslije bili isključeni iz partije.¹⁵⁸

3.6. Hrvatska emigracija nakon Drugog svjetskog rata

Govoreći o hrvatskom nacionalizmu valja spomenuti i hrvatsku emigraciju koja se formirala nakon Drugog Svjetskog Rata od bivših ustaša koji su uspjeli pobjeći od smrtne kazne, ali i onih koji se nisu slagali sa komunističkim sistemom.¹⁵⁹ Tu se prije svega ističe Ante Pavelić, koji je pobjegao iz Zagreba i jedno vrijeme je živio u Argentini.¹⁶⁰ Tamo je osnovao Hrvatsku državotvornu stranku, a kasnije Hrvatski oslobodilački pokret. Jedno je vrijeme u inozemstvu surađivao sa Milanom Stojadinovićem, bivšim predsjednikom vlade u Kraljevini Jugoslaviji, s kojim je planirao stvaranje neovisnih država Srbije i Hrvatske i borbu protiv komunizma.¹⁶¹ Na Pavelića je 1957. u Argentini pokušao atentat, te je nedugo zatim umro u Šanjolskoj od posljedica ranjavanja.¹⁶² U Španjolskoj je boravio i Vjekoslav Luburić jedan od najistaknutijih provoditelja ustaškog terora.¹⁶³ Godine 1955. otkazao je poslušnost Paveliću, te je osnovao organizaciju Društvo prijatelja Drine, a zatim Hrvatski narodni otpor. Pred kraj života promijenio je ideologiju, te se zalagao za pomirbu ustaša i partizana i njihovu zajedničku borbu za uspostavu samostalne Hrvatske. U Buenos Airesu 1951. Vinko Nikolić i Antun Bonifačić pokrenuli su časopis Hrvatska revija, u kojem su iznosili ideje o samostalnoj hrvatskoj, ali su se također odmakli od ideologije rigidnog ustaštva. Nikolić se, za razliku od Bonifačića koji je umro u egzilu,¹⁶⁴ 1991. vratio u Hrvatsku, te je bio zastupnik u Županijskom domu sabora Republike Hrvatske i potpredsjednik Matice hrvatske.¹⁶⁵ Šezdesetih godina 20.

¹⁵⁵ I. Goldstein, Povijest hrvatske: 2. svezak (1968.-2011.): 40.

¹⁵⁶ Isto: 41.

¹⁵⁷ Z. Radelić, Hrvatska u Jugoslaviji (1945.-1991.)- od zajedništva do razlaza: 455.-456.

¹⁵⁸ I. Goldstein, Povijest hrvatske: 2. svezak (1968.-2011.): 41.

¹⁵⁹ Isto: 44.

¹⁶⁰ T. Macan, Ž. Holjevac, Povijest Hrvatskoga naroda: 351.

¹⁶¹ Goldstein, Povijest hrvatske: 2. svezak (1968.-2011.): 45.

¹⁶² (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=47107>) (14.4.2021.)

¹⁶³ Goldstein, Povijest hrvatske: 2. svezak (1968.-2011.): 44.

¹⁶⁴ (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=8668>) (14.4.2021.)

¹⁶⁵ (<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=43816>) (14.4.2021.)

stoljeća najvažnija emigrantska organizacija je bio Hrvatski narodni odbor sa sjedištem u zapadnom Berlinu.¹⁶⁶ U nekim trenucima ta grupa je, vjerojatno uz sovjetsku pomoć, zagovarala uspostavu samostalne Hrvatske koja bi se priključila istočnome bloku. U Velikoj Britaniji je 1963. grupa jugoslavenskih imigranata predvođena Vanom Ivanovićem organizirala Demokratsku alternativu, koja se zalagala za demokratsku Jugoslaviju zasnovanu na koncepciji pluralističke i policentrične zajednice.

U ljeto 1972. skupina naoružanih članova Hrvatskog revolucionarnog bratstva je iz Austrije ušla na teritorij Jugoslavije, te su u srednjoj Bosni pokušali dignuti ustanak. No nitko im se nije pridružio, te su za njima pokrenuli potjeru JNA i jugoslavenska policija. Na kraju su svi članovi ove grupacije bili pohvatani i strijeljani. U jeku Hrvatskog proljeća 1971., dvojica hrvatskih nacionalista Miro Barešić i Anđelko Brajković ubili su u Švedskoj jugoslavenskog ambasadora Vladimira Rolovića i službenicu Miru Štempihar.¹⁶⁷ Navodno je ovo bila poruka UDBI, koja je ranije ubila Maksa Luburića, jer je na mjestu zločina Barešić uz Rolovićevu sliku, ostavio i sliku Ilije Stanića, Udbinog agenta koji je navodno ubio Luburića.¹⁶⁸ Iako su Barešić i Anđelković završili u zatvoru, bili su pušteni nakon što je druga skupina hrvatskih nacionalista otela švedski avion na liniji Stockholm – Göteborg i tražila njihovo puštanje, na što je švedska vlada pristala. Još jedan zločin hrvatskih nacionalista dogodio se 1972. kada je bila podmetnuta bomba u avionu Jugoslavesnkoga aerotransporta na letu iz Stockholma u Beograd.¹⁶⁹ Bomba je eksplodirala iznad Čehoslovačke i u eksploziji je poginulo 28 ljudi. Četiri godine poslije skupina hrvatskih nacionalista otela je u SAD-u avion kompanije TWA, te su tražili da se u američkim novinama objave podaci o represiji jugoslavenskog režima nad hrvatskim narodom. Zrakoplov je bio oteat sa lažnim eksplozivom kojima su bili omotani teroristi a prava bomba bila je ostavljena u jednom pretincu newyorške podzemne željeznice.¹⁷⁰ Prava bomba je na žalost eksplodirala i ubila jednog američkog policajca, a Zvonko Bušić, jedan od počinitelja ovog zločina, bio je osuđen na doživotni zatvor (2008. je bio pomilovan i pušten na slobodu). No, kako Goldstein navodi, jugoslavenske vlasti nisu razlikovale terorističke inozemne grupacije od onih koje su se zalagale za demokratske promjene u Jugoslaviji, te su ih u javnosti prikazivali jednako ekstremnim i neprihvatljivim.¹⁷¹ Dobar

¹⁶⁶ Goldstein, Povijest hrvatske: 2. svezak (1968.-2011.): 45.

¹⁶⁷ Isto: 46.

¹⁶⁸ (<https://www.vecernji.hr/vijesti/atentat-je-osveta-za-maksa-luburica-1113123>) (14.4.2021.)

¹⁶⁹ Goldstein, Povijest hrvatske: 2. svezak (1968.-2011.): 46.

¹⁷⁰ (<https://www.vecernji.hr/enciklopedija/zvonko-busic-18138>) (14.4.2021.)

¹⁷¹ Goldstein, Povijest hrvatske: 2. svezak (1968.-2011.): 45.

primjer ovoga je Bruno Bušić koji je od 1969. objavljivao tekstove u kojima je govorio kako se manipulira brojevima stradalih u Drugom svjetskom ratu.¹⁷² U vrijeme Hrvatskoga proljeća Bušić je bio novinar „Hrvatskog tjednika“ te je bio osuđen na dvije godine zatvora. Nakon odsluženja zatvorske kazne odlazi u inozemstvo i tamo djeluje kao politički aktivist i okuplja oko sebe brojne emigrantske grupacije. Bušića su ubile Jugoslavenske tajne službe u Parizu 1978. Značajan je u inozemstvu bio i aktivizam Jurja Krnjevića, HSS-ovca koji je za vrijeme Drugog svjetskog rata emigrirao iz Jugoslavije, te je bio član izbjegle vlade Kraljevine Jugoslavije.¹⁷³ Nakon Mačekove smrti, koji je također emigrirao iz Jugoslavije, 1964. postaje predsjednik HSS-a u inozemstvu, te na toj poziciji ostaje do kraja života. Prvo se zalagao za rješavanje hrvatskoga pitanja unutar okvira jugoslavenske zajednice, ali kasnije napušta tu ideju i zalaže se za Hrvatsku samostalnost.

¹⁷² Isto: 47.

¹⁷³ (<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=34131>) (14.4.2021.)

4. „NACIONALISTIČKI INCIDENTI“ U SPLITU 1980-TIH

4.1. Uvod u poglavlje

Tijekom 1980-tih u Splitu će se dogoditi nekolicina incidenata povezanih sa hrvatskim nacionalizmom, koji će izazvati reakciju komunističkog sistema.¹⁷⁴ Sistem će sa velikom pozornošću pratiti djelovanje Katoličke crkve u Splitu, te navijačke skupine Torcide, koja je smatrana izvorom huliganskih, ali i nacionalističkih ispada. U naslovu nacionalističke incidente sam stavio u navodne znakove jer smatram da se većina događaja opisanih u Barićevoj knjizi može smatrati nacionalističkim incidentima jedino ako ih promatramo iz perspektive ondašnje vlasti. Krajem 1960-tih i početkom 1970-tih, prema Bariću, razbuktao se hrvatski nacionalizam.¹⁷⁵ Na čelu Socijalističke Republike Hrvatske tada su bili, kako smo već spomenuli, Savka Dabčević-Kučar i Miko Tripalo i tada je SKH tražio veća prava za Hrvatsku unutar Jugoslavije. U ovo vrijeme radikalnije stavove od Savke i Mike Tripala su imali Matica hrvatska i hrvatski studenti, ali ipak nisu formulirali javno zahtjev za osamostaljenje Hrvatske. Krajem 1971. ova kretanja su okončana kada se umiješao Tito i smijenio čelnike SKH. Ustavom iz 1974. federalne jedinice dobile su znatne ovlasti u odnosu na savezne vlasti, a komunisti su smatrali da će ovim ustavom osigurati nacionalnu ravnopravnost te istovremeno onemogućiti svaki nacionalizam i međunacionalne nesnošljivosti.

Predsjednik sabora SR Hrvatske Jure Bilić je početkom 1981. izjavio kako su protivnici Jugoslavije svi oni „koji bi izdali zemlju i služili tuđinu“.¹⁷⁶ Za takve je rekao da su kontrarevolucionari a ne opozicija jer kako kaže - „mi opoziciju možemo imati i u svojim redovima, kad tražimo bolje rješenje itd. To je nekada i dobro, zbog izgradnje kritičkog mišljenja.“ Bilić je rekao kako hrvatske nacionaliste ne treba precjenjivati, ali ipak treba biti na oprezu jer oni djeluju pod utjecajem stranih obavještajnih službi i hrvatske političke emigracije. Te snage su, iz njegove perspektive, bile poražene 1971. i prije toga u Drugom svjetskom ratu, te se sada u svijetu predstavljaju kao „demokratska alternativa“ kako bi dobili međunarodnu potporu. Za ovakve stavove optužuje Vladu Gotovca, Marka Veselicu i Franju Tuđmana i kaže da njihovi proustaški stavovi žele uništiti SFR Jugoslaviju, jer iz nje žele izdvojiti SR Hrvatsku koja, po njima, u Jugoslaviji ne može ostvariti svoje interese.¹⁷⁷ U jednom intervjuu iz 1977. za

¹⁷⁴ N. Barić, Split 1980-tih: 551.

¹⁷⁵ Isto

¹⁷⁶ Isto:552.

¹⁷⁷ Isto

jednu švedsku televiziju ovakve i slične stavove je Vlado Gotovac označio kao potpuno promašene.¹⁷⁸ Gotovac je istaknuo kako Jugoslavenske vlasti njega i one koji razmišljaju poput njega označavaju kao fašiste i ustaše kako bi ih izbacili iz javnog diskursa jer postavljaju pitanja koja ne odgovaraju komunističkim vlastima. Centralni komitet SKJ je na sjednici održanoj u lipnju 1984. optužbe o nedemokratskoj prirodi SK označio kao podvalu nacionalista.¹⁷⁹ SKJ je označio nacionaliste kao najveće protivnike socijalističke Jugoslavije jer su smatrali da nacionalisti žele potkopati sve ono za što su se oni zalagali, a to je bila „konceptija zajedničkog života u socijalističkoj samoupravnoj federativnoj Jugoslaviji (koja je) izgrađena na jedinstvu klasnog i nacionalnog interesa. Komisija za idejni i teorijski rad Općinskoga komiteta SKH Split je u jednom svojem materijalu iz 1985., koji Barić citira u svojoj knjizi, označila nacionalizam kao „najopasniji realno postojeći nosilac kontrarevolucionarnih tendencija“. Ocijenili su da je glavni uzrok nacionalizma u Jugoslaviji zatvaranje u republičke i regionalne granice, a naglasili su i da nacionalistima u prilog idu ekonomska kriza i društveni problemi.¹⁸⁰ Na IX kongresu Saveza Književnika Jugoslavije makedonski književnik Kole Čašula je o krizi u Jugoslaviji rekao ovako: „Mi živimo u zemlji i revoluciji, koja prolazi, posljednjih godina, kroz najteži, najsloženiji i najopasniji period krize od pobjede nad fašizmom... živimo u vremenu poremećenih vrijednosti u njedrima naše vlastite revolucije, u jeku napada na nju sa svih strana, u plimi drskih pokušaja da se njezin sadašnji moment krize pretvori u razbijanje SFR Jugoslavije, u plimi histeričnih alaukanja nacionalističkih i unitarističkih snaga, koje se zalažu da stave pod znak pitanja strateška opredjeljenja naše revolucije i time podriju temelje našeg oslobodilačkog ujedinjenja kroz oružano samoopredjeljenje naših naroda i narodnosti, kroz AVNOJ, u bratsku zajednicu ravnopravnih naroda, slobodnih ljudi i narodnosti, živimo u eri lukavo i dalekosežno smišljenih pokušaja uskrснуća vampira naše sveukupne jugoslavenske prošlosti (Nikole Pašića, Aleksandra Karađorđevića, Slobodana Jovanovića, Draže Mihailovića, Ante Pavelića i njima sličnih), ali i vampira pojedinih nacionalističkih histerija i iredentizama“.¹⁸¹

O načinu na koji su nacionalisti željeli iskoristiti probleme u socijalističkoj Jugoslaviji Općinski komitet SKH Split rekao je slijedeće: „Nezadovoljstvo radnih ljudi i građana problemima u razvoju društvenih odnosa i sporim prevladavanjem kriznih elemenata u

¹⁷⁸ (<https://www.youtube.com/watch?v=nZ7WAOmRUxw>) (15.4.2021.)

¹⁷⁹ N. Barić, Split 1980-tih: 553.

¹⁸⁰ Isto: 554.

¹⁸¹ D. Bilandžić, Hrvatska moderna povijest: 690.

društvenom razvoju želi se koristiti kako bi se izravno djelovalo na njihovu svijest i ponašanje u pravcu nacionalističkog egoizma, isključivosti i hegemonije, nuđenje bilo separatističke, bilo unitarističke restauracije etatističkih i građanskih društvenih odnosa kao tobože spasonosnih formula izlaska iz sadašnjeg stanja“.¹⁸² Općinski komitet SKH Split je također upozorio da ne treba o nacionalizmu suditi pukim prebrojavanjem nacionalističkih ispada, već treba razumjeti uzroke tih pojava u društvu. Ocijenili su da nacionalizam nose razvlašteni ostaci staroga klasnog društva, koji iako su pobijeđeni u revoluciji, i dalje su zadržali svoj društveni status. Kako bi se izborio sa nacionalizmom SKJ je radio na razvijanju „socijalističkog jugoslavenskog patriotizma“.¹⁸³ U političkoj školi SKJ „Josip Broz Tito“ u Kumrovcu u listopadu 1983. održano je bilo savjetovanje o jugoslavenskom patriotizmu. Na tom skupu jedan od govornika je bio i Stipe Šuvar, inače poznati hrvatski sociolog i reformator školstva koji je u to vrijeme bio član predsjedništva Centralnog komiteta SKH.¹⁸⁴ Šuvar je objasnio da jugoslavenski patriotizam mora izvirati iz socijalističke jugoslavenske svijesti koja je historijska tekovina jedinstvene socijalističke revolucije svih naroda i narodnosti Jugoslavije i djelovanja njezina jedinstvenoga radničkog i komunističkog pokreta.¹⁸⁵ Po Šuvaru, socijalističko jugoslavenstvo i demokratska nacionalna svijest negiraju svaki buržoaski patriotizam, svako uskogrudno rodoljublje, a pogotovo svaki nacionalizam kao svijest i praksu veličanja svojega naroda i njegovog antagoniziranja drugih naroda u Jugoslaviji.

Po mojoj procjeni ovoj Šuvarovoj definiciji nacionalizma dobro odgovara ono što ćemo vidjeti u Srbiji krajem 1980-tih i 1990-tih, a to je u par rečenica dobro opisao princ Đorđe 7 desetljeća ranije: „S našom demokracijom će biti kao i s aristokracijom. Ako tko ima drugo mišljenje, pištoljem u čelo. Sileđije smo mi, bre. To što je čika Pera onaki, to je druga stvar; ali da je mlad i da smije vidio bih ja njega. Baš tako je on demokrata kao što je Pašić Gladstone“.¹⁸⁶ Dr. Ivan Perić, direktor Marksističkog centra u Splitu, istaknuo je da se komunisti ne smiju ograničavati isključivo na svoju lokalnu i nacionalnu sredinu, jer tada gube klasno-oslobodilačke i općeljudske kriterije, te počinju tolerirati nacionalističke tendencije razlikujući ono što je „naše“ i ono što je „njihovo“.¹⁸⁷ Kazneni zakoni SR Hrvatske i Jugoslavije propisivali su sankcije za određene oblike političkoga kriminaliteta. Najteža kaznena djela političke prirode

¹⁸² N. Barić, Split 1980-tih: 554.

¹⁸³ Isto: 555.

¹⁸⁴ Z. Radelić, Hrvatska u Jugoslaviji (1945.-1991.)- od zajedništva do razlaza: 554.

¹⁸⁵ N. Barić, Split 1980-tih: 555.

¹⁸⁶ Ivo Banac, Nacionalno pitanje u Jugoslaviji, Zagreb: Globus, 1984: 140.-141.

¹⁸⁷ N. Barić, Split 1980-tih: 556.

bila su kontrarevolucionarno djelovanje, te djela sabotaze, špijunaže i terorizma protiv SFRJ. Druga kaznena djela političkog kriminaliteta uključivala su neprijateljsku propagandu, širenje rasne i vjerske mržnje, te širenje razdora i nesnošljivosti u društvu. Zakonom o prekršajima protiv javnog reda i mira određeno je da bilo koji građanin koji vrijeđa i omalovažava patriotske, socijalističke i nacionalne osjećaje drugih bude kažnjen ukorom, novčanom kaznom ili pak kaznom zatvora u trajanju od 60 dana.¹⁸⁸ Prema podacima Republičkog vijeća za prekršaje SR Hrvatske prekršaji političke prirode tijekom 1980. većinom su bili počinjeni u ugostiteljskim objektima, a počinitelji su uglavnom bili u alkoholiziranom stanju. Prekršaji su se znatnim dijelom odnosili na vrijeđanje druga Tita, partije ili na šovinističke i nacionalističke istupe. Vrhovni sud SR Hrvatske je procijenio 1988. da su između 1985. i 1987. većina političkih delikvenata bili radnici, ali istaknuli su također da se većinom radilo o lakšim verbalnim političkim kaznenim djelima koji su bili rezultat spontane reakcije u određenim konfliktnim situacijama u kojima su se našli u svojoj životnoj sredini. S druge strane, Barić ističe da osobe osuđene za ozbiljna djela političkog kriminaliteta su većinom bili intelektualci, ili pak osobe sa završenom visokom ili pak srednjom stručnom spremom.

Predsjednik sabora SR Hrvatske Jure Bilić početkom 1981. u jednom je govoru rekao da se „puno priča“ o peticijama za oslobađanje političkih zatvorenika.¹⁸⁹ Ipak je naglasio da je broj takvih u SR Hrvatskoj vrlo mali, ali je također upozorio da verbalni delikt u socijalističkoj Jugoslaviji nije isti kao u drugim zemljama, već predstavlja puno ozbiljniji zločin nego u drugim državama. U vezi s ovim, Barić u svojoj knjizi donosi zanimljiv citat od Jure Bilića – „U nas je verbalni politički akt kontrarevolucionaran. Izazivanje mržnje, vjerske ili nacionalne, kontrarevolucionaran je čin. Povijest nas tome uči. Prema tome, mi dijelu naše javnosti, koja to ne poznaje, moramo objasniti što je to „verbalno“. Nije to isti pojam kao u Njemačkoj, Francuskoj, Americi.“¹⁹⁰ Nakon smrti Tita Hrvatskom je još uvijek tri godine vladao Vladimir Bakarić.¹⁹¹ Bakarić se jasno izjasnio protiv srpskih represalija na Kosovu te je istupao protiv tadašnje politike Srbije, ali je isto tako bio svjestan da, u interesu Jugoslavije, Hrvatska ne smije provocirati Srbiju i mora kontrolirati svoje nacionaliste.¹⁹² O verbalnom deliktu i iz njegove perspektive, primitivnom nacionalizmu, dr. Stipe Šuvar je rekao slijedeće: „Zapravo i ne bi trebalo kažnjavati zatvorom ili novčanom kaznom po Zakonu o prekršajima, pa čak ni blažim

¹⁸⁸ Isto: 557.

¹⁸⁹ Isto

¹⁹⁰ Isto

¹⁹¹ D. Bilandžić, Hrvatska moderna povijest: 719.

¹⁹² Isto: 719.-720.

kaznama zatvora zbog krivične odgovornosti, sve te nosioce verbalnog i kavanskog nacionalizma. Bolja bi metoda bila da se izgređnici dovedu na javne zborove u ulice gdje žive, u radne organizacije, mjesne zajednice, i da se onda tamo pred časnim i poštenim ljudima postidjuju naprosto kao primitivci.“¹⁹³ O verbalnom deliktu i slobodi misli 1986. Šuvar je rekao da je svaki čovjek slobodan misliti kako hoće, ali je također naglasio da sloboda mišljenja podrazumijeva određenu odgovornost. Izdvojio je da socijalistička Jugoslavija ne može dopustiti da se određene misli materijaliziraju, kao što je primjerice izvikivanje parola u kojima se slave Ante Pavelić ili Hitler, jer kako kaže – „Ako bismo dopustili takve ili slične „slobode“, ne bi li nam time zaprijetila opasnost od buđenja „starih strasti“ i zbilje novih klanja!“.¹⁹⁴ Profesor Splitskog pravnog fakulteta Nikola Visković je naglasio da na reakcionarne snage ne treba djelovati administrativnim prijetnjama i zabranama jer kako kaže „jedini načini uspješnog suočavanja sa njom jesu kreativna marksistička protuargumentacija i preobražaj društvene stvarnosti koja takvu reakciju uvjetuje“.¹⁹⁵

4.2. „Nacionalistički incident“ Miljenka Smoje

Barić u svojoj knjizi donosi neke primjere iz javnog života Splita 1980-tih u kojima su događaji koji nisu imali neprijateljski sadržaj bili okvalificirani kao nacionalistički istupi od strane socijalističke vlasti.¹⁹⁶ Miljenko Smoje, poznati splitski kroničar, novinar i pisac *Velog i Malog Mista* (serije snimljene po njegovim kronikama),¹⁹⁷ u ljeto 1981. je u kolumni u *Nedjeljnoj Dalmaciji* napisao kako je u hotelu „Bellevue“ nastupao orkestar čiji su članovi nosili nošnje Hrvatskog zagorja i izvodili zagorske pjesme.¹⁹⁸ Smoje je napisao kako su ga zagorske narodne nošnje uvijek podsjećale na Vladka Mačeka, vođu HSS-a nakon ubojstva Stjepana Radića koji je bio ideološki neprijatelj sistema.¹⁹⁹ Nakon što je orkestar izveo par zagorskih pjesama, Smoje je pjevača zamolio da „promjeni ploču“ i otpjeva nešto drugo jer su mu dosadile zagorske pjesme.²⁰⁰ Ovaj Smojin tekst primijetio je Živko Vnuk, novinar zagrebačkog *Vjesnika*.²⁰¹ Vnuk nije direktno spomenuo Smoju, ali ga je u tekstu indirektno nazvao nesnošljivim „žlabravim norcem“ kojega narodna nošnja „uvik asocira na Mačeka“.

¹⁹³ N. Barić, Split 1980-tih: 558.

¹⁹⁴ Isto

¹⁹⁵ Isto

¹⁹⁶ Isto: 561.

¹⁹⁷ (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=56821>) (15.4.2021.)

¹⁹⁸ N. Barić, Split 1980-tih: 561.

¹⁹⁹ T. Macan, Ž. Holjevac, *Povijest Hrvatskoga naroda*: 289.

²⁰⁰ N. Barić, Split 1980-tih: 561.

²⁰¹ Isto: 562.

Komitet za ONO i DSZ OOUR-a „Mosor“, u čijem se sastavu nalazio hotel „Bellevue“, tražili su od Smoje javnu ispriku. Smoje se javno ispričao u svojoj kolumni, ali je to učinio s velikom dozom ironije što se vidi iz nekoliko smiješnih rečenica iz te kolumne: „A nevin san ka anđel. Dobro, nikad, nikad više, obećavan nikad više, neće mi to past na pamet. Kad vidin malog čovika u taku nošnju ja ću vikati: nije ono Maček“. ²⁰² Na Smojinu ironičnu ispriku ponovno je reagirao Vnuk, koji je u Vjesniku objavio intervju sa Stjepanom Draganićem, glavnim urednikom časopisa „Kaj, koji,“ u kojem je ovi ponovno prozivao Smoju zbog spomenutog incidenta. Ovaj put Smoje je odgovorio u ozbiljnijem tonu te je rekao da ga se nepravедno optužuje za netoleranciju prema kajkavskim narodnim pjesmama. Istaknuo je da ne voli „dernjavu“ i da bi mu jednako tako smetalo kada bi Hajdukovi navijači satima „tamburali“ splitske pjesme. Vnuk je ponovno odgovorio Smoji i rekao mu je da je problem što je zagorsku narodnu nošnju doveo u vezu sa Mačekom, te da bi to bilo isto kao da on kaže da ga „dalmatinski veštit“ podsjeća na Edu Bulata, Splićanina koji je bio u ustaškom pokretu. ²⁰³ Smoje je ovaj put uzvratio još žestće rekavši mu da ne dopušta da ga Vnuk dovodi u vezu sa nacionalizmom, te ga je podsjetio da je on (Vnuk) za vrijeme „maspoka“ 1971. davao potporu Draženu Budiši, koji je zbog svoga proljećarskoga djelovanja nekoliko godina proveo u zatvoru. ²⁰⁴ Vnuk je u ovoj raspravi imao zadnju riječ te je rekao da Smoje ne prihvaća načela komunističke partije socijalističko-samoupravnog tipa i naglasio je da za partiju ne postoje oni koji su vječno otpisani ili koji su nepogrešivi. ²⁰⁵ Vnuk je također iznio podatke koji su trebali dokazati da nije podržavao „maspok“ i tako se pokušao obraniti od Smojinih napada.

4.3. „Nacionalizam“ na operi „Nikola Šubić Zrinjski“

Slično opisanom slučaju, Barić spominje i kontroverze oko izvođenja opere „Nikola Šubić Zrinjski“, čija se premijera održala 1983 u splitskom HNK. ²⁰⁶ Miljenko Smoje je u Slobodnoj Dalmaciji rekao kako su nacionalisti počeli organizirano dolaziti na operu te su „divljali i urlali“ na domoljubno intonirane dijelove opere. O „incidentima“ koji su se događali na izvedbi opere „Nikola Šubić Zrinjski“, na sjednici Općinskoga odbora SUBNOR-a Split, govorio je i narodni heroj Ante Jurjević Baja, bivši predsjednik Hajduka i istaknuti komunist. ²⁰⁷

²⁰² Isto

²⁰³ Isto: 563.

²⁰⁴ Z. Radelić, Hrvatska u Jugoslaviji (1945.-1991.)- od zajedništva do razlaza: 456.

²⁰⁵ N. Barić, Split 1980-tih: 563.

²⁰⁶ Isto: 564.

²⁰⁷ (<https://www.geni.com/people/Ante-Jurjevi%C4%87-Baja/6000000034734465341>) (29.4.2021.)

Na sjednici Savjeta splitskog HNK direktor kazališta Ivica Restović objasnio je da se vodi računa o estetskoj, ali i ideološkoj čistoći repertoara, o čemu se raspravlja na svakoj sjednici kazališne osnovne organizacije SK.²⁰⁸ Restović je također naglasio da je redatelj iz opere „Nikola Šubić Zrinjski“ uklonio svo „patetično rodoljublje“. Splitski skladatelj Silvije Bombardelli je u jednom tekstu iz 1984. spomenuo kontroverze oko izvođenja opere „Nikola Šubić Zrinjski“ te je rekao da smatra kako kazališni radnici i sredstva javnog informiranja nisu primjereno reagirali na ovu situaciju. Izvođenje Opere „Nikola Šubić Zrinjski“ novinar Joško Čelan je označio kao „trajan nacionalistički incident u splitskom teatru“.

Novinar Vojko Mirković je rekao da ne vidi problem u tome što su gledatelji pljeskom pozdravljali pojedine „hrvatske“ scene iz te opere, jer se rodoljublje proširilo na cijelu jugoslavensku zajednicu, a također je nadodao da se opera „Nikola Šubić Zrinjski“ izvodila i u prvim poslijeratnim godinama te u vrijeme kada je Bombardelli u Splitu bio na čelu opere.²⁰⁹ Mirković je ocijenio da je redatelj opere Kosta Spaić zadržao dobar ukus kada je pozornicom diskretno proveo starohrvatsku zastavu. Mirković je također istaknuo da je na premijeri opere bilo mnogo istaknutih građana Splita i da se njih jedino može proglasiti nacionalistima ako im se ne priznaje legitimno pravo da se ne osjećaju samo jugoslavenskim građanima nego i građanima hrvatske nacije. Na kraju je Mirković zaključio da ne treba pokleknuti pred šačicom ekstremista i maknuti operu „Nikola Šubić Zrinjski“ sa kazališnih daski jer bi to onda značilo da su oni pobijedili. Zanimljivo je istaknuti i da je novinar Vojko Mirković imao problema sa komunističkim sistemom, iako je u mladosti bio partizanski borac i komunist.²¹⁰ Prvo je 1950-tih došao u nemilost partije jer je bio optužen da je bio na „Đilasovoj liniji“, a 1972. Gradski komitet partije ga je optužio za „antisovjetizam“ jer je kritizirao sovjetsko omalovažavanje Fischerove pobjede nad Spaskim. O slobodi mišljenja i novinarstvu u socijalističkoj Jugoslaviji u intervjuu za Slobodnu Dalmaciju rekao je ovako: „Komunizam je bio strogi režim, a to znači red i hijerarhiju, pendrek koji čuva poredak. Pa ipak ga se moglo nadmudriti u novinarskom smislu.“²¹¹ O kontroverzama oko izvođenja opere „Nikola Šubić Zrinjski“ govorio je i tada bivši okružni tužilac u Splitu Ljubo Prvan.²¹² Prvan je negativno ocijenio to što je publika pljeskala pri pojavi hrvatske zastave bez zvijezde petokrake, jer to pokazuje da postoje ljudi u

²⁰⁸ N. Barić, Split 1980-tih: 564.

²⁰⁹ Isto: 565.

²¹⁰ (<https://slobodnadalmacija.hr/split/vojko-mirkovic-dugogodisnji-urednik-kulturne-rubrike-slobodne-bila-je-to-stalna-igra-odupiranja-mocnicima-ako-im-se-popusti-odricemo-se-slobode-1026689>) (15.4.2021.)

²¹¹ Isto

²¹² N. Barić, Split 1980-tih: 566.

Splitu koji zazivaju izdvajanje Hrvatske iz Jugoslavije. Prvan je istaknuo da zvijezda petokraka simbolizira socijalističku orijentaciju i jugoslavensko zajedništvo te je podsjetio da se 1971. za vrijeme „maspoka“ potenciralo da se hrvatska zastava i grb prikazuju bez zvijezde petokrake. Joško Čelan je rekao da njemu nije palo na pamet da se opera „Nikola Šubić Zrinjski“ makne sa repertoara splitskog HNK te da on nikome ne osporava izražavanje nacionalnih osjećaja. Ipak je istaknuo da ga je pogodila euforična reakcija dijela gledatelja i njihovo poistovjećivanje s prizorima i licima iz nacionalnog i domoljubnog mita jer je iskustvo „maspoka“, po njemu, pokazalo da postoji samo jedan korak od opisane euforije do onoga što se događalo 1971. Mirković je Čelanu rekao da je reagirao na njegovu tvrdnju o izvedbi opere „Nikola Šubić Zrinjski“ kao „trajnom nacionalističkom incidentu“ jer smatra kako je veliki dio Splitskana odan Jugoslaviji i da su Splitskani poznati po bratskim odnosima s pripadnicima drugih naroda jugoslavenske zajednice. Unatoč tome dr. Ivan Perić, direktor Marksističkog centra u Splitu, u jednom svom govoru 1985. je upravo ovaj događaj oko reakcije publike na izvođenje opere „Nikola Šubić Zrinjski“ uzeo kao primjer da prigovori komunistima da nekritički toleriraju nacionalističke pojave u vlastitoj sredini.²¹³ Važno je imati na umu da pojedinac u komunističkom diskursu nema jednako značenje kao u liberalno-demokratskom diskursu.²¹⁴ U liberalno-demokratskom diskursu afirmira se građanskopravno individualističko shvaćanje pojedinca, dok je SKJ kao komunistička stranka, odbacivala individualistički i liberalistički duh te je pojedinca afirmirala preko njegova članstva u kolektivu, ponajprije kolektivu radničke klase.

4.4. „Nacionalizam“ u studentskom domu „Ljubo Uvodić Razin“

Početkom 1982. državna sigurnost je raspolagala podacima da među stanarima splitskog Studentskog doma „Ljubo Uvodić Razin“ postoji „nacionalistički obojena grupacija“.²¹⁵ Državna sigurnost je saznala preko „pozitivnih studenata“ da među stanarima spomenutog doma 9 studenata je za vrijeme rođendanskih proslava pjevalo vjerske i nacionalističke pjesme. SSO Studentskoga doma je u prosincu 1981. organizirao plesnu zabavu na kojoj su neki studenti izazivali nered, razbijali boce te su pjevali pjesme „usmjerene na veličanje hrvatstva“.²¹⁶ Dio studenata ovog doma su prilikom vraćanja sa ponoćke 25. prosinca prvo pjevali vjerske pjesme,

²¹³ Isto: 567.

²¹⁴ Josip Mihaljević, *Komunizam i čovjek: Odnos vlasti i pojedinca u Hrvatskoj (1958.-1972.)*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2016: 100.

²¹⁵ N. Barić, *Split 1980-tih*: 567.

²¹⁶ Isto

a zatim su pjevali pjesme sa „nacionalističkim prizvukom“.²¹⁷ Tako su npr. pjesmu „Marjane, Marjane“ pjevali u verziji: „Marjane, Marjane, ča barjak ne viješ, ča barjak ne viješ, naš barjak hrvatski, naš barjak hrvatski crven, bijeli, plavi, Crveni bijeli plavi to je barjak pravi, ko se pod njim slavi, taj je Hrvat pravi“, a pjevali su i pjesmu „Vila Velebita“. Drugi studenti su kojima je smetala ova buka i „nacionalizam“ pozvali su im miliciju koja je prekinula ovo okupljanje. Državna sigurnost je predložila „pozitivnim studentima“ da im se omladinskim i partijskim djelovanjem suprotstave, a Općinski komitet SKH Split je odlučio obaviti razgovore sa studentima koji su bili uključeni u nacionalističke ispade. Studenti koji su bili uključeni u ove „incidente“ bili su upozoreni na svoje ponašanje, a Barić u svojoj knjizi donosi zanimljive citate o reakciji studenata koji su bili uhvaćeni: „Zatečeni, zaplašeni i iznenađeni širinom akcije prozvani studenti su se pokušavali opravdati i umanjiti svoju ulogu u događajima. Neki su tražili priliku da dokažu kako oni u suštini nisu takvi, a pomalo bahato držanje zadržali su samo neki od studenata koji spadaju u krug nosilaca nacionalizma.

U svakom slučaju provedena političko-preventivna akcija ispunila je svoj glavni cilj, jer je nacionalističko djelovanje gotovo trenutno suzbijeno i eliminirana je svaka opasnost od moguće eskalacije.“²¹⁸ Mislim da nas ne bi trebao iznenaditi strah dijela uhvaćenih studenata jer su vjerojatno bili svjesni da sudjelovanje u ovim „nacionalističkim incidentima“ može uzrokovati njihovo izbacivanje sa fakulteta, ili pak „tamburanje“ u policijskoj stanici, a iz tadašnje perspektive nisu znali da će se Jugoslavija ubrzo raspasti te da će „modrice na leđima“ u budućnosti sa sobom nositi političke poene. Općinski komitet SKH Split smatrao je da je do nacionalističkih ispada došlo zbog neaktivnosti Osnovne organizacije SK i Komiteta za ONO i DSZ Studentskoga centra, kao i zbog propusta pojedinih radnika i rukovodilaca Studentskoga centra. Partijska i omladinska organizacija Studentskoga centra dobila je zadatak da izradi moralno-političke karakteristike stanara i da uklone iz doma sve one sa negativnim karakteristikama. Staro rukovodstvo Studenskog centra je smijenjeno, a direktor je bio isključen iz SK. Početkom 1983. Nedjeljna Dalmacija je zaključila da se stanje u domu „Ljubo Uvodić Razin“ popravilo, ali ipak je naglašeno da uzroci nacionalizma i dalje nisu sasječeni i da u domu i dalje postoji nemali broj „latentnih nacionalista“. Tijekom 1982. Republički sekretarijat SR Hrvatske spomenuo je nekoliko događaja u Splitu koji su se tada zbili i koji su bili povezani sa nacionalizmom.²¹⁹ Barić u svojoj knjizi ističe četvoricu mladića koji su u jednom

²¹⁷ Isto: 568.

²¹⁸ Isto: 569.

²¹⁹ Isto: 570.

ugostiteljskom objektu pjevala pjesmu „Vilo Velebita“, na splitskom Pravnom fakultetu pojavio se natpis „Dolje laž i crveni režim“, a na jednoj klupici u parku pisala je parola „Tito-đubre“. Općinska komisija SKH Split je ocijenila da po gradu među nacionalistima se javljaju tvrdnje da druge jugoslavenske republike iskorištavaju SR Hrvatsku te da nacionalisti u splitskoj općini zagovaraju stvaranje „nacionalnih ekonomija i separatne Hrvatske“. ²²⁰ Krajem svibnja 1983. Nedjeljna Dalmacija je objavila članak u kojem je zaključeno da Split nije žarište nacionalizma među omladinom kao što su neki tvrdili nakon incidenta u Studentskom domu „Ljubo Uvodić Razin“. Općinski Komitet za ONO i DSZ 1983. formirao je tročlanu radnu grupu koja je imala za zadatak posjetiti splitske srednje škole i utvrditi situaciju na terenu. Došli su do zaključka da je odgojna komponenta u nastavnom procesu zapuštena, a učenici su im se žalili da se predmet „Teorija i praksa samoupravnog socijalizma“ predaje na beživotan i dosadan način. Nastavnici su se žalili da je pao životni standard prosvjetnih radnika i da je reorganizacija školstva utjecala na slabljenje odgojnog rada. ²²¹ Pa ipak zaključili su da se stanje u srednjoškolskim centrima u kojima je bilo nacionalističkih ekscesa bitno poboljšalo te da su za to najzaslužniji učenici koji su „(...) samoinicijativno i spontano, prijavili nadležnim organima gotovo sve mračne poruke sa zidova svojih školskih zgrada.“ ²²² Centar SDS-a Split je ispisivanje neprijateljskih parola po javnim mjestima u Splitu označio kao „ozbiljan sigurnosno-politički problem“ iza kojeg vjerojatno stoji organizirani klasni neprijatelj.

4.5. Nacionalizam među srpskim srednjoškolcima

U jednom članku o nacionalizmu među mladima u SR Srbiji i ostalim dijelovima Jugoslavije, autor piše o nekim nacionalističkim incidentima koji su se tada događali. ²²³ U beogradskoj srednjoj školi „dr Dušica Stefanović“ pojavio se natpis „ko mrzi Šiptare neka podvuče crtu“. U tom članku spominje se da je u istoj školi među učenicima u modi nositi kokarde i šajkače, a na zidovima jedne učionice rukom je napisano – „Srbija-Republika“ i „Long live Serbia“. Članak također spominje dvojicu mladića iz Subotice koji su bili osuđeni na 60 dana u zatvoru zbog osnivanja punk nacizma u ovom gradu, a spominju se i trojica mladića iz Ivanograda koja su bila izbačena iz škole zbog četništva. Spominje se također crtanje kukastih križeva u školama „Boris Kidrić“ u Velikom Gradištu i školi „Jovan Šerbanović“ u

²²⁰ Isto: 571.

²²¹ Isto: 572.

²²² Isto

²²³ (<http://www.yugopapir.com/2017/07/nacionalizam-u-srednjim-skolama-1983-da.html>) (15.4.2021.)

Požarevcu. Članak donosi zanimljivu izjavu mladića koji govori da ljubav prema njegovom narodu koju njegovi vršnjaci nose ne može prerasti u mržnju prema drugom narodu. Također ističe kako su za vrijeme Vijetnamskoga rata mladi masovno nosili „američke vetrovke sa američkom zastavom na rukavu“ koje su na frontu nosili američki vojnici. U Jugoslaviji im, kako ovaj mladić ističe, nitko to nije zamjerio iako se Jugoslavija solidarizirala sa borbom Vijetnamaca. Dubravko Simić, mladić koji se spominje u članku, o nacionalizmu je rekao slijedeće: „Kakvog razloga ja imam da mrzim svog vršnjaka iz druge republike? Verujte, među mladima takva osećanja su veoma retka, a ako se i jave, posledice su isforsiranih razgovora na televiziji, u štampi. Razgovori o nacionalizmu počinju kasnije, kada ti pune glavu informacijama u koje nisi siguran, a koje treba da pokažu kako je ovaj ili onaj narod nadmoćniji ili ugroženiji. Zašto bih ja sada iz čista mira počeo da se ponašam nacionalistički?“²²⁴

4.6. „Nacionalistički incident“ u Splitu na Badnju noć 1984.

U općini Split Barić navodi kako se najveći broj prekršaja političke prirode odnosio na verbalne istupe, pri čemu je najviše bilo vrijeđanja nacionalnih osjećaja građana i širenja neprijateljskih ideja.²²⁵ Tijekom prvih šest mjeseci 1984. u Splitu je bilo evidentirano 52 slučaja ispisivanja neprijateljskih parola. Najviše neprijateljskih parola je imalo sadržaj hrvatskog nacionalizma, a ostale su se odnosile na crtanje kukastih križeva, vrijeđanje druga Tita i srpski nacionalizam.²²⁶ Iako je 1984. politička delikvencija u općini Split bila na nižoj razini nego prethodne godine, u noći 24./25. prosinca dogodit će se incident koji će široko odjeknuti. Godinama prije toga u Splitu je bila prisutna pojava da u noći 24./25. prosinca, na katolički Badnjak, u određenim dijelovima grada pojedini vozači automobila i motocikala pokazuju svoje vozačke vještine i utrkuju se, što su pratili okupljeni građani, pri čemu je bilo i narušavanja javnog reda i mira.²²⁷ Badnje noći 1984. takva utrka se trebala održati u Ulici Veselina Masleše. Na platou gdje se ta ulica križala sa Ulicom Ruđera Boškovića okupilo se oko 300 ljudi, većinom mladih od 15 do 20 godina. Na Spomenutom platou skupina mladića i djevojaka je prvo pjevala zabavne i Hajdukove pjesme, a zatim su počeli pjevati religiozne i nacionalističke pjesme. Barić u svojoj knjizi navodi kako su pjevali pjesme kao što su: „U Madridu grobnica od zlata, u njoj leži vođa Hrvata“, „Mi Hrvati se ne pijemo vina, nego krvi Srbina iz Knina, te

²²⁴ Isto

²²⁵ N. Barić, Split 1980-tih: 573.

²²⁶ Isto: 573.-574.

²²⁷ Isto: 574.

su više puta uzvikivali – „Mi Hrvati“.²²⁸ Javnost je za ovaj incident saznala 10. siječnja 1985. kada je održana sjednica predsjedništava općinskih konferencija SSRNH i SSOH. Na sjednici su osudili ove nacionalističke ispade i slavljenje Ante Pavelića. Smoje je u Nedjeljnoj Dalmaciji kritizirao zakašnjelu reakciju na ovaj incident, te je rekao kako ga je- „(...) prid cilon Jugoslavijon sram ka Splitsanina. Ovi put ne mogu reć: jebe me se, nego se i ja ka Splitsanin osjećan odgovornin.“²²⁹ Ne bi nas začudio ni pokušaj zataškavanja ovog slučaja kada znamo da je tijekom cijelog postojanja jugoslavenskog socijalističkog sustava postojala medijska cenzura, iako je, po Josipu Mihaljeviću, ona ipak bila mekša od one sovjetske.²³⁰

O ulozi medija u socijalističkoj Jugoslaviji Tito je rekao slijedeće: „A čemu treba da služi naša štampa, naši dneveni i drugi listovi? Formiranju našeg socijalističkog čovjeka i razvijanju naših socijalističkih odnosa...“²³¹ Zbog ovog događaja bila je osnovana komisija u koju su ušli predstavnici savezonoga i republičkoga SUP-a.²³² Komisija je ustvrdila da nadležni organi nisu primjereno reagirali na incident u Ulici Veselina Masleše pa su sekretar OSUP-a Split Ante Grubišić i načelnik Centra SDS-a Split Mate Andrijašević bili razriješeni dužnosti. Policija je u međuvremenu uspjela identificirati mlade ljude koji su sudjelovali u incidentima u Ulici Veselina Masleše. Općinski sudac za prekršaje već krajem siječnja 1985. kaznio je njih 15 zatvorskom kaznom u trajanju od 10, 15 ili 60 dana zatvora, a protiv nekoliko sudionika incidenta pokrenut je i postupak kaznenoga djela izazivanja nacionalne mržnje. Sudionici incidenta opravdavali su se da su bili u alkoholiziranom stanju i da nisu bili svjesni ozbiljnosti onoga što su učinili. Državna sigurnost je ocijenila da to pokazuje njihovu nezrelost i želju za dokazivanjem u društvu. Ante Jurjević Baja, spomenuti narodni heroj, je bio vrlo oštar pa je komentirajući ovaj incident u Ulici Veselina Masleše rekao da još uvijek nije „zatrto sjeme“ neprijatelja, te da u društvu još uvijek postoji neprijateljska buržoazija koja želi obnoviti „staro društvo“.²³³ Zbog ovog incidenta Općinski komitet SKH Split dao je zadatak svim osnovnim organizacijama SK i ostalim partijskim organima da poduzmu mjere potrebe za idejno-političku borbu protiv hrvatskog nacionalizma i drugih nacionalizama.

²²⁸ Isto

²²⁹ Isto: 574.-575.

²³⁰ J. Mihaljević, *Komunizam i čovjek: odnos vlasti i pojedinca u Hrvatskoj (1958.-1972.)*: 466.-467.

²³¹ Igor Duda, *Stvaranje socijalističkoga čovjeka- Hrvatsko društvo i ideologija jugoslavenskoga socijalizma*, Zagreb-Pula: Srednja Europa, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2017.:177.

²³² N. Barić, *Split 1980-tih*: 575.

²³³ Isto: 575.-576.

4.7. „Nacionalistički incidenti“ u Splitu 1985.

Barić navodi kako se 1985. u Splitu događa niz incidenata koje će splitska partijska organizacija smatrati nacionalističkim incidentima.²³⁴ Dana 31. siječnja 1985. obitelj i prijatelji jednog mladića koji je išao služiti vojni rok, okupili su se na željezničkom kolodvoru i pjevali pjesme „nacionalističkog sadržaja“. Općinski sudac za prekršaje je njih 10 osudio na zatvorske kazne u trajanju od 10 do 60 dana, a kasnije je bilo uhićeno još mladića koji su bili povezani sa prijašnjim incidentom u Ulici Veselina Masleše. Ovi su bili optuženi da su djelovali sa pozicija hrvatskog nacionalizma žaleći se na neravnopravan položaj SR Hrvatske u Jugoslaviji i da su zagovarali uvođenje višepartijskog sistema. Od sedmorice optuženih njih šestero je bilo proglašeno krivim, te su osuđeni na zatvorske kazne u trajanju od 6 mjeseci do 2 godine. Miljenko Smoje je u Nedjeljnoj Dalmaciji pozdravio ovu spremnost komunističkih vlasti da se obračunaju sa nacionalistima: „Otkad se upozorava na povampireni ustašluk ali se malo obadaje. Govorili su da ne treba te sitne incidente napuvavat i ništa se nije poduzelo. A sad je vrime da se i stin svrši. I da prava akcija počme baš iz Splita.“²³⁵

Organi unutrašnjih poslova bilježili su i neprijateljske parole koje su se javljale u splitskim privrednim organizacijama kao što su: „Hrvatska je protiv komunizma“, „Srbe na vrbe“, „Titu ću dati fiću, a merdžu Paveliću“, „Hrvatska Hrvatima“,... Ratimir Osup tadašnji sekretar OSUP-a rekao je da se preuveličavaju nacionalistički incidenti u Splitu, te da su spomenute neprijateljske parole djela neprijateljski nastrojenih pojedinaca, a ne organizirane neprijateljske djelatnosti. Također je istaknuo da je Split oduvijek bio i da će ostati crveni grad.²³⁶ U listopadu 1985. došlo je do novih nacionalističkih incidenata prilikom utakmice „Crvena Zvezda“ „Hajduk“. Milicija je ovaj put bila dobro pripremljena jer su se već sukobili sa „Hajdukovom“ „Torcidom“ nekoliko mjeseci ranije, za vrijeme utakmice „Hajduk“ „Metz“. Utakmica je prošla mirno, ali je u gradu došlo do sukoba koje Barić opisuje u svojoj knjizi. U namjeri da se potuku sa navijačima „Crvene Zvezde“ 8 mladih navijača „Hajduka“ se uputilo prema željezničkoj stanici. U blizini lučke kapetanije naletjeli su na autobus šabačke registracije u kojem su bili učenici iz Zvornika koji su bili na ekskurziji.²³⁷ Jedan od spomenutih navijača je pozvao ostale da napadnu „ciganski autobus“. Ostali su ga odmah poslušali i počeli udarati nogama po autobusu, te su razbili i staklo na vratima pa je vozač odvezao autobus sa djecom u

²³⁴ Isto: 577.

²³⁵ Isto

²³⁶ Isto: 578.

²³⁷ Isto: 579.

hotel „Duilovo“. Nakon ovoga ista skupina „Hajdukovih“ navijača krenula se sukobiti sa navijačima „Crvene Zvezde“, ali odustali su od toga nauma kada su uočili policiju. Zatim su nastavili prema željezničkoj stanici i tamo kamenovali vlak u kojem su se nalazili Zvezdini navijači. Istoga dana druga grupa „Hajdukovih“ navijača izvela je više napada na polaznike srednje škole Mornaričkog centra, koji toga dana nisu bili u uniformama nego u civilnoj odjeći. To izživljavanje „Hajdukovih“ navijača nad pitomcima uključivalo je bacanje ovih u more, premlaćivanje, uzimanje osobnih stvari i vrijeđanje na nacionalnoj osnovi. Radnici OSUP-a brzom i efikasnom akcijom uhitili su ukupno 21 osobu, jedanaesticu koji su napali vlak u kojem su bili navijači „Crvene Zvezde“ i deseticu koji su napali pitomce. Ratimir Vranješ, sekretar OSUP-a, o ovome događaju je izvijestio delegate Društveno-političkoga vijeća Skupštine općine Split.²³⁸ Naglasio je kako je riječ o počiniteljima koji su već otprije poznati organima unutrašnjih poslova uglavnom zbog huliganizma i političkih ispada. Većinom su to bili, kako Vranješ ističe, omladinci između 16.-21. godine skloni nasilničkom i nacionalističkom ponašanju. Pošto su u ovom incidentu napadnute osobe druge nacionalnosti i pripadnici Jugoslavenske ratne mornarice, Nedjeljna Dalmacija je zaključila da je riječ o „grubom i mučnom nacionalističkom, militantnom i huliganskom“ incidentu. Glasilo splitskog „Brodosplita“ također je pisalo o ovom incidentu kao događaju koji nosi „nacionalističko i fašističko obilježje sa elementima provokacije prema Jugoslavenskoj narodnoj armiji. Profesor splitskoga Pravnog fakulteta Nikola Visković ocijenio je početkom studenoga 1985. da javnost Splita, unatoč spomenutim incidentima, prednjači u „pozitivnom smislu riječi“ jer je Split bio i ostao grad borbenih naprednih tradicija i pučkoga demokratizma.²³⁹

Isti ovaj Nikola Visković će ratnih 1990-tih u svojim publicističkim tekstovima kritizirati politiku koja se provodi u Splitu u kojoj se pod „(...) kapom i alibijem domovinskog rata“ vrše zločini nad srpskim građanima od strane „uniformiranih gradskih „šminkera““ protiv kojih nitko ništa ne poduzima.²⁴⁰ Mislim da je Nikola Visković u pravu ovdje kada osuđuje nasilje koje se događalo nad srpskim stanovništvom u Splitu, ali ipak ne smijemo zaboraviti da svaki rat sa sobom nosi određenu dozu ekstremizma koji u mirnodobskim vremenima ne bi bio prisutan. Kruno Kljaković, urednik unutrašnjopolitičke rubrike Slobodne Dalmacije, bio je delegat na 10. kongresu SKH 1986.²⁴¹ Tom prilikom je rekao da Split „zaista nije nekakav

²³⁸ Isto: 580.

²³⁹ Isto: 581.

²⁴⁰ Nikola Visković, Sumorne godine: Nacionalizam, bioetika, globalizacija, Split: Feral Tribune Biblioteka, 2003: 47.

²⁴¹ N. Barić, Split 1980-tih: 581.

nacionalistički centar među prvima u Jugoslaviji nego da se u njemu događa uglavnom ono čega ima u gotovo svim ostalim sredinama.“²⁴² Barić navodi u svojoj knjizi kako je komunistički sistem nacionalističke incidente koji su se povremeno događali objašnjavao pomoću dobro organiziranog „unutrašnjeg neprijatelja“ koji je organizacijski stajao iza ovih incidenata.²⁴³ Kruno Kljaković je tako primjerice nakon incidenta u Studentskom domu „Ljubo Uvodić Razin“ u Nedjeljnoj Dalmaciji izjavio kako iza njih stoji „čvršća organizacijska jezgra“, a da iza splitskih srednjoškolaca stoje „mračni ideolozi koji obično ostaju u sjeni“ i koji „pletu mreže oko mladih“. Direktor Marksističkog centra u Splitu dr. Ivan Perić ocjenio je u siječnju 1985. da nacionalizam treba promatrati u sklopu širih društvenih problema, ali je ipak upozorio na postojanje unutrašnjeg neprijatelja koji podržava i usmjerava ove ekscese.²⁴⁴ Na Konferenciji SKH Zajednice općina Split 1985. bivši „maspokovci“ su označeni kao ova „siva eminencija“ tj. „unutrašnji neprijatelj“ koji stoji iza ovih nacionalističkih incidenata preko kojih „žele dokazati da današnja omladina ne prihvaća postojeći politički sistem.“²⁴⁵

Zanimljivo je pismo jednog bivšeg pripadnika NOB-e drugu Titu u kojem ovaj spominje „maspokovce“ i štetu koju su oni, po njemu, napravili socijalističkoj Jugoslaviji: „Vi ste i ovoga puta pokazali; da nitko nema pravo da se igra sa sudbinom naših naroda, te da se kocka sa najsvetijom tekovinom naše revolucije,- bratstvom i jedinstvom naših naroda! (...) Dr. Savka Dabčević, Mika Tripalo, Pero Pirker, ništa manje nisu krivi, već i više, od kolovođa zagrebačkih studenata, te od Đodana, Veselice, Jongea i drugih njihovih prirepaka.“²⁴⁶

Predsjedništvo Općinskog komiteta SKH Split je željelo naglasiti da uzrok ovih incidenata nije isključivo mladenačka delikvencija ili alkoholizirano stanje, već organizirani klasni neprijatelj koji želi potkopati vrijednosti socijalističke Jugoslavije i koji stoji iza ove omladine.²⁴⁷ Nikola Visković, komentirajući napade na mornaričke pitomce, također je govorio o „unutrašnjem neprijatelju“ koji se skriva među starim i novim „buržujima“ Splita.²⁴⁸ No problem je bio, kako Barić kaže, što nitko nije mogao potkrijepiti ove izjave o postojanju „unutrašnjeg neprijatelja“ konkretnim dokazima. Ratomir Vranješ, ranije spomenuti sekretar OSUP-a, nakon napada na mornaričke pitomce rekao je delegatima Društveno-političkoga

²⁴² Isto

²⁴³ Isto: 582.

²⁴⁴ Isto: 583.

²⁴⁵ Isto

²⁴⁶ J. Mihaljević, *Komunizam i čovjek: odnos vlasti i pojedinca u Hrvatskoj (1958.-1972.)*: 433.

²⁴⁷ N. Barić, *Split 1980-tih*: 583.

²⁴⁸ Isto: 584.

vijeća da ne zna tko stoji iza ovih nacionalističkih incidenata i da li su oni bili spontani ili organizirani. Unatoč njegovim tvrdnjama, Predsjedništvo Općinskoga komiteta SKH Split je istaknulo da iza napada na mornaričke pitomce nakon utakmice „Hajduk“ „Crvena Zvezda“ stoji „organizirani neprijatelj“. To što iza ovih incidenata većinom stoje omladinci asocijalnog i kriminalnog ponašanja Predsjedništvo Općinskoga komiteta SKH Split je vidjelo kao perfidnu taktiku „unutrašnjeg neprijatelja“ koji želi zamaskirati svoje prave namjere.²⁴⁹ Duško Čizmić Marović je na jednoj sjednici Općinskoga komiteta SKH Split izjavio kako se ne slaže sa ocjenom komiteta o postojanju „unutrašnjeg neprijatelja“. Istaknuo je da vjeruje o postojanju „unutrašnjeg neprijatelja“ samo kada organi unutrašnjih poslova otkriju organiziranu neprijateljsku grupu, a kada se govori o „organiziranom neprijatelju“ kojeg nitko nije otkrio „onda riskiramo da pljujemo po vlastitoj policiji, odnosno ako nije riječ o tome, onda riskiramo ono rukovodstvo koje izriče takvu ocjenu da bude optuženo za pokrivanje izmišljenim neprijateljem vlastitih pogrešnih ponašanja.“²⁵⁰ Slažem se sa Barićem koji ovu izjavu Duška Čizmića Marovića naziva trezvenom, jer govor o organiziranom unutrašnjem neprijatelju bez konkretnih dokaza o tome tko je taj „unutrašnji neprijatelj“ i kako je konkretno „organizirao“ ove „incidente“ je samo narušavao ugled SKJ. Stoga San Justova izreka u kojoj kaže da ne treba birati sredstva protiv neprijatelja poretka,²⁵¹ ovdje ne stoji jer, kako Barić navodi, očito je bilo da „organiziranog neprijatelja“ nije bilo.²⁵² Pa ipak, Mislim da inzistiranje partije na „unutrašnjem neprijatelju“ nije bio slučaj pogreške, već nespremnost SKJ da prizna da su ovi incidenti bili rezultat dubljih društvenih slabosti i činjenice da mladi ne dijele njihove vrijednosti. Tek početkom 1987. u splitskoj partijskoj organizaciji stvari će se polako početi mijenjati, te će se sve više govoriti o odgovornosti SKJ za loše stanje u državi umjesto prebacivanja odgovornosti na neprijateljske snage.²⁵³

4.8. Pokušaji SKJ da objasne ove „nacionalističke incidente“

Barić u svojoj knjizi donosi nekoliko članaka iz Nedjeljne Dalmacije i glasila „Borodosplita“ koji su kritizirali izostanak reakcije članova SK koji su vjerojatno bili prisutni kada su se događali „nacionalistički incidenti“ u Ulici Veselina Masleše i napad na mornaričke pitomce. U Nedjeljnoj Dalmaciji pisac jednog članka iz siječnja 1985. navodi primjer pozitivne

²⁴⁹ Isto: 584.-585.

²⁵⁰ Isto: 585.

²⁵¹ Milovan Đilas, Nova klasa - Kritika savremenog socijalizma, Zagreb: Feniks knjiga, 2010: 134.

²⁵² N. Barić, Split 1980-tih: 585.

²⁵³ Isto: 586.

reakcije, po njegovom mišljenju, na „neprijateljsku djelatnost“. Pisac članka navodi kako je grupa mladića kod sportskog centra „Gripe“ u jednom kafiću reagirala protiv izgređnika koji je izvikivao neprijateljske parole i kako su se fizički s njim obračunali. Drugi članak iz Nedjeljne Dalmacije napisan krajem 1985. kritizira omladinske organizacije, škole, mjesne i radne zajednice koje nisu reagirale kada su bili napadnuti mornarički pitomci.²⁵⁴ Nedjeljna Dalmacija je čak pisala kako bi se nakon niza nacionalističkih i huliganskih ispada u Splitu trebala formirati „protuudarna grupa“ koja bi se borila protiv nacionalističkih izgređnika koji vrše nasilje. U studenom 1985. na sjednici Općinskoga komiteta SKH Split izvršni sekretar Marin Jurjević je rekao da je najbolje oružje protiv nacionalista suprostavljanje građana, koji bi se na licu mjesta trebali usprotiviti onima koji izvršavaju nacionalističke incidente. Ante Jurjević Baja, s druge strane, je naglasio da se ne smije izgubiti „borbeni kontakt sa neprijateljem“, te da se ne treba ustručavati i fizički obračunati sa nacionalistima ako je potrebno- „Ja sam za fizičke obračune. (...) Treba se tući. Drugovi, nećete mirno sjedeći dobiti revoluciju. (...) Na svaku akciju treba davati kontru i to ne stidljivo. Odmah u akciju. Čim se akcija dogodi biti u kontraakciji i konkretno se tući da se razobliči neprijatelj na svim linijama“.²⁵⁵ Općinski komitet SKH Split je u veljači 1985. svim osnovnim organizacijama SK dao zadatke u vezi sa borbom protiv nacionalizma. Radi boljeg osposobljavanja članova partije Komisija za idejni rad Općinskoga komiteta SKH je izradila materijal „Nacionalističke pojave i tendencije i idejno-politička akcija Saveza komunista u Splitu“. U tom materijalu ocijenjeno je da je glavna karakteristika nacionalističkih ispada u Splitu to što većinom u tim incidentima sudjeluju mladi ljudi i što ekonomska kriza i nezaposlenost mladih može dovesti do nacionalističkih manipulacija u tom djelu stanovništva. Komisija za idejni rad je istaknula kako „nacionalistički incidenti“ u Splitu većinom uključuju ispisivanje i izvikivanje neprijateljskih parola, te pjevanje proustaških i nacionalističkih pjesama.²⁵⁶ Marin Jurjević je naglasio kako borba protiv nacionalizma mora biti otvorena i demokratska, te da treba se treba oslanjati na sredstva javnog informiranja koja moraju izvještavati o borbi protiv nacionalizma.

Valja naglasiti da su 1980-te godine u Hrvatskoj općenito godine liberalizacije medija, pa tako s emitiranjem počinje Omladinski radio (kasnije se zove radio 101), a od tiskanih medija koji nisu bili pod neposrednom kontrolom partijske strukture ističu se zagrebački tjednik

²⁵⁴ Isto: 587.

²⁵⁵ Isto: 588.

²⁵⁶ Isto: 589.

„Danas“, dvotjednik „Start“, te već spomenuti splitski tjednik „Nedjeljna Dalmacija“.²⁵⁷ Ante Jurjević Baja je na sjednici Općinskog komiteta SKH Split u studenome 1985. govorio kako u svijetu vlada hajka protiv komunizma u kojoj prednjače američki predsjednik Ronald Reagan, britanska premijerka Margaret Thatcher i papa Ivan Pavao II. i kako oni predvode snage koje guše progresivne pokrete u svijetu pod krinkom borbe za ljudska prava.²⁵⁸ Baja je također naglasio da iako u Splitu ima dosta članova SK, većina ih je pristupila partiji zbog karijerizma. Također je ustanovio da iako je za vrijeme Drugog svjetskog rata u Splitu bilo nebrojeno manje članova partije, građani Splita nisu bili tolerantni prema nacionalizmu i slavljenju ustaštva kao što su to danas. Na kraju je upozorio da „stari neprijatelj“ još uvijek postoji, te da se on ne može poraziti pisanjem „lijepih referata“ već konkretnom akcijom. Govoreći o „starom neprijatelju“ Ante Jurjević Baja je mislio na ono što je on smatrao ostacima buržoazije i špijuna koji su radili za strane obavještajne službe za vrijeme rata.²⁵⁹

Na ovoj sjednici prisustvovali su i profesori splitskih fakulteta dr. Nikola Visković, dr. Srđan Vrcan i dr. Boris Vušković, koji su iznijeli, po mom mišljenju, puno konciznija i relevantnija mišljenja. Vrcan je upozorio da se problem nacionalizma ne može riješiti represijama i „govorancijama“ ostarjelih drugova, dok je Vušković ostale sudionike skupa upoznao sa rezultatima istraživanja koji su pokazivali da među splitskom omladinom raste religioznost, ali i nepovjerenje prema vrijednostima samoupravnog socijalizma. Dr. Nikola Visković je problem nacionalizma sagledavao u kontekstu opće ekonomske i društvene krize u socijalističkoj Jugoslaviji, te je istaknuo da kriza u omladine može izazvati buntovničko i nasilničko ponašanje. Visković je također istaknuo da se eventualni neuspjeh marksizma ili uspjeh nacionalizma jedino može promatrati u sklopu širih društvenih procesa. Nikola Lapov, član Predsjedništva Centralnog Komiteta SKH je naglasio kako pravi neprijatelj partije nije omladina, jer oni su samo izvršioci ovih nacionalističkih incidenata, ali nisu oni koji organiziraju neprijateljsku djelatnost-„Mi vodimo borbu protiv ovog dijela koji se manifestaciono pojavljuje na utakmici, napiše na ploči ili na zidu parolu i mi onda idemo sa policijom i hapsimo ga, a onaj tko ga je napatuo na to toga ne otkrivamo.“²⁶⁰ Josip Jović je u Nedjeljnoj Dalmaciji kritizirao natjecanje u tome tko će glasnije osuditi nacionalističke ispade u Splitu jer ističe kako nekompetentne i nekvalificirane kritike neće riješiti ovaj problem, već

²⁵⁷ I. Goldstein, Povijest hrvatske: 2. svezak (1968.-2011.): 94.-95.

²⁵⁸ N. Barić, Split 1980-tih: 590.

²⁵⁹ Isto: 591.

²⁶⁰ Isto: 592.

samo znanstveno proučavanje ovih pojava.²⁶¹ Jović je naveo da teorije kojima su se objašnjavali ovi incidenti kao što su loš odgoj omladine, stav da za ove incidente nisu kriva „djeca našega grada“ nego „doseljenici“, te da je omladina zloupotrebljena od strane klasnog neprijatelja ili „ostataka iz mračne prošlosti“ predstavljaju štetno pojednostavljenje problema koji samo djelomično pogađaju istinu. Zanimljivo je Josip Jović koji, kako Barić navodi u svojoj knjizi, govori o štetnom djelovanju antikomunističke, antisocijalističke, nacionalističke i konzervativne ideologije na omladinu, te o potrebi stvaranja istinskog samoupravljanja,²⁶² će 30-ak godina poslije na portalu Slobodne Dalmacije govoriti kako „(...)Jugoslavija, srećom, više nije moguća, iako fanatici i agitatori od nje ne odustaju (...) „Iz njihovih plačnih lamentacija proizlazi kako je bivša država bila ostvarenje vjekovnog sna svih naroda, svjetski raritet, zemlja superiorne civilizacije, sreće, demokracije, slobode i zajedništva s velikim vođom, u kojoj se govorilo jednim jezikom, a onda je ona krvavo razvaljena, a u novim državicama zavladao su kaos i nacifašizam.“²⁶³ Ovdje naravno treba uzeti u obzir da je period od 30 godina značajan u razvoju pojedinca i njegovih političkih stavova, tako da ne treba odmah skakati na pretpostavku o političkom pragmatizmu i „naglom prosvjetljenju“ nakon 1990-tih, posebice ako uzmemo u obzir da je u ondašnjoj socijalističkoj Jugoslaviji postojao značajan utjecaj političkih struktura na medije.²⁶⁴

Pokušavajući objasniti „nacionalističke incidente predstavnici komunističkog sistema u Splitu su nudili različita objašnjenja, pa tako primjerice Barić navodi stav Miomira Štrbca, izvršnog sekretara Općinskoga komiteta SKH Split, koji je rekao da su počinitelji nacionalističkih incidenata većinom kulturno zaostali te potječu iz problematičnih obitelji, te da je većina njih bila umiješana u nekakav oblik kriminala već od 15. godine.²⁶⁵ Ovo nije sasvim točno, jer kako je navela Milena Reljić, predsjednica Općinskoga suda za prekršaje, kada se radi o incidentu u Ulici Veselina Masleše ne može se donijeti zaključak da je socijalni status počinitelja povezan sa njihovim sudjelovanjem u ovom incidentu. Reljić navodi kako je znatni dio sudionika u ovom incidentu bili zaposleni mladi ljudi, a neki od njih su bili i studenti, ili pak srednjoškolci iz obitelji dobrog imovinskog stanja. Ova nemogućnost objašnjenja ovih „nacionalističkih incidenata“ je bilo ono što je najviše zabrinjavalo komunističke vlasti u Splitu,

²⁶¹ Isto: 593.

²⁶² Isto: 594.

²⁶³ (<https://slobodnadalmacija.hr/kolumne/svuda-vidje-bijele-miseve-ustase-klerofasiste-578304>) (17.4.2021.)

²⁶⁴ Josip Mihaljević, Liberalizacija i razvoj medija u komunističkoj Hrvatskoj 1960-tih i 1970-tih, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2015: 253.

²⁶⁵ N. Barić, Split 1980-tih: 595.

jer nisu mogli zamisliti da su mladi „nacionalistički indoktrinirani“ pogotovo „(...) kada je čitav odgojno-obrazovni sistem socijalistički zasnovan.“²⁶⁶

Dr. Ivan Perić, direktor Marksističkog centra u Splitu, je upozorio da su mladi nezadovoljni socijalizmom, te da zbog tog nezadovoljstva postaju neprijatelji socijalizma.²⁶⁷ Perić navodi kako mladi prelaze na neprijateljske pozicije, ne zato što dobro poznaju njihove ideologije, već zato što nisu zadovoljni svojim društvenim položajem u socijalizmu. Općinski komitet SKH Split je odlučio posebnu pozornost posvetiti mladima od rješavanja problema nezaposlenosti, te zadovoljavanju njihovih potreba u kulturnom i zabavnom smislu. Također su odlučili posebnu pažnju posvetiti splitskim srednjim školama, pa su tako organizirali različite seminare koji su trebali osposobiti nastavnike da podučavaju učenike o nacionalističkom i kleronacionalističkom djelovanju. Općinski komitet SKH Split je također naglasio da u borbi protiv nacionalizma i radu sa omladinom više treba koristiti dokumentarne, filmske i televizijske materijale i preko njih obrazovati omladinu o negativnostima fašizma i nacionalizma.²⁶⁸ Jedan takav film je bio dokumentarac Lordana Zafranovića „Krv i pepeo Jasenovca“ iz 1983.²⁶⁹ koji je mladima trebao približiti ustaške zločine, te ih tako odvratiti od hrvatskog nacionalizma.²⁷⁰

4.9. Ozbiljniji incidenti u Splitu koji podsjećaju na prave nacionalističke incidente

Nekoliko događaja koje Barić posebno opisuje u svojoj knjizi, razlikuju se od prijašnje navedenih „nacionalističkih incidenata“ koje sam stavljao u navodne znakove jer ih ne smatram nacionalističkim incidentima, zaista podsjećaju na organiziranu neprijateljsku djelatnost protiv socijalističke Jugoslavije, pa te incidente po mom mišljenju s pravom možemo povezati sa hrvatskim nacionalizmom jer su počinitelji djelovali sa te pozicije.²⁷¹ Početkom srpnja 1984. u rekreacijskom parku „Veljko Neškovčanin“ eksplodirala je bomba koja je srušila spomen ploču na kojoj je pisalo: „Sportsko-rekreacioni park „Veljko Neškovčanin“, ozelenili su pioniri, omladina, radni ljudi i građani MZ „Brda“ u trajnu uspomenu na voljenog druga Tita 29. studenog 1981.“²⁷² Nedugo zatim Nedjeljna Dalmacija je pisala o ovom incidentu kao o djelu hrvatske emigracije koja terorističkim napadima pokušava širiti svoje ideje, iako je narod o

²⁶⁶ Isto

²⁶⁷ Isto: 596.

²⁶⁸ Isto: 597.

²⁶⁹ (<https://www.imdb.com/title/tt0176903/>) (17.4.2021.)

²⁷⁰ N. Barić, Split 1980-tih: 598.

²⁷¹ Isto: 599.

²⁷² Isto

„svemu tome još odavno rekao što misli“. Nedjeljna Dalmacija je pisala o snažnoj reakciji građana na ovaj događaj, a komunističke vlasti u Splitu su željele iskoristiti ovaj incident kako bi pokazali da narod vjerno podržava socijalizam. Krivac za aktiviranje eksplozivne naprave u rekreacijskom parku „Veljko Neškovićanin“ nikada nije pronađen, stoga ne možemo definitivno tvrditi da se radilo o nacionalističkom incidentu, ali po mom mišljenju logika nalaže da se upravo o tome radi. Barić u svojoj knjizi spominje još jedan bombaški događaj u kojem su nepoznati počinitelji krajem lipnja 1985. aktivirali bombu u tunelu Marjan, ali ne navodi više podataka o ovom slučaju, pa ponovno ne možemo sa sigurnošću govoriti da se radi o hrvatskom nacionalizmu.²⁷³ Mjesec dana poslije aktiviran je eksploziv kraj kasarne JNA na predjelu Visoka. Za ovaj incident bio je optužen nezaposleni radnik Tomislav Jukić iz Splita u čijem stanu je državna sigurnost našla pirotehnički materijal i hrvatske nacionalne simbole. Jukić je priznao da je na Visokoj aktivirao eksplozivnu napravu, ali je rekao da nije želio nikoga ozlijediti već da je ovo bio njegov način da iskali svoje nezadovoljstvo.²⁷⁴ Na kraju ga je okružni sud u Splitu 1986. osudio na zatvorsku kaznu od 6 godina zbog terorizma, širenja neprijateljske propagande i njegovih izjava s pozicija hrvatskog nacionalizma.

Još jedan nacionalistički incident dogodio se za vrijeme koncerta Lepe Brene u Sportskom centru Gripe 2. veljače 1985. kada je Radio Split primio dojavu da se u dvorani gdje se održava koncert nalazi bomba.²⁷⁵ Ispostavilo se na kraju da je dojava bila lažna, ali pošto je koncert bio prekinut, Lepa Brena je idućeg dana ponovila koncert koji je ovaj put prošao bez incidenata. Na sjednici Društveno-političkoga vijeća spominjao se ovaj ponovljeni koncert na kojem se, po mišljenju članova Društveno-političkoga vijeća, pokazala odanost socijalističkom sistemu.²⁷⁶ Kada je Lepa Brena pjevala pjesmu „Jugoslavijo“ svi su, kako navodi izvještaj Društveno-političkog vijeća, bili oduševljeni, što su komunističke vlasti iskoristile kao dokaz o odanosti naroda Jugoslaviji i socijalizmu. Državna sigurnost je uhvatila počinitelje, Tončija Franića i Vedrana Marendića, koji su lažno dojavili da je u Sportskom centru Gripe z vrijeme koncerta Lepe Brene bila postavljena Bomba. Protiv njih je bio pokrenut kazneni postupak, te je na kraju Marendić bio osuđen na godinu dana zatvora, a Franić je bio optužen da je djelovao sa pozicija hrvatskog nacionalizma pa je dobio 2 godine i 3 mjeseca. Barić nije naveo više podataka o ovom slučaju pa je teško procijeniti ozbiljnost ovoga incidenta, te ne navodi zašto

²⁷³ Isto: 600.

²⁷⁴ Isto: 601.

²⁷⁵ Isto: 599.

²⁷⁶ Isto: 600.

su optuženi prekinuli koncert Lepe Brene. Ipak po činjenici da je spomenuti Tonći Franić bio optužen za hrvatski nacionalizam i da su obojica dobili povećane zatvorske kazne vjerojatno je incident zaista bio motiviran nacionalnom mržnjom, iako smatram da je ovaj incident ipak bio blaži od prijašnja dva koja sam opisao, jer je dojava o bombi ipak bila lažna i nitko nije bio u stvarnoj opasnosti. Barić na kraju donosi zaključak da ova tri incidenta (Eksplozija bombe kraj kasarne JNA, Eksplozija bombe na Visokoj i lažna dojava na koncertu Lepe Brene) nisu bila organizirana od dobro organiziranog „unutrašnjeg neprijatelja“ ili hrvatske emigracije, već su bila djela pojedinaca koji su sami djelovali.²⁷⁷

4.10. „Nacionalistički incidenti“ na sportskim priredbama

Badnjak 1985. u Splitu je prošao pod budnim okom komunističkih gradskih vlasti, jer nisu željeli da se ponovi incident od prošle godine koji se dogodio u Ulici Veselina Masleše.²⁷⁸ Član predsjedništva općinskog komiteta SKH Split Mile Ćular je o ovom događaju rekao: „Ja Moram kazati da je narod izuzetno dobro pozdravio ovogodišnju Badnju noć. Ne Badnju noć kao Badnju noć, nego pozdravio je što je narodna milicija, dakle njezina milicija, bila na ulicama. A mi smo se toga ranije sramili. To je naš propust. Mislim da moramo biti svugdje tamo.“²⁷⁹ U travnju 1988. ponovno su bili napadnuti mornarički pitomci, a istragom je bilo ustanovljeno da su napadači osobe asocijalnog i kriminalnog ponašanja, te da su pripadnici navijačke skupine „Torcida“ koji su se u toj skupini isticali kao hrvatski nacionalisti. Torcida je bila osnovana još davne 1950.²⁸⁰ Jedan od glavnih osnivača Torcide je bio Vjenceslav Žuvela, koji je bio član KPJ, a mnogi suosnivači Torcide su bili sudionici Narodnooslobodilačke borbe. Smatra se da je Torcida osnovana 29. listopada 1950. u Zagrebu na dan utakmice Hajduka i Crvene Zvezde koja je odlučivala prvaka Jugoslavije.²⁸¹ Vjenceslav Žuvela organizirao dolazak u Split mladih dalmatinskih studenata koji su studirali u Zagrebu i koji su bili navijači Hajduka. Hajduk je na kraju dobio utakmicu rezultatom 2:1, uz golove Bože Brokete i Bernarda Vukasa, te osvojio prvenstvo Jugoslavije.²⁸² Navijanje tek osnovane Torcide na utakmici Hajduka i Crvene Zvezde bilo je osuđeno u beogradskom tisku na inicijativu Milovana Đilasa.²⁸³ Vjenceslav Žuvela je bio osuđen na 3 godine zatvora (kasnije mu je kazna smanjena na 3

²⁷⁷ Isto: 601.

²⁷⁸ Isto: 602.

²⁷⁹ Isto

²⁸⁰ Marko Fijačko, Uloga navijačkih skupina u rušenju Jugoslavije i domovinskom ratu, Zagreb: FFZG, 2017: 29.

²⁸¹ Isto: 29.-30.

²⁸² (<https://hajduk.hr/utakmice/arhiva/prvenstvo/1950>) (18.4.2021.)

²⁸³ M. Fijačko, Uloga navijačkih skupina u rušenju Jugoslavije i domovinskom ratu: 30.

mjeseca), te je bio isključen iz partije, a iz partije je bio izbačen i kapetan Hajduka Frane Matošić zbog sukoba sa jednim igračem Zvezde. Jure Bilić, sekretar Gradskoga komiteta KPH Splita i tadašnji predsjednik Hajduka Ante Jurjević Baja, kažnjeni su ukorom i opomenom partije, ali najgore je prošao Vjenceslav Žuvela koji ne samo da je završio u zatvoru, nego je bio označen kao Hrvatski nacionalist jer je organizirao nošenje značke na kojoj su stajali slova T i H, što je bilo protumačeno od strane suda kao „Hrvatska Torcida“. Po svjedočenju članova Žuveline obitelji, on je bio proganjan od strane UDBE sve do kraja socijalističke Jugoslavije 1990. kada je umro u automobilskoj nesreći.²⁸⁴

U Hajduku je 1980-tih, kako Barić navodi, bio očit raskorak između proklamiranih društvenih vrijednosti i načina na koji je klub vodio svoje poslovanje.²⁸⁵ Barić navodi primjer transfera Blaža Sliškovića iz Veleža u Hajduk, koji se ostvario zato što su „Baki“, osim prilike da igra u boljem klubu, bili osigurani dobri novci i brojne druge pogodnosti, kao što je stan u Splitu i osiguranje bratovog mu ugostiteljskog objekta u Mostaru. Sociolog Zoran Malenica je kritizirao skupi transfer Blaža Sliškovića u Hajduk, te odvajanje velikih sredstava za sportske priredbe dok se grad nalazi u teškoj financijskoj situaciji: „Zar je doista za Split bitnije i društveno značajnije da „Hajduk“ bude prvak države u nogometu (to je, kako izgleda, motivacija za kupovanje Sliškovića) nego da izgradi jednu novu školu ili dječiji vrtić?“²⁸⁶ Ipak unatoč ovim skupim transferima Hajduk je 1980-tih osvojio „samo“ tri kupa i nijedno prvenstvo (1970-tih Hajduk je osvojio 4 prvenstva Jugoslavije i pet kupova)²⁸⁷, ali zato je 1984. igrao polufinale Cupa Uefa kada je u dvije utakmice ispao od londonskog Tottenhama, koji je kasnije i osvojio titulu.²⁸⁸

O stanju u jugoslavenskom nogometu Franjo Tuđman je u svojem dnevniku 1978. napisao znakovitu rečenicu: „(...) nogometni su klubovi na svoj način nacionalne stranke, ne po politici vodstva klubova, već po sili života, puka, navijača, građanina kojemu je, eto, još jedino to ostalo.“²⁸⁹ Smoje je u prosincu 1982. napisao u jednom članku u Nedjeljnoj Dalmaciji da je sa jedne utakmice Hajduka otišao na poluvremenu jer više nije mogao slušati nacionalističko

²⁸⁴ (<https://www.vecernji.hr/vijesti/uoci-legendarne-utakmice-hajduk-zvezda-osnovao-je-torcidu-a-udba-ga-je-proganjala-sve-do-smrti-1355239>) (18.4.2021.)

²⁸⁵ N. Barić, Split 1980-tih: 610.

²⁸⁶ Isto

²⁸⁷ (https://studentski.hr/vijesti/na-danasnji-dan/prije-107-godina-pocela-se-pisati-povijest-osnovan-hnk-hajduk-split?fb_comment_id=1334026640036702_1334360523336647) (18.4.2021.)

²⁸⁸ (<https://www.index.hr/sport/clanak/Baka-Sliskovic-za-Index-otkriva-Moj-Hajduk-iz-80-ih-trebao-je-igrati-finale-Kupa-Uefa/766385.aspx>) (18.4.2021.)

²⁸⁹ N. Barić, Split 1980-tih: 618.

navijanje Torcide. O njihovom navijanju je rekao: „Skandiraju gostima cigani cigani a onda okrenu ploču i pivaju drugu Titu. Onda opet cigani cigani pa udri hrvatsku himnu. Lako more bit da jemadu i instruktore za vaku vrst drukanja. Moj je utisak da su nacionalističke pantagane opet počele izlaziti iz svoji buži.“²⁹⁰ Smoju je također smetalo što na utakmice jugoslavenskog prvenstva navijači mašu republičkim zastavama, a ne klupskim, te kada izbiju neredi, kojih je bilo u svim ligama ne samo jugoslavenskoj, to nužno sa sobom nosi određene kontroverze. Sredinom 1983. u časopisu „Omladinska iskra“ osvanuo je članak u kojem se kritizira ponašanje „Torcide“ na stadionu.²⁹¹ Pisac ovog članka je ocijenio kako se sportsko navijanje koristi za ispoljavanje sramotnog ponašanja i izazivanje nereda i kako navijači Hajduka „(...) bez škole i zanimanja, niske, nerazvijene moralne svijesti, koji potječu iz pretežno, razorenih porodica, te izlaz iz tog svakodnevnog sivila traže i vide u alkoholu i „Hajduku“.²⁹² Pisac članka je također naveo da se nešto promijenilo u Torcidi otkad je Hajduk prešao na Poljud jer je prije bio užitak ići na stadion gdje je bila Torcida i navijati, a „danas se među Torcidu nerado ide“.²⁹³ Kada je 1983. na Poljudu gostovao „Partizan“ došlo je do „nacionalističkih incidenata“. Kruno Kljaković je u Nedjeljnoj Dalmaciji pisao kako je dio Torcide skandirao „cigani, cigani“ i „Dinamo, Dinamo“, te kako im se nitko nije suprotstavio. Također je naveo kako su svi ostali pasivni na navijanje „Isus Marija – Hajdukova armija“, iako Hajduk ima mnogo dobronamjerne publike što je bilo vidljivo kada je umro drug Tito i kada tu vijest splitska publika primila sa puno bola.²⁹⁴ Kljaković je rekao kako je ostatak Hajdukovih navijača na ove „mračne poruke“ trebao odgovoriti sa skandiranjem „bijeli, bijeli“ ili sa pjevanjem Hajdukovih pjesama, a kritizirao je i igrače koji su po njemu trebali napustiti teren kada su čuli ovakva skandiranja. Kao što smo prije spomenuli u napadu na mornaričke pitomce također je bila umiješana Torcida, a kako piše Barić i među sudionicima incidenta u ulici Veselina Masleše je također bilo pripadnika Torcide.

U Splitu 18. rujna 1985. igrala se utakmica prvog kola kupa UEFA između Hajduka i Francuskoga Metza²⁹⁵ u kojoj je Hajduk pobijedio sa 5:1 uz 4 gola Zlatka Vujovića.²⁹⁶ Prije utakmice Hajdukovci navijači su napali Metzove navijače, a za vrijeme

²⁹⁰ Isto: 619.

²⁹¹ Isto: 620.

²⁹² Isto

²⁹³ Isto

²⁹⁴ Isto: 621.

²⁹⁵ Isto: 622.

²⁹⁶ (<http://hajdukiportal.hr/18-rujan-1985-g-hajduk-metz-5-1/>) (18.4.2021.)

utakmice došlo je do sukoba između „Torcide“ i milicije.²⁹⁷ Reportaža u zagrebačkom tjedniku Danas napisala je kako je uniformirana grupa milicionera upala među najžešće navijače Hajduka, nakon čega se većina navijača razbježala. Ostatak stadiona je vidio da se milicija brutalno razračunala sa dijelom navijača koji se nisu razbježali. Nakon toga gotovo cijeli stadion je skandirao milicionerima „ubice, ubice“. Sekretar OSUP-a Ratimir Vranješ, komentirajući intervenciju milicije na utakmici Hajduk-Metz, je rekao da milicija nije bez razloga napala navijače Hajduka, već „tu je bilo dosta grubih ispada (navijača), do vrijeđanja, stavljanja bombica na šake milicionera, pljuvanja u lice, pokušaja izvlačenja iz te mase nekih pojedinaca gdje se nije uspjelo, i rukovodilac osiguranja je naredio da se ta masa, rekao bi huligana rastjera, što je učinjeno i za par minuta sve je bilo po starome.“²⁹⁸ Također je istaknuo da je razočaran bio skandiranjem ostalih navijača koji su milicionere nazivali ubojicama i da ga je to ljudski zaboljelo „(...) kao i sve ljude u našoj službi“.²⁹⁹ Nekoliko godina poslije kolumnist Iskre Predrag Lucić prisjetit će se ovog događaja koji je izazvao reakcije cijelog Splita.³⁰⁰ Rekao je kako takav stampedo nije ni prije ni poslije bio viđen na Poljudu, te da su se milicioneri izživljavali na navijačima među kojima je bilo i mnogo maloljetnika, a posebno je naveo slučaj dječaka koji je imao 12 godina i kojeg su milicioneri isprebijali pendrecima. Na kraju je ironično rekao kako su OSUP-ovci svima koji su ovome svjedočili pokušali govoriti kako su nepotrebno skandirali „ubojice, ubojice“ i kako „naravno u zemlji dežurnih istina nije ni najmanje nepristojno tridesetak tisuća pari očiju proglasiti zaslijepljenim, zavedenim ili, pak, sklonim masovnim halucinacijama.“³⁰¹

Na sjednici Općinskoga komiteta SKH Split 1985. dr. Nikola Visković komentirajući situaciju u jugoslavenskom nogometu i sportu općenito je istaknuo kako na sportskim priredbama mladi iskaljuju „psihičku i političku patologiju“.³⁰² Također je kritizirao sportske funkcionere, od kojih je većina pripadnika SK, i koji svojim ponašanjem uzrokuju da se sport trivijalizira, komercijalizira i politizira. Kritizirao je i igrače za koje je rekao da iako su „(...) najmanje zaraženi šovinističkim nacionalizmom“ ipak ne istupaju javno protiv ispada navijača i ne govore javno o svom socijalističkom i jugoslavenskom opredjeljenju.³⁰³ Početkom druge

²⁹⁷ N. Barić, Split 1980-tih: 622.

²⁹⁸ Isto: 622.-623.

²⁹⁹ Isto: 622.

³⁰⁰ Isto: 623.

³⁰¹ Isto

³⁰² Isto: 624.

³⁰³ Isto

polovice 1980-tih, u svrhu sprječavanja nacionalističkih incidenata na stadionima, osnovan je „Klub mladih navijača Hajduka“ preko Ferijalnog saveza općine Split, čiji je cilj bio osposobiti mlade za korektno navijanje i podučiti ih da se suprotstavljanju ekscesima na tribini. Neki od pripadnika ovog kluba su izjavili da nije pravedno fizičko obračunavanje sa navijačima jer to su „(...) dica koja nemaju pojma šta je to nacionalizam“ i da ih ne treba potjerati sa stadiona nego preodgojiti.³⁰⁴

U jesen 1987. Hajduk je igrao u Kupu kupova sa „Marseilleom“, te su prvu utakmicu u gostima izgubili sa 4:0, a među ostalima za Marseille su zabili Jean Pierre Papin i Alain Giresse.³⁰⁵ U uzvratnoj utakmici dogodio se težak incident kada je netko od navijača na sjevernoj tribini Poljuda aktivirao suzavac.³⁰⁶ Ovo se dogodilo, jer kako Barić navodi, navodno je postojao dogovor između predsjednika Konferencije „Hajduk“ Ante Čića Ganze i milicije da se navijačima dopusti unošenje pirotehničkih sredstava na stadion kako bi se stvorila bolja atmosfera za eventualni preokret.³⁰⁷ Hajduk, iako je ovu utakmicu dobio 2:0 uz golove Asanovića i Bursaća, zbog incidenta je proglašeno da je Marseille dobio 3:0, a strani mediji su pisali o „pola sata užasa“ na Poljudu.³⁰⁸ Hajduk je zbog ovog incidenta bio kažnjen zabranom od dva puta neigranja u Europi kada se kvalificira.³⁰⁹ Na dan utakmice Hajduk-Marseille dogodio se još jedan incident kada je na zvoniku katedrale sv. Duje bila istaknuta Hajdukova zastava. Isticanje zastave na zvoniku katedrale se u novijoj povijesti Splita dogodilo samo dva puta, jednom 1942. kada su komunistički ilegalci izvjesili crvenu zastavu i još jednom 1980. je bila izvješena crna zastava nakon Titove smrti.³¹⁰ Ovo je u jugoslavenskoj javnosti odzvonilo kao „marketinška glupost“ i predaja pred razularenom gomilom, ali i sramoćenje zastave Hajduka koja je imala svoju revolucionarnu tradiciju i kojoj zbog toga nije bilo mjesto na katoličkoj katedrali. Čin bacanja suzavca i stavljanje Hajdučkog barjaka na katedralu sv. Duje bio je okvalificiran, od strane komunističkog režima, kao teroristički čin i organizirana akcija klasnoga neprijatelja.³¹¹ Sa ovom klasifikacijom nije se složio Josip Jović, koji je u Nedjeljnoj

³⁰⁴ Isto: 625.

³⁰⁵ (https://www.transfermarkt.com/olympique-marseille_hnk-hajduk-split/index/spielbericht/1100642) (18.4.2021.)

³⁰⁶ N. Barić, Split 1980-tih: 625.

³⁰⁷ Isto: 626.

³⁰⁸ (<https://www.24sata.hr/sport/kaos-krici-igraci-zakljucani-u-svlacionici-i-najteza-kazna-ikad-657715>) (18.4.2021.)

³⁰⁹ N. Barić, Split 1980-tih: 627.

³¹⁰ Isto: 626.

³¹¹ Isto: 628.

Dalmaciji 1988. napisao da ne treba bacanje suzavca gledati iz političke prizme, jer je taj incident bio rezultat nezadovoljstva navijača čiji klub nije najbolje igrao.

Zanimljivo je da je Odjel za operativne poslove javne sigurnosti još 1985. o Torcidi u izvještaju jednom napisao da među njima ima hrvatskih nacionalista, ali da su njihova stajališta često kontradiktorna i banalna uzrokovana nepoznavanjem povijesnih činjenica. Također su ustvrdili da je Torcida kao navijačka skupina nacionalno heterogena, te da su se događale banalne situacije u kojima njeni pripadnici albanskog ili srpskog podrijetla veličaju hrvatstvo i istupaju nacionalistički. U kasnijim izvještajima GUSP-a, koje Barić navodi, Torcida će se ipak smatrati kao skupina koja je sklona neprijateljskim, nacionalističkim i kleronacionalističkim tendencijama poglavito zbog prije navedenih incidenata i klicanja neprijateljskih parola („Mi Hrvati“).³¹² U travnju 1989. igrala se utakmica Dinamo-Hajduk³¹³, u vrijeme Miloševićeve antibirokratske revolucije i prodora srpskog nacionalizma.³¹⁴ Na toj utakmici u gledalištu su navijači Hajduka i Dinama zajedno skandirali parole i pjevali pjesme kao što su: „Mrzim Partizan“, „Sveti Sava peder“, „Slavonija, Dalmacija, Croatia naša nacija“,...³¹⁵ Nakon utakmice oko 4000 navijača Dinama i Hajduka je na zagrebačkom Trgu Republike uzvikivalo „Ne damo vam Hrvatsku“ i „Hrvatsko bratstvo“. Ista ova skupina je nakon toga uništila izlog poslovnice „Jugoslavenskoga aerotransporta“ i oštetila dva automobila beogradskih tablica. O događajima na ovoj utakmici pisao je Josip Jović u Nedjeljnoj Dalmaciji i rekao je da je ovo združeno navijanje zapravo bio jednonacionalni miting koji je bio odgovor na sve ono što se događa u Srbiji.³¹⁶ Također je istaknuo da mu se jedino nije svidjelo vrijeđanje drugih klubova i skandiranje „Cigani, cigani“, ali osim toga zaključio je da je sve prošlo dostojanstveno.

Još jedan incident koji je zgrozio ondašnje političke strukture dogodio se na utakmici Hajduk-Partizan 1989. Za vrijeme utakmice navijači Partizana su izvikivali srpske nacionalističke parole, a navijači Hajduka hrvatske, a posebice je negativne konotacije izazvalo zviždanje Torcide za vrijeme minute šutnje u čast poginulim rudarima rudnika Aleksinac u Srbiji.³¹⁷ O ovom incidentu televizija Zagreb je napravila reportažu u kojoj su intervjuirali nekoliko članova Torcide. Jedan od njih je istaknuo da su za incident krivi pojedinci i „njihova osobna kulutra“, a ne cijela Torcida, dok je drugi istaknuo da su neredi na stadionu produkt

³¹² Isto: 629.

³¹³ (<https://hajduk.hr/utakmice/arhiva/prvenstvo/1988-89>) (18.4.2021.)

³¹⁴ D. Bilandžić, Hrvatska moderna povijest: 741.

³¹⁵ N. Barić, Split 1980-tih: 630.

³¹⁶ Isto: 631.

³¹⁷ Isto: 632.

onoga što se događa u društvu i u politici.³¹⁸ Jedan od intervjuiranih članova Torcide se prisjetio 1980. kada je sjever pjevao pjesmu „Druže Tito mi ti se kunemo“, kada su čuli vijest o Titovoj smrti, i zaključio je da se politička situacija u Jugoslaviji od tada puno promijenila jer „(...) pogledajmo danas, da, sve što se događa u Jugoslaviji, prijeti se otvoreno i oružjem, poziva se u druge republike, svi ti mitinzi, sve to, a pojedinci u ovome gradu se jedino bave Torcidom“. ³¹⁹ Zanimljiv je podatak koji Goldstein donosi u svojoj knjizi o međunacionalnim odnosima u SR Hrvatskoj krajem 1989.³²⁰ Prema provedenim anketama u Hrvatskoj velika većina Hrvata (65,8%) i Srba (72,1%) smatrala je da su međunacionalni odnosi dobri ili vrlo dobri, a samo 8,7% Hrvata i 4,5% Srba je smatralo međunacionalne odnose lošim ili vrlo loši. Ovi rezultati pomalo iznenađuju, kada uzmemo u obzir sve što se događalo u SR Srbiji vezano za Miloševića i srpski nacionalizam³²¹ i činjenicu da je za manje od godine dana nakon provođenja ove ankete počela „balvan-revolucija“. ³²² Krajem ožujka 1990. Nedjeljna Dalmacija je pisala o tome da Torcida traži promjenu grba Hajduka.³²³ Jedan od pripadnika Torcide je izjavio za Nedjeljnu Dalmaciju da se on zalaže da u klupskom grbu bude zvijezda petokraka, kao simbol onoga što je Hajduk postigao nakon 1945., ali i hrvatski grb, kao znak poštovanja povijesti kluba od osnutka do 1941. Ovako predloženi grb izgledao bi slično onomu koji se pojavio na jubilarnoj znački Hajduka povodom 60. godišnjice u vrijeme „maspoka“. Ovome prijedlogu nije se protivio tadašnji predsjednik kluba Zdravko Reić koji je za tadašnji grb Hajduka rekao da je „prilično socrealistički“. ³²⁴

Malo poslije prvih višestranačkih izbora u Hrvatskoj, na kojima je Tuđmanov HDZ odnio pobjedu,³²⁵ dogodit će se za Hajduk povijesna turneja u Australiji i još jedan, kako će ga neki protumačiti, nacionalistički incident. Za vrijeme spomenute turneje igrači Hajduka su skinuli grb s petokrakom zvijezdom.³²⁶ Jedan članak iz 2011. sa portala Slobodne Dalmacije donosi izjave Dražena Mužinića „Frfe“ i Igora Štimca koji su bili sudionici ovoga događaja.³²⁷ Mužinić je rekao kako se ne srami zvijezde petokrake i povijesti Hajduka koja je uz nju vezana,

³¹⁸ (https://www.youtube.com/watch?v=yqW85L7Y_xY&ab_channel=Hajduk%C5%BEivivje%C4%8Dno) (18.4.2021.)

³¹⁹ N. Barić, Split 1980-tih: 633.

³²⁰ I. Goldstein, Povijest hrvatske: 2. svezak (1968.-2011.): 130.

³²¹ Isto: 131.-132.

³²² Isto: 162.

³²³ N. Barić, Split 1980-tih: 633.

³²⁴ Isto

³²⁵ Z. Radelić, Hrvatska u Jugoslaviji (1945.-1991.)- od zajedništva do razlaza: 591.

³²⁶ N. Barić, Split 1980-tih: 633.

³²⁷ (<https://slobodnadalmacija.hr/sport/hajduk/kako-je-skinuta-petokraka-nisu-mogli-do-tudmana-pa-je-odlucio-stimac-126840>) (18.4.2021.)

ali je istaknuo da su mnogi iseljenici upravo zbog „nje“ (komunističkog režima) morali se iseliti u Australiju. Mužinić je naveo da je Štimac bio taj koji je odlučio da se zvijezda petokraka skine sa dresova, jer je on bio vođa ekipe. O ovom događaju Štimac je rekao slijedeće: „Svi smo bili domoljubi, ti osjećaji nisu bili zabačeni, ali tu radilo o tome da nismo željeli da se nama manipulira. Napravili smo moralni čin s obzirom na vrijeme i ono što se događalo. Iseljenici s kojima smo se sretali nisu bili ekstremisti ni ustaše, no imali su izražen nacionalni naboj. Nama je to bilo strano, toliki naglasak na svemu što je hrvatsko, bilo je teško shvatiti toliko predimenzioniranje detalja. Proveli smo tamo 22 nezaboravna dana, svatko nas je htio ugostiti.“³²⁸ Za Hajduk su tada igrali i Bošnjak Mili Hadžiabdić i Crnogorac Zvezdan Pejović, što je Štimac također komentirao: „Na zagrijavanju sam im (Hadžiabdiću i Pejoviću) pokazao svoj dres ispod trenerke, na kojemu nije bilo grba sa zvijezdom. Rekao sam im da očekujem da ga i oni skinu, na što su oni bez pogovora pristali.“³²⁹

Hajdukovu Turneju u Australiji je u Slobodnoj Dalmaciji komentirao Miljenko Smoje.³³⁰ Smoje je istaknuo kako ta zvijezda koju su makli nije simbol komunizma već Hajdukove povijesti. Također ih je upitao zašto zvijezdu nisu Bacili u Splitu nego su to učinili u Australiji. Na kraju je zaključio da mu se ovakav Hajduk gadi i da zbog ovakvih ljudi neće više nogom stupiti na Poljud. Po mom sudu besmisleno je govoriti o nacionalističkim incidentima pri samom kraju postojanja socijalističke Jugoslavije, jer je nacionalizam tada postao dio društvene svakodnevice, a ne izolirani eksces počinjen od strane nezadovoljnog pojedinca. Mislim da su najbolji dokaz za ovo Miloševićevi tzv. „mitinzi istine“ i njegov govor prilikom 600. obljetnice bitke na Kosovu Polju koji bi po mom mišljenju bio puno umjereniji da se dogodio samo nekoliko godina ranije: „Na ovom mjestu u srcu Srbije, na Kosovu Polju, prije šest vijekova, prije punih 600 godina dogodila se jedna od najvećih bitaka onog doba. Kao i sve velike događaje i taj prate mnoga pitanja i tajne, on je predmet neprekidnog naučnog istraživanja i obične narodne radoznalosti. Sticajem društvenih okolnosti ovaj veliki šeststogodišnji jubilej Kosovske bitke dogodio se u godini u kojoj je Srbija, poslije mnogo godina, poslije mnogo decenija, povratila svoj državni, nacionalni i duhovni integritet. Nije nam, prema tome danas, teško da odgovorimo na ono staro pitanje: -sa čim ćemo pred Miloša. Igrom historije i života izgleda kao da je Srbija baš ove 1989. godine povratila svoju državu i

³²⁸ Isto

³²⁹ Isto

³³⁰ N. Barić, Split 1980-tih: 633.-634.

svoje dostojanstvo da bi tako proslavila historijski događaj iz daleke prošlosti koji je imao veliki historijski i simbolički značaj za njenu budućnost.“³³¹

4.11. Barićev zaključak o „nacionalističkim incidentima“ u Splitu 1980-tih

Pred kraj poglavlja „Borba protiv nacionalizma, kleronacionalizma i klerofašizma“, Barić komentira zanimljivi radni materijal pod nazivom „O nekim osnovnim karakteristikama nacionalizma danas“, kojeg je 1989. izradio Gradski komitet SKH Split.³³² U njemu se navodi kako nacionalizam se ne može svesti na sporadične i ekscesne pojave, već on je trajna pojava koja je rezultat društvenih slabosti. Pisci ovog materijala uzroke hrvatskog nacionalizma na splitskom području traže u marginalizaciji doseljenika iz zaleđa i nezadovoljstvu životnim uvjetima.³³³ U materijalu se navodi kako su doseljenici iz zaleđa došli u splitsku sredinu koju obilježava „ksenofobija“ i „malomišćanska“ malograđanština prema doseljenicima. Iako su 1980-tih doseljenici brojem prevladali splitske starosjedioce, ipak su bili marginalizirani, pa se omladina iz doseljeničkih obitelji nije mogla poistovjetiti sa urbanim kvalitetama života. Ti mladi ljudi, po piscima ovog materijala, svoju identifikaciju sa Splitom našli su u sportskim klubovima, a posebice Torcidi, koja je postala izvor nacionalističkih incidenata. Barić procjenjuje da je ovi materijal mnogo slojevitije objasnio uzroke nacionalizma nego što su to radili partijski dokumenti iz 1985. koji su, kako on kaže, panično optuživali „unutrašnjeg neprijatelja“ koji je prikriven i koji omladinu navodi na nacionalističke ekscese. Barić navodi da po njegovom mišljenju eskalacija nacionalističkih incidenata tijekom 1985. je dijelom bila rezultat niza slučajnih okolnosti, a pojačane represivne mjere su uzrokovale pad ovih incidenata nakon 1985.³³⁴ Barić navodi kako opisani nacionalistički incidenti nisu mogli ozbiljnije ugroziti sistem, te kako ne misli da se radilo o nekoj „opoziciji“ koja se organizirano borila protiv sistema. Većina ovih incidenata, kako navodi, nije bila isplanirana i bili su trenutačne iskrice nakon kojih se sve vraćalo u kolotečinu. Komunisti su, kako Barić navodi, na kraju 1980-tih napustili tezu o organiziranom „unutrašnjem neprijatelju“, te su počeli tražiti uzroke nacionalizma u širim društvenim okolnostima.³³⁵ Na kraju će se ispostaviti da je ovo bilo pre kasno jer je socijalistička Jugoslavija ušla u svoju završnu fazu koju neće preživjeti i nakon nje

³³¹ (https://www.youtube.com/watch?v=4a5ct7vVcgk&ab_channel=DokumentarneEmisijeBalkan) (2.5. 2021.)

³³² N. Barić, Split 1980-tih: 636.

³³³ Isto: 637.

³³⁴ Isto: 637.-638.

³³⁵ Isto: 639.

će uslijediti Hrvatska nezavisnost, a zatim i pobuna Hrvatskih Srba i agresija vojske JNA na Hrvatsku.³³⁶

³³⁶ Z. Radelić, Hrvatska u Jugoslaviji (1945.-1991.)- od zajedništva do razlaza: 595.

5. SUKOB CRKVE I KOMUNISTA OKO HRVATSKOG NACIONALIZMA U OPĆINI SPLIT 1980-TIH

Od samog početka socijalističke Jugoslavije katolička crkva je bila na udaru komunističkih vlasti.³³⁷ Komunističke vlasti, čija je ideologija bila ateistička, su pokušale prikazati Katoličku crkvu kao saveznicu ustaškog režima i tako okrenuti narod Jugoslavije protiv nje. Još je papa Leon XIII u enciklici *Rerum novarum* upozoravao na opasnost koju predstavlja komunizam i kako njihov lijek protiv kapitalističkog izrabljivanja je opasan, „jer bi se lijek (komunizam) mogao pokazati opasnijim od same bolesti.“³³⁸ U povijesti Hrvatske od ranog srednjeg vijeka naovamo, kako navodi Jure Krišto, Katolička crkva je igrala veliku ulogu u povezivanju hrvatskoga naroda sa zapadnom kulturom i prenošenju zapadnih tradicija.³³⁹

U 19.stoljeću u vrijeme formiranja nacionalnih država, u Hrvatskoj važnu ulogu u buđenju nacionalne svijesti ima katoličko svećenstvo, koje je u to vrijeme još uvijek činilo glavninu hrvatske inteligencije.³⁴⁰ Nepovjerenje između katoličke crkve i komunista je u Hrvatskoj bilo obostrano i duboko ukorijenjeno i to ne samo zbog navedenog ateizma koji je obilježavao komunistički pokret.³⁴¹ Program KPJ, još iz vremena prije Drugog svjetskog rata, predviđao je odvajanje crkve od škole i crkve od države, pljenidbu crkvene imovine i postupno uklanjanje crkve iz političkoga života. O različitim nazorima komunista i crkve Josip Broz Tito je rekao ovako: „Po svojim nazorima na svijet, mi, komunisti smo nosioci dijalektičkog materijalizma, i kao takvi-bezvjerci. Katolici su po filozofskim nazorima idealisti, vjeruju u Boga i crkvene Dogme. Među ta dva nazora na svijet suprotnost je zaista nepomirljiva.“³⁴² Jasno je bilo, kako Akmadža navodi, da katolička crkva nakon Drugog svjetskog rata nije mogla pozitivno gledati na novu vlast koja je željela umanjiti njezin utjecaj u društvu i koja je ugrožavala budućnost katoličanstva u novoj državi.³⁴³ Najpoznatiji sukob Katoličke crkve i komunizma u socijalističkoj Jugoslaviji je zasigurno montirani proces koji se vodio protiv Zagrebačkoga nadbiskupa Alojzija Stepinca nakon kojeg je Stepinac bio osuđen na 16 godina

³³⁷ Miroslav Akmadža, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, Zagreb: Despot Infinitus d.o.o., 2013: 15.

³³⁸ Mirko Ćosić, *Prijepor crkve i komunizma s posebnim osvrtom na stanje u bivšoj Jugoslaviji*, Zagreb: Dominović, 2018: 17.

³³⁹ Jure Krišto, *Katolička crkva u totalitarizmu 1945.-1990.: razmatranja o crkvi u Hrvatskoj pod komunizmom*, Zagreb: Nakladni zavod globus, 1997: 15.

³⁴⁰ Isto: 17.

³⁴¹ M. Akmadža, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*: 15.

³⁴² Isto

³⁴³ Isto: 16.-17.

zatvora.³⁴⁴ Odnosi Katoličke crkve i KPJ su se još više pogoršali kada je Papa Pio XII 1952. Stepinca proglasio kardinalom, zbog čega je partijsko vodstvo odlučilo prekinuti diplomatske odnose sa Svetom Stolicom.³⁴⁵ Tek krajem 1960-tih počinje normalizacija odnosa između Svete Stolice i socijalističke Jugoslavije, a 1970. se obnavljaju diplomatski odnosi.³⁴⁶

Nakon što se splitsko-makarski nadbiskup Frane Franić 1988. povukao sa svoje dužnosti za Nedjeljnu Dalmaciju je komentirao odnose Katoličke crkve u Splitu i komunističke vlasti te je rekao kako je najteže vrijeme za Crkvu bilo razdoblje od 1945. do 1960. kada su komunisti prema Crkvi nastupali najoštrije, ali je također istaknuo da je nakon 1960. situacija postala lakša i da je tada započeo dijalog sa predstavnicima društveno-političkih struktura u Splitu. Također je istaknuo, u članku kojeg Barić donosi, da nije na poslijeratni komunizam gledao kao na „povoljno rješenje za svoju crkvu i svoju domovinu“. Zanimljiva je i nadbiskupova misao o Splitu kao marksističkom i ustaničkom gradu-„Hrvatski marksisti, koje smo mi nazivali komunistima, nakon svoje pobjede nastupali su prema Crkvi vrlo oštro, posebno ovdje u Splitu, za koji su držali da je ustanički grad, što je on u stvari i bio, ali po mojoj ocjeni, veću je tu ulogu igrala borba protiv nacionalnog neprijatelja, talijanskog fašizma, koji je htio na grub i brzi način potalijaniti Dalmaciju, negoli za marksizam.“³⁴⁷ Ovdje se zanimljivo prisjetiti da su Splitsani u listopadu 1944. partizane pozdravili kao osloboditelje svoga grada.³⁴⁸ Ovom prilikom na zvuk crkvenih zvona, svi su izašli iz svojih domova, iako je padala kiša, te su srdačno pozdravili svoje osloboditelje.

Ivan Lalić, predsjednik Komisije za odnose sa vjerskim zajednicama u SR Hrvatskoj, je 1980. ocjenio da unutar Katoličke crkve postoje tri osnovne struje.³⁴⁹ Prva je bila ona koja je spremna surađivati sa hrvatskom emigracijom i nacionalistima i nju je označio kao neprijateljsku. Druge dvije su, po Laliću, bile bezopasne za komunistički sistem jer su željele povećati utjecaj Katoličke crkve u postojećem društvu, a ne mjenjati postojeće društvo. Lalić je ocjenio da u odnosima sa Katoličkom crkvom treba biti oprezan, jer se treba obračunati sa neprijateljima unutar Crkve, ali istovremeno je smatrao da treba pomagati one svećenike koji su spremni surađivati sa sistemom. Općinski komitet SKH Split je 1984. u jednom dokumentu

³⁴⁴ M. Ćosić, Prijepor crkve i komunizma s posebnim osvrtom na stanje u bivšoj Jugoslaviji: 24.

³⁴⁵ J. Krišto, Katolička crkva u totalitarizmu 1945.-1990.: razmatranja o crkvi u Hrvatskoj pod komunizmom: 48.

³⁴⁶ N. Barić, Split 1980-tih: 640.

³⁴⁷ Isto

³⁴⁸ Nikola Slavica, Kronologija Splita 1941-1945, Split: Institut za historiju radničkog pokreta Dalmacije, 1979: 350.-351.

³⁴⁹ Isto: 641.

koji spominje Barić u svojoj knjizi istaknuo važnost Splita kao središta Katoličke crkve. Split je bio sjedište splitsko-makarske biskupije i Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja, te je u razdoblju 1980.-tih u Splitu, kako Barić navodi, bilo oko 550 svećenika, redovnica, i 200 sakralnih objekata, te 60 župa. Komunisti su procjenjivali da između 22.000 i 25.000 ljudi na području splitske općine redovito sudjeluje u vjerskim i sakralnim manifestacijama, a Barić u svojoj knjizi donosi podatak prema kojem je za božić 1983. bilo 16.000 ljudi na misi, a za Uskrs 18.000 ljudi u općini Split. U jednom materijalu konferencije SKH Zajednice općina Split iz 1982. pod nazivom „Političke tendencije i kretanja unutar vjerskih zajednica“ u Dalmaciji ocijenjeno je da u modernom svijetu, u vrijeme zaoštrenih međunarodnih odnosa, dolazi do politizacije religije i religijskih organizacija.³⁵⁰ Pisci materijala su zaključili da Katolička crkva u Dalmaciji teži preuzeti političku ulogu u društvu i tako stvoriti političku struju koja će se suprostaviti samoupravnom socijalističkom društvu. Procijenili su da Katolička crkva konstantno politizira odnos prema hrvatskoj naciji, te tako nastoje progurati katoličanstvo kao jedan od konstitutivnih elemenata hrvatske nacije što ih odvodi u klerikalizam, koji označava pretjeranu moć crkve u društvu,³⁵¹ a za komuniste označava protivljenje sistemu.³⁵² Jure Krišto navodi kako hrvatski narod nije crpio svoju narodnu svijest iz pripadnosti Katoličkoj crkvi, jer kako navodi ona je mnogo starija te se temelji na starim državnim i pravnim tradicijama, te zajedničkoj kulturi, jeziku i tradiciji.³⁵³ Ono što valja naglasiti jest da Krišto ne tvrdi da je hrvatska nacionalna svijest, u modernom smislu, starija od 19. stoljeća, već da ona svoju snagu ne crpi isključivo iz pripadnosti Katoličkoj crkvi, već iz starih državno-pravnih tradicija,³⁵⁴ odnosno municipalnih prava Kraljevstava Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.³⁵⁵

Spomenuti materijal koji Barić navodi u svojoj knjizi je također naglasio da, iako je Katolička crkva odigrala veliku ulogu u formiranju hrvatske nacije, hrvatska nacija je ipak nadvladala vjerski monopol.³⁵⁶ Također se navodi da je u hrvatskoj naciji, kao i ostalim nacijama u Jugoslaviji, ujedinjujući faktor socijalizam i socijalistička orijentacija razvoja. Pisci navedenog materijala ističu kako je glavno oružje Katoličke crkve optužba o kršenju vjerskih prava i sloboda, te optužba protiv sistema u kojima Katolička crkva tvrdi da su vjernici građani

³⁵⁰ Isto: 642.

³⁵¹ Živan Bezić, Što je klerikalizam?, Split: Crkva u svijetu, Vol.38 No. 4, 2003: 568.

³⁵² N. Barić, Split 1980-tih: 642.

³⁵³ J. Krišto, Katolička crkva u totalitarizmu 1945.-1990.: razmatranja o crkvi u Hrvatskoj pod komunizmom: 17.

³⁵⁴ Isto

³⁵⁵ T. Macan, Ž. Holjevac, Povijest Hrvatskoga naroda: 236.

³⁵⁶ N. Barić, Split 1980-tih: 642.

drugoga reda.³⁵⁷ Pa ipak, pisci ovog materijala navode kako u Katoličkoj crkvi postoje i lojalističke snage koje se protive politizaciji Katoličanstva i poistovjećivanju hrvatstva i katoličanstva te se zalažu za demokratizaciju unutar same Crkve.³⁵⁸ U materijalu se na kraju iznosi zaključak da na djelovanje Katoličke crkve treba reagirati isključivo kada njeno ponašanje prekrši zakonske okvire i kada ono krene u ekscesnu politizaciju, ali osim toga navode da ne treba dati priliku Crkvi da sebe u javnosti prikaže kao mučenika. U materijalu je također navedeno da se treba uspostaviti konstruktivan odnos s vjerskim zajednicama, jer to je kako se navodi- „(...) opredjeljenje za bratstvo i jedinstvo, samoupravni socijalizam i nesvrstanost.“³⁵⁹ U listopadu 1981. predsjednik Komisije za vjerske odnose sabora SR Hrvatske Ivan Lalić govorio je pred delegatima Društveno-političkoga vijeća Skupštine općine Split o odnosu sa vjerskim zajednicama. Lalić je istaknuo kako dolazak Karola Wojtyły na mjesto pape nije slučajna, jer on dolazi iz Poljske, čija Katolička crkva ima iskustvo u borbi protiv komunizma.³⁶⁰ Novi papa, Ivan Pavao II., po Laliću, vodi suptilnu politiku jer kritiziranjem kapitalizma i zalaganjem za bolja prava radnika želi se dodvoriti marksističkim zemljama, iako se zna da je njihov protivnik. Lalić je također istaknuo da se s nacionalističkim krilom Katoličke crkve oko zagrebačkog nadbiskupa Franje Kuharića lakše obračunati, nego sa integralističkom politikom splitskog nadbiskupa Frane Franića, koji želi mobilizirati vjernike u svrhu stvaranja opozicije sistemu. Stoga Lalić upozorava da partija ne smije ući u „vjerski rat“ sa Katoličkom crkvom jer pretjerana represija će samo izazvati negativnu reakciju naroda, koji će katoličko svećenstvo vidjeti kao mučenike.³⁶¹ Lalić umjesto represije predlaže „pametnu politiku“ u odnošenju sa Katoličkom crkvom i navodi primjer prvih poslijeratnih godina u kojima je Komunistička partija u redove nove vlasti uključivala i neke svećenike. Lalić se osvrnuo i na pisanje sredstava javnog informiranja, iz kojih se stječe dojam da se novinari „natječu“ tko će više napasti Katoličku crkvu kao cjelinu.³⁶² Umjesto ovakvog pristupa Lalić predlaže da bi trebalo pisati više članaka u kojima se ističu pozitivni primjeri u Katoličkoj crkvi da se da doznajanja da Partija sa Crkvom želi izgraditi konstruktivan odnos. Lalić je također naglasio da među vjernicima ima mnogo poštenih građana koji bi trebali biti zastupljeni u mjesnim zajednicama, Socijalističkom Savezu Radnog Naroda i delegatskim sistemima.

³⁵⁷ Isto: 643.

³⁵⁸ Isto: 643.-644.

³⁵⁹ Isto: 644.

³⁶⁰ Isto: 645.

³⁶¹ Isto: 645.-646.

³⁶² Isto: 646.

Tri godine poslije u općinska organizacija SK je u Dalmaciji organizirala seminar „Komunisti i religija“ kojemu je cilj bio osposobiti komuniste za pitanja religioznosti i komunizma. Na ovom seminaru je ponovno naglašeno da je kontraproduktivno Katoličku crkvu u cjelini proglašavati neprijateljem sistema jer se tako potencira protuvjersko raspoloženje.³⁶³ Po mom sudu ovdje je riječ o boljoj taktici komunističkog sistema, koji je očito bio svijestan da obračuni i represije protiv Katoličke crkve koje su bile prisutne nakon Drugog svjetskog rata,³⁶⁴ nisu dobro rješenje za SR Hrvatsku, koja je kroz povijest imala izraženu Katoličku tradiciju.³⁶⁵ Na seminaru je također istaknuto da treba prestati postavljati pitanja „tko ide u crkvu?“, jer pravo pitanje je tko je kakav čovjek i kako tko svojim radom djeluje i gradi socijalizam.³⁶⁶ U Omladinskoj iskri 1984., u članku pod nazivom „Zašto papa ne može k nama?“, Goran Beus je komentirao kako je vatikanska kurija odbila posjetiti Kuću cvijeća, gdje je grob Josipa Broza Tita, i kako papa nije želio posjetiti spomen-područje Jasenovca i Stare Gradiške, što je Beus označio kao dokaz da Crkva ne priznaje brojne zločine koji su se dogodili za vrijeme Drugog svjetskog rata.

U svojoj knjizi Barić opisuje neke sukobe komunista i Katoličke crkve oko događaja koji se tiču „hrvatskog nacionalizma“,³⁶⁷ koji ponovno stavljam u navodnike pošto držim da većina opisanih incidenata nema veze sa hrvatskim nacionalizmom. Za vrijeme propovjedi, prilikom mise, upravitelj župe u Donjem Selu na Šolti Marinko Jurišin je nakon smrti Josipa Broza Tita rekao slijedeće: „Tito se toliko okrvavio, da ruke neće nikako i nikada moći oprati.“³⁶⁸ Zbog ove izjave protiv Jurišina je poveden kazneni postupak te mu je bila oduzeta putovnica.³⁶⁹ Unatoč ovome Jurišin je uspio pobjeći iz Jugoslavije, te je utočište našao u Švedskoj, a kasnije je magistrirao Liturgiju u Rimu. Nakon 1990-te vratio se u Hrvatsku te je 1990-tih, 2000-tih i 2010-tih službovao kao župnik u raznim dalmatinskim mjestima, a 2019. je proslavio 40-godišnjicu svećeništva. Kazneni postupak je bio pokrenut i protiv Ante Antunovića, koji je bio urednik Vjesnika nadbiskupije splitsko-makarske, jer je u tom listu bila objavljena kopija jednog stranog članka u kojem se tvrdi da je Hrvatska na kraju rata bila okupirana.³⁷⁰ Zbog ovoga „nacionalističkoga incidenta“ bili su ispitani spomenuti Ante

³⁶³ Isto: 647.

³⁶⁴ M. Čosić, Prijepor crkve i komunizma s posebnim osvrtom na stanje u bivšoj Jugoslaviji: 24.

³⁶⁵ J. Krišto, Katolička crkva u totalitarizmu 1945.-1990.: razmatranja o crkvi u Hrvatskoj pod komunizmom: 15.

³⁶⁶ N. Barić, Split 1980-tih: 647.

³⁶⁷ Isto: 648.

³⁶⁸ Isto

³⁶⁹ (<http://www.vidonjac.com/foto-2019/40-god-svecenistva/proslava.html>) (21.4.2021.)

³⁷⁰ N. Barić, Split 1980-tih: 649.

Antunović, ali i nadbiskup Frane Franić. U slijedećem broju Vjesnika Franić je morao objaviti ispriku, pa je kazneni postupak protiv Antunovića bio obustavljen. Barić u svojoj knjizi navodi i primjer don Maria Marinova, koji je pred Božić 1980. u crkvi sv. Dominika u Splitu izradio jaslice koje citatima i simbolima otvoreno vrijeđale vrijednosti socijalističkoga društva. Marinov je jaslice napravio tako što je s jedne strane stavio nebudere s komunističkim znakovima koji su bili ograđeni bodljikavom žicom, a s druge strane su bile zgrade sa križevima uz natpise koji su sugerirali da komunisti žele Isusovu smrt. Predstavnici općinske Komisije za odnose sa vjerskim zajednicama upozorile su Marinova na njegovo nekorektno ponašanje, a časopis Omladinska iskra je ovaj događaj označila kao klerikalni ispad. Svećenik Vjenceslav Kujundžić koji je služio kao svećenik u Trilju, bio je 1981. osuđen na zatvorsku kaznu jer je tijekom vjeronauka djeci s odjeće trgao značke s natpisom „rastemo pod zastavom Tita“. Isti svećenik, Vjenceslav Kujundžić, je bio umiješan u još jedan incident kada je svećenik Alojzije Bavčević njemu i drugom svećeniku Mihovilu Vrdoljaku predao ormarić iz Rima sa kipom Gospe.³⁷¹ U tom ormariću se nalazio tekst proročanstva iz navodnog ukazanja Gospe u portugalskoj Fatimi iz 1917. u kojem je opisana budućnost u Rusiji. Bavčević je preveo tekst proročanstva sa talijanskoga na hrvatski, a zatim su Kujundžić i Vrdoljak organizirali da ormarić sa kipom Gospe i tekstom proročanstva kruži po vjerničkim domovima u općini Split i drugim općinama srednje Dalmacije. Služba državne sigurnosti je ovo otkrila i uputila tužbu Okružnom javnom tužilaštvu u travnju 1984. protiv tri spomenuta svećenika. Bili su optuženi da su narušili ugled strane države (SSSR-a) i da su zloupotrebljavali vjeru i Crkvu u političke svrhe.³⁷² O svemu je bio obavješten nadbiskup Franić, koji je odbacio optužbe da tekst proročanstva šteti ugledu Sovjetskog Saveza. Ipak Franić je, „zbog mira“ kako navodi Barić, zatražio od župnih ureda da promjene tekst proročanstva Gospe Fatimske u dijelovima koji navodno vrijeđaju Sovjetski Savez. Ovaj slučaj je komentirala i Nedjeljna Dalmacija te je govorila o inkriminiranom tekstu proročanstva koji vrijeđa Sovjetski Savez, a spomenuli su i Američkog predsjednika Ronalda Reagana, bivšeg filmskog glumca koji je postao „ikona konzervativizma“,³⁷³ kako po svijetu širi antikomunističku euforiju.³⁷⁴ Na kraju od optužbe protiv Kujundžića, Vrdoljaka i Bavčevića ipak nije bilo ništa te su spomenuti svećenici prošli nekažnjeno. Barić također navodi u svojoj knjizi da su komunističke vlasti reagirale i onda kada

³⁷¹ Isto: 651.

³⁷² Isto: 652.

³⁷³ (<https://proleksis.lzmk.hr/43489/>) (21.4.2021.)

³⁷⁴ N. Barić, Split 1980-tih: 652.

su bili povrijeđeni osjećaji vjernika.³⁷⁵ Navodi primjer članka iz 1980. iz časopisa Berekina pod nazivom „Telefonski razgovori sa Bogom“, koji je Okružno javno tužilaštvo u Splitu zabranilo jer se u njemu vrijeđa kršćanska vjera. Časopis Berekina je na ovu zabranu odgovorio ironičnim člankom: „(...) oče mene nikad niko nije učio moliti, odgojen sam kao bezbožnik, bezvjerni socijalista, i u školu i u moju kuću molitva se sveta nikad nije prošapjala a svanka na ulicu su me od malih nogu učili samo beštimati. (...) Jebe me se, šjor velečasni, ali sam ja kriv, ja sam produkt ovega društva.“³⁷⁶ Od kraja 1970-ih u crkvi Sv. Frane u Splitu je počela biti organizirana tribina, čije je održavanje pomno pratila Državna sigurnost.³⁷⁷ Jednu tribinu pod nazivom „Vjerska tribina za odrasle kod sv. Frane u Splitu“ spomenula je Općinska Komisija za odnose s vjerskim zajednicama u Splitu u jednom izvještaju koji Barić donosi u svojoj knjizi. U tom izvještaju spominje se da tu tribinu posjećuju različiti osuđivani nacionalisti, koji često postavljaju provokativna pitanja koja nemaju veze sa temama koje se obrađuju, a onda predavači odgovaraju na ta pitanja odgovorima koji imaju neprijateljski sadržaj.

U Nedjeljnoj Dalmaciji 1983. Kruno Kljaković je pisao o slučaju Vinke Janjiš, koja je bila sekretar Osnovne organizacije Saveza socijalističke omladine (SSO) u splitskoj radoj organizaciji (RO) „Vodovod i kanalizacija“ i član Predsjedništva Općinske konferencije SSO-a.³⁷⁸ Omladinci u RO „Vodovod i kanalizacija“ su je prozvali jer je, kao vjernica, išla na hodočašća u Francusku i Italiju. Omladinci su zaključili da član općinskog omladinskog rukovodstva mora biti član SK i da se ne može istovremeno biti i dobar vjernik i dobar omladinac. Janjiš je za Nedjeljnu Dalmaciju izjavila da je vjernica, ali da je na hodočašća išla isključivo kako bi jeftino mogla posjetiti strane države. Istaknula je također da je kao omladinka bila dva puta na grobu druga Tita, te da su glavni uzrok nepovjerenja prema vjernicima, svećenici koji su protivnici sistema i ističu hrvatsku naciju i čije ponašanje ona osuđuje. U ljeto 1984. Nedjeljna Dalmacija je pisala o tri stranca koja su bila uhićena jer su automobilom u Split prevezli više od 50. 000 katoličkih brošura.³⁷⁹ Pred sudskim organima su izjavili da su u Split došli na ljetovanje, te nisu željeli davati druge izjave. Na kraju su bili kažnjeni samo prekršajno i ispraćeni su iz Jugoslavije. Štab teritorijalne obrane Zajednice općina Split 1985. o hrvatskom nacionalizmu u Dalmaciji je zaključio da se on sve više premješta u okvire Katoličke crkve, a isto to je zaključili Predsjedništvo Općinskoga komiteta SKH Split koje je istaknulo da dolazi

³⁷⁵ Isto: 649.

³⁷⁶ Isto

³⁷⁷ Isto: 650.

³⁷⁸ Isto: 651.

³⁷⁹ Isto: 652.

do sprege reakcionarnog klera i nacionalista koji žele iskoristiti „(...) povećan broj prisutnih građana na različitim vjerskim manifestacijama, (...) kao jedan od dokaza da utjecaj vjere i crkve jača kao reakcija na staljinistički socijalizam i pomanjkanje sloboda i prava građana u našem društvu.“³⁸⁰ Istom je prilikom Predsjedništvo Općinskoga komiteta SKH Split govorilo kako svećenici u svojim propovijedima govore o dubokoj moralnoj krizi u koje je upalo socijalističko samoupravno društvo i kako se žale da su vjernici u socijalističkoj Jugoslaviji građani drugoga reda. Veliki problem u odnosu Katoličke crkve i komunističkog sistema je bila prisutnost pokojnog kardinala Stepinca i različitog interpretiranja njegovog djelovanja za vrijeme Drugog svjetskog rata.³⁸¹ Akmađa u svojoj knjizi iznosi temeljne točke optužnice protiv Stepinca iz kojih se može vidjeti stav komunističkoga režima prema zagrebačkome nadbiskupu.³⁸² Za komuniste Stepinac je bio, ne samo kolaboracionist, već ustaški simpatizer i hrvatski nacionalist koji je sudjelovao u zločinima ozloglašene NDH. Za Katoličku crkvu Stepinac je bio sveti čovjek koji je za vrijeme NDH spašavao Židove i Srbe,³⁸³ ali i čovjek čiji je prijezir prema Paveliću i njegovoj ideologiji bio poznat i dobro dokumentiran.³⁸⁴ No Stepinac nije jedini crkvenjak koji je bio progonjen za vrijeme komunističke Jugoslavije.³⁸⁵ Prema podacima Komisije za vjerske poslove na području NR Hrvatske od 1944. do 1951. ukupno je osuđeno 271 crkvenih osoba, a Akmađa navodi kako je ovaj broj bio nedvojbeno veći jer na tom popisu fale imena nadbiskupa Stepinca, ali i nekih drugih osuđivanih svećenika.³⁸⁶

Sredinom 1981. u Međugorju kraj Čitluka skupini mladih ljudi se navodno ukazala Gospa.³⁸⁷ U Nedjeljnoj Dalmaciji 1981. o ovome je pisao Joško Čelan te je istaknuo kako ondašnji mjesni svećenici koriste ovaj događaj za širenje neprijateljstva prema državi. Ivan Lalić, predsjednik Komisije za odnose s vjerskim zajednicama Sabora SR Hrvatske, u svojem obraćanju Društveno-političkom vijeću Skupštine općine Split je istaknuo kako su napravljene pogreške zbog kojih je ukazanje Gospe u Međugorju postala svjetska senzacija, umjesto da cijeli događaj bude marginaliziran. Lalić je ukazanje Gospe u Međugorju prosudio kao osmišljenu političku akciju kojoj je cilj bio ocrniti komunističke vlasti u Jugoslaviji, jer svjetski tisak, kako je Lalić rekao, piše o djeci i omladincima koje jugoslavenske vlasti progone jer tvrde

³⁸⁰ Isto: 653.

³⁸¹ Isto: 654.

³⁸² M. Akmađa, Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.: 72.

³⁸³ N. Barić, Split 1980-tih: 654.

³⁸⁴ M. Čosić, Prijepor crkve i komunizma s posebnim osvrtom na stanje u bivšoj Jugoslaviji: 160.

³⁸⁵ M. Akmađa, Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.: 85.

³⁸⁶ Isto: 85.-86.

³⁸⁷ N. Barić, Split 1980-tih: 655.

da im se ukazala Gospa.³⁸⁸ Barić u svojoj knjizi nije naveo ostatak Lalićevog govora u kojemu bi ovaj konkretno rekao tko stoji iza ove „osmišljene političke akcije“ i kome je cilj ocrniti Jugoslaviju u javnosti. Početkom rujna 1983. dogodilo se još jedno ukazanje Gospe, ovaj puta u Gali kraj Sinja.³⁸⁹ Društveno-političke organizacije općine Sinj i Državna sigurnost nisu željele da se ponovi pogreška od prije dvije godine, pa su odlučili u „začetku rasturiti“, kako navodi Barić, bilo kakvo okupljanje građana u Gali. Milicija je mjesec dana nakon ukazanja blokirala mjesto navodnog ukazanja Gospe, a neki koji su se silom željeli probiti do mjesta ukazanja su bili uhićeni. Reakcija vlasti na ukazanje je urodila plodom, te je krajem rujna 1983. počeo opadati broj ljudi koji su posjećivali mjesto ukazanja. Ivan Lalić, zajedno sa predsjednikom Komisije za odnose s vjerskim zajednicama Zajednice općina Split Jakovom Odrlićem, su posjetili fra Šimuna Šipića, koji je u to vrijeme bio provincijal Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja u Splitu. Lalić i Odrlić su upozorili Šipića da navodno ukazanje Gospe u Gali ima političku pozadinu, te su naglasili da bi ovaj događaj mogao imati negativne posljedice na ponos Crkve i sistema, ako Katolička Crkva ne poduzme mjere protiv ovoga navodnoga ukazanja. Ovo nije bio problem jer sam fra Šimun Šipić nije vjerovao u autentičnost ukazanja, te je ovo ukazanje nazvao „djetinjarijom i glupošću“.³⁹⁰ Za komunistički sistem bilo je loše što su se počele širiti glasine, za koje Barić navodi da su bile lažne, u kojima se govorilo o srpskoj miliciji koja je masovno tukla okupljene građane, a govorilo se i da je milicija jedno dijete koje se tamo našlo pretukla do smrti.³⁹¹ Barić navodi kako je partijska vlast bila uvjerena da je netko angažirao ovu djecu da počnu širiti laži o tome kako im se ukazala Gospa, te da iza ovog incidenta vjerojatno stoje vjerske strukture. Komunističke vlasti su i u ovom incidentu ponovno pribjegle okrivljavanju „unutrašnjeg neprijatelja“, koji je „iz sjene“ navodi omladinu na zločine protiv samoupravnog socijalizma, bez da se konkretno kaže tko je taj neprijatelj i kako je točno organizirao ovaj incident. Glavni urednik Omladinske iskre Zoran Krželj je o slučaju ukazanja Gospe u Gali pisao u podrugljivom tonu: „Kraj Sinja su, naime, Anđa i Ivica, „vidili“ Isusovu majku Mariju. „Znao“ je to cijeli Split, odmah, na vrijeme. Znali smo i da milicija, naša, narodna, „ubila toliko i toliko dice“, da je „primlaćeno toliko i toliko žena, da „nikome ne daju hodočastit na sveto misto“. „Sve“ smo znali, a da to nije pisalo ni u „Slobodnoj Dalmaciji“, niti se čulo na radiju!“³⁹² Ukazanju u Gali kod Sinja narugao se i

³⁸⁸ Isto: 655.-656.

³⁸⁹ Isto: 656.

³⁹⁰ Isto

³⁹¹ Isto: 656.-657.

³⁹² Isto: 657.

Miljenko Smoje te se podrugljivo zapitao zašto se Gospa ukazuje „uvik nevinoj, bezgrešnoj dici i pastirima“, te je na kraju još dodao o mjestu ukazanja, jednako podrugljivo, da „Gospe ne bira poželjune po lipoti, jema ona sigurno svoj kriterij, svoj ukus.“³⁹³

Centar SDS-a Split je 1982. raspolagao podacima prema kojima je splitski Dominikanac Luka Prcela, župnik župe Gospe od ružarija, u svojim propovijedima napadao društveno-politički sistem socijalističke Jugoslavije.³⁹⁴ Državna sigurnost je spomenutog Luku Prcelu pratila i prisluškivala je njegove telefonske razgovore i propovijedi. Barić navodi u svojoj knjizi kako je jedan od suradnika Državne sigurnosti izjavio kako se neki vjernici boje prisustvovati misama koje vodi spomenuti Luka Prcela, jer se to može prosuditi kao njihovo slaganje sa njim. Ovaj suradnik Državne sigurnosti također je naveo konkretni primjer jedne Prceline propovjedi iz 2. veljače 1983. u kojoj je ovaj više govorio o politici, kritizirajući političko vodstvo zemlje, nego o religiji. Ovaj doušnik je također spomenuo neke ljude koji su prisustvovali njegovoj propovjedi, te je istaknuo kako su njegove propovjedi najviše slušali muškarci u svojim 50-tim godinama. Splitsko-makarski nadbiskup Frane Franić je upozorio Prcelu da njegove propovjedi nemaju veze sa religijom i da bi zbog njih mogao završiti u zatvoru, ali mu je Prcela odgovorio da se ne boji zatvaranja i progona. Prcela je završio u pritvoru početkom 1983., a tijekom istrage protiv njega pronađeni su koncepti njegovih propovijedi u kojima je pisao kako narodni heroji i revolucionari ne mogu biti uzori mladima, jer su oni poubijali najviše ljudi, te kako narodnooslobodilačka borba nije bila borba za slobodu radnih ljudi, već borba za političku vlast.³⁹⁵ Tijekom prvog dana rasprave u Prcelinom slučaju u sudnici je bio prisutan veliki broj časnih sestara, sjemeništara i svećenika koji su Prceli došli dati potporu. Da bi se tome stalo na kraj, za daljnje prisustvovanje suđenju bile su potrebne propusnice, a većina ih je podijeljena komunistima i aktivistima čiji je dolazak na suđenje organizirao Općinski komitet SKH Split.³⁹⁶ Prcela je na kraju bio osuđen na 5 godina zatvora, te mu je zabranjeno javno istupanje na 5 godina. O Prcelinom suđenju su pisali mediji zapadne Europe koji su kritizirali jugoslavensku komunističku vlast koja progoni vjerske zajednice. Na ovo je reagirala Nedjeljna Dalmacija koja je istaknula kako strani tisak nije naklonjen Jugoslaviji, te su istaknuli kako suđenje Prceli nije bilo suđenje Katoličkoj Crkvi već Prceli kao pojedincu. Općinski komitet SKH Split u jednom dokumentu iz 1984. je naveo slučaj Luke

³⁹³ Isto

³⁹⁴ Isto: 659.

³⁹⁵ Isto: 659.-660.

³⁹⁶ Isto: 660.

Prcele kao primjer u kojem Katolička Crkva nastupa antisistemijski, te kako njihovi svećenici za vrijeme propovjedi napadaju marksizam i postojeće društveno uređenje u Jugoslaviji.³⁹⁷

Nakon što je izašao iz zatvora Državna sigurnost je nastavila pratiti fra Luku, te su mu jedno vrijeme prisluškivali i telefonske razgovore, ali ipak u socijalističkoj Jugoslaviji više nije bio osuđivan.³⁹⁸ Fra Luka Prcela je i u demokratskoj Hrvatskoj bio prekršajno gonjen od strane zakona zbog veličanja NDH i proustaških stavova koje je izrekao na misi 8.svibnja 2016. koja se prenosila na Hrvatskoj televiziji.³⁹⁹ Tijekom te mise Prcela je između ostaloga izjavio: „Ne mogu podnijeti kad netko udara bez razloga i ne mogu podnijeti da mi sami po sebi pljujemo. Zaboravili smo da smo mi bili ta žrtva. Ja ne mogu nikako oprostiti ovo što je Kolinda Grabar-Kitarović izjavila, da Nezavisna Država Hrvatska nije bila nezavisna i da je bila zločinačka. Tko to kaže da je današnja hrvatska država nezavisnija od one koja je bila od 1941. do 1945.? Ma, ja pitam, ako je to morala reći pred Amerikancima, a zašto nisi rekla pa nismo mi Hrvati bacili atomsku bombu na Hirošimu i Nagasaki... Pa nismo mi bombardirali ni Dresden ni Hamburg. Koga smo mi zapravo ubili izvan svojih granica? Ma, dosta više da sami po sebi pljujemo! Dosta više ovoga što se događalo kroz ovo proteklo vrijeme, tijekom ovih dvojice predsjednika koji su bili, možemo kazati, predsjednici antihrvatske države. I zato mi je drago što su naši branitelji dobili svog ministra branitelja.“ Na kraju Prcela ipak nije bio osuđen jer je splitski sud ocijenio da u demokratskom društvu pojedinac ima pravo izraziti određeni stav čak i ako taj stav nije općeprihvaćen. Na kraju se, kako piše portal Slobodne Dalmacije, Općinsko državno odvjetništvo žalilo protiv ove odluke, te je ta žalba bila prihvaćena, ali je slučaj u svibnju 2020. otišao u zastaru, pa od svega na kraju nije bilo ništa. Iako se očito radi o osobi ekstremnih stavova, po onome što je Barić naveo o ovome slučaju u svojoj knjizi, presuda protiv Prcele u socijalističkoj Jugoslaviji se isključivo bazirala na njegovim kritikama upućenim sistemu i njegovom neslaganju sa socijalizmom i NOB-om, a ne na veličanju ustaštva, pa smatram da je ovdje riječ o netrpeljivosti ondašnje vlasti prema bilo kakvim kritikama na njihov račun i progonu ideološkog neprijatelja- Katoličke Crkve.

Sredinom 1980-tih sociolog Boris Vušković je proveo istraživanje o splitskim srednjoškolcima koje je pokazalo znatan porast vjernika među mladima, te sve veće nezadovoljstvo mladih političkim sustavom u Jugoslaviji.⁴⁰⁰ Biskupska konferencija

³⁹⁷ Isto: 661.

³⁹⁸ Isto: 662.-663.

³⁹⁹ (<https://slobodnadalmacija.hr/vijesti/crna-kronika/igrokaz-visokog-prekršnjog-suda-zastarom-oslobodili-fra-luku-prcelu-od-kazne-za-velicanje-pavelica-i-ndh-1029028>) (22.4.2021.)

⁴⁰⁰ N. Barić, Split 1980-tih: 663.

Jugoslavije 1981. je konstatirala da državna vlast mladima nameće marksistički ateizam kao jedini znanstveni svjetonazor, te kako odgojno-obrazovni sustav koji je pod kontrolom komunista prikazuju Katoličku crkvu kao kočnicu znanosti i napretka. Komisija za odnose sa vjerskim zajednicama općine Split u jednom svom dokumentu koji donosi Barić u svojoj knjizi govori o razgranatoj socijalno-karitativnoj aktivnosti Katoličke crkve. U tom dokumentu se navodi kako časne sestre iz različitih redova čuvaju djecu zaposlenih roditelja po samostanskim i župnim kućama.⁴⁰¹ U drugom dokumentu Općinski komitet SKH Split govori kako desetak splitskih samostana vodi brigu za više od 200 djece predškolskog uzrasta, a materijali Općinske konferencije SKH Split iz 1983. govore kako svećenici i redovnici unutar župa organiziraju različite aktivnosti kojima pokušavaju idejno utjecati na mlade. U materijalu o vjerskim zajednicama kojeg je izradila radna grupa Općinskoga komiteta SKH Split 1984., opisuje se kako se Katolička crkva posebno posvetila podučavanju vjere mladih, te kako u tu svrhu ulažu velika materijalna sredstva. U materijalu se spominje i prije spomenuta tribina koja se održavala u crkvi sv. Frane, na kojoj su većinom prisustvovali mladi, a na kojima se često znalo razgovarati o politički provokativnim temama koji nemaju veze sa vjerom.⁴⁰² Jednom godišnje u Splitu se održavao susret katoličke mladeži, na kojem su svećenici mladima govorili kako su žrtve „ideološke manipulacije“ i kako im je jedini izlaz u Katoličkoj crkvi.⁴⁰³ Komunisti, s druge strane, su bili uvjereni da je upravo crkva ta koja vrši ideološku manipulaciju, iskorištavajući manje obrazovane i egzistencijalno zavisne društvene skupine.⁴⁰⁴

Radna grupa Općinskoga Komiteta SKH Split je u spomenutom materijalu iz 1984. naglasila kako Katolička crkva ima pravo na katehizaciju, ali su također naglasili da iza te katehizacije stoji pokušaj politizacije i okretanja mladih protiv materijalističkog shvaćanja svijeta i ateizma. Također su istaknuli kako se u određenim krugovima u Katoličkoj crkvi inzistira na poistovjećivanju vjere s nacionalnom pripadnošću, a neki „militantniji“ mladi vjernici prisutni su i kao navijači na sportskim priredbama, gdje sudjeluju u pjevanju vjerskih pjesama i ispisivanju neprijateljskih parola. Na kraju su zaključili kako su mladi vjernici izloženi nacionalističkim utjecajima, te kako bi oni u budućnosti mogli predstavljati temelj klerikalne inteligencije, te kako utjecaj Katoličke crkve na mlade tako može postati krupan

⁴⁰¹ Isto: 664.

⁴⁰² Isto: 665.

⁴⁰³ Isto: 666.

⁴⁰⁴ Slađana Josipović Batorek, Odnos komunističkih vlasti prema Katoličkoj crkvi i njenom djelovanju na području Općine Đakovo na primjeru dokumenta „Idejni problemi vezani uz djelovanje klera i utjecaj religije“ iz ožujka 1967. godine, Đakovo: Zbornik Muzeja Đakovštine, Vol. 11 No. 1, 2013: 326.

problem u odnosima između Crkve i društva.⁴⁰⁵ Predsjedništvo Općinskoga komiteta SKH Split je 1985. naglasilo kako nadbiskup Franić je okupio oko 500 mladih katoličkih aktivista s kojima rade visokoobrazovani svećenici, te kako se organiziraju omladinske molitvene grupe unutar kojih se formiraju dramske, recitatorske i sportske sekcije. Jedan sudionik Općinske konferencije Saveza socijalističke omladine Hrvatske je na jednoj sjednici iz 1981. kako se u radu sa mladima Partija mora ugledati na Katoličku crkvu, jer kako je rekao: „Pop organizira izlete i za Rim i da ne kažem, ali ipak moram posjetu Stepinčevu grobu, a što mi radimo? Što radi omladina u MZ(mjesna zajednica)? Što rade druge društveno političke organizacije u MZ da bi aktivirale tu omladinu...“⁴⁰⁶ Miljenko Smoje je u jednom članku iz 1982. izrazio svoje nezadovoljstvo radom Mjesnih zajednica koje više vremena posvećuju starijima, dok mladi svoje vrijeme provode u Crkvama: „Učinen deset koraka priko širine i iz sakristije Sv. Križačujen pivanje. Uz pjano mladost vižba crkvene pisme. Slušan jedan lipi čisti sopran. Nikidan san sta i sluša električne kitare i moderne ritmove. A u Frontu, odnosno sad u Zajednici-zero trideset, zero pedeset! Beštiman. Čaćina, materina... linoga, neodgovornoga...“⁴⁰⁷ I Mile Ćular iz „Brodosplita, kojeg Barić spominje u svojoj knjizi, je naveo kako se u omladini nalazi veliki potencijal, ali je istaknuo da s njima treba raditi, jer „ako mi to ne budemo radili, učinit će netko drugi.“⁴⁰⁸ U intervjuu za Borbu 1985. Smoje se žalio kako društvo zanemaruje mlade što koristi Katolička crkva koja „se tuče za svakog mladića, za svako dite.“⁴⁰⁹ O zanemarivanju mladih od strane sistema govorio je i profesor splitskog Pravnog fakulteta Nikola Visković, nakon što su navijači Hajduka napali mornaričke pitomce. Visković je istaknuo kako Katolička crkva i svećenstvo radi na antisocijalističkoj i antikomunističkoj propagandi, a kako država i Savez komunista ništa u vezi toga ne poduzimaju. Na jednoj sjednici Općinskoga komiteta SKH Split, sociolog Boris Vušković je istaknuo kako je Katolička crkva puno institucionalno oragniziranja u radu sa mladima nego što je to bio Savez komunista i kako Savez komunista ne čini dovoljno u svojem odnosu sa mladima.⁴¹⁰

U Savezu Komunista Jugoslavije Jure Krišto navodi dvije glavne struje koje su postojale glede odnosa sa vjerom.⁴¹¹ Kao primjer prve struje Krišto navodi Jakova Blaževića, koji je

⁴⁰⁵ N. Barić, Split 1980-tih: 667.

⁴⁰⁶ Isto

⁴⁰⁷ Isto

⁴⁰⁸ Isto: 668.

⁴⁰⁹ Isto

⁴¹⁰ Isto: 668.-669.

⁴¹¹ J. Krišto, Katolička crkva u totalitarizmu 1945.-1990.: razmatranja o crkvi u Hrvatskoj pod komunizmom: 81.

početkom 1980-tih bio predsjednik predsjedništva SR Hrvatske. Blažević je bio javni tužilac na Stepinčevu suđenju 1946., a još od 1928. je bio član Partije.⁴¹² Blažević je smatrao kako je sloboda vjeroispovijesti u komunističkoj zemlji *contradictio in adjecto*, te je spočitavao nekim Partijskim članovima njihov stav prema kojem je sloboda vjeroispovijesti prva premisa socijalizma.⁴¹³ Dobar primjer za struju koja je bila otvorenija Katoličkoj crkvi je već spomenuti Ivan Lalić, koji je 1980-tih bio predsjednik Komisije za odnose sa vjerskim zajednicama SR Hrvatske.⁴¹⁴ Lalić je zastupao stav prema kojem se komunistička vlast treba obračunati sa neprijateljskim elementima unutar Katoličke crkve, ali je također zastupao suradnju sa svećenstvom koje je bilo spremno prihvatiti režim i boriti se sa, po njemu, negativnim strujanjima unutar Katoličke crkve.⁴¹⁵ Ujedinjeni narodi su 1985.-tu proglasili godinom mladih i tom prilikom papa Ivan Pavao II je mlade iz cijeloga svijeta pozvao u Rim.⁴¹⁶ S područja Splitsko-makarske nadbiskupije na to hodočašće je trebalo ići oko 400 vjernika, te je hodočašće trebao predvoditi sam nadbiskup Franić. Predsjedništvo Općinskoga komiteta SKH Split se sastalo u vezi ovoga događaja u ožujku 1985.⁴¹⁷ Barić navodi kako su partijski funkcioneri bili vidno zabrinuti što će splitski srednjoškolci prisustvovati hodočašću, što se vidi iz činjenice da su Centralni komitet SKH, Republički sekretarijat za obrazovanje i republička Komisija za odnose sa vjerskim zajednicama dostavili svim općinama u SR Hrvatskoj upute u vezi s odlaskom omladine u Rim. Partijski sekretari radnih organizacija koje su osigurale autobuse za hodočašća dobili su zadatak da izaberu vozače autobusa koji će pratiti ponašanje hodočasnika. Celestin Sardelić, član Centralnog komiteta SKH, je čak bio predložio da se učenicima koji idu na hodočašće upišu neopravdani sati zbog kojih bi, ako bi ih bilo dovoljno, neki učenici čak mogli biti izbačeni iz škole. Na kraju se ipak odustalo od ovakvih mjera, jer je procijenjeno da bi Crkva od kazni protiv hodočasnika samo izvukla korist i žalila se na kršenje ustavnog prava o slobodi vjeroispovijesti.⁴¹⁸ Nakon hodočašća Komisija za idejni i teorijski rad Općinskoga komiteta SKH Split je istaknula kako su mladi za vrijeme odlaska i povratka iz Rima u pojedinim autobusima pjevali nacionalističke pjesme na direktan poticaj svećenika. Također je naglašeno da su te pjesme pjevane samo za vrijeme putovanja kroz Italiju, dok je putovanje

⁴¹² (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=8132>) (22.4.2021.)

⁴¹³ J. Krišto, Katolička crkva u totalitarizmu 1945.-1990.: razmatranja o crkvi u Hrvatskoj pod komunizmom: 81.

⁴¹⁴ M. Akmadža, Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.: 455.

⁴¹⁵ Isto: 456.

⁴¹⁶ N. Barić, Split 1980-tih: 669.

⁴¹⁷ Isto: 670.

⁴¹⁸ Isto: 671.

kroz Jugoslaviju prošlo bez incidenata. U svibnju 1985. u Glasu koncila bilo je objavljeno pismo „zabrinutog roditelja“, u kojem je stajalo da je nakon hodočašća mladih u Rim započeto popisivanje učenika koji su u njemu sudjelovali i da će protiv njih biti poduzete sankcije. Zaključak ovog pisma je bila zabrinutost za budućnost učenika koji su hodočastili u Rim i koji bi zbog toga mogli imati problema u budućnosti prilikom upisivanja viših škola ili traženja stipendija. Glasilo Brodosplit je odgovorilo na ovaj članak iz Glasa koncila, te je u njemu zaključno pisalo kako se ovdje radi o provokaciji Katoličke crkve, koja želi pokazati da se u Jugoslaviji ne poštuju vjerske slobode.⁴¹⁹

Predsjedništvo Centralnog komiteta SKH predvidjelo je niz manifestacija za „Međunarodnu godinu mladih“ u cijeloj SR Hrvatskoj kojima je cilj bio da zasjene aktivnosti Katoličke crkve oko proslave godine mladih.⁴²⁰ U Splitu je, ovim povodom, bio organiziran „Miting mira“ na Poljudu koji je bio okrunjen koncertom najpopularnijih rock bandova u Jugoslaviji, kojemu je bio cilj, osim zabave mladih, i djelomično neutraliziranje posljedica nacionalističkih incidenata koji su pogodili Split tijekom 1984. i 1985. Ovaj glazbeni spektakl neki smatraju najvećim u povijesti socijalističke Jugoslavije, te ga nazivaju ultrom prije ultre.⁴²¹ Na ovom glazbenom događaju između ostalih su nastupale su i grupe kao što su: grupa Film, Lačni Franz, Denis i Denis, Aerodrom, Parni valjak, Prava kotka, Magazin, Posljednja igra leptira, Videosex, Zabranjeno pušenje i Plavi orkestar.

U božićnoj propovjedi 1985. Splitsko-makarski nadbiskup Frane Franić je izjavio da se ne treba vraćati u prošlost i da treba ljubiti društvo u kojem se živi, a početkom 1986. je izjavio da ovo društvo nije vražje, već da je na neki način Božje.⁴²² Novinar Slobodne Dalmacije Ivica Milvončić, koji je bio zadužen za vjerska pitanja, pohvalio je ovu poruku nadbiskupa Franića i rekao kako bi ova izjava mogla značiti da Katolička crkva zaokreće svoju politiku i da je spremna prihvatiti socijalističko samoupravljanje. Marin Jurjević, izvršni sekretar Općinskoga komiteta SKH Split, je početkom 1986. kritizirao tzv. sektaški odnos prema Katoličkoj crkvi. Jurjević je istaknuo da je okrivljavanje Katoličke crkve za sve loše stvari koje se događaju u socijalističkoj Jugoslaviji bježanje od odgovornosti, te da nitko nema pravo vjerniku pripisivati antisocijalizam samo zato što je vjernik. U rujnu 1986. u mnogim dalmatinskim mjestima održane su manifestacije u kojima je zaključena proslava jubileja 13. stoljeća kršćanstva u

⁴¹⁹ Isto: 672.

⁴²⁰ Isto: 673

⁴²¹ (<https://www.mirovina.hr/novosti/ultra-ultre-omladinski-mirodrom-poljudu-1985-okupio-50-000-ljudi/>) (22.4.2021.)

⁴²² N. Barić, Split 1980-tih: 680.

Hrvata. O ovim manifestacijama je pisao Ivica Milvončić u pozitivnom svjetlu, te je istaknuo kako su mnogi vjernici na tim manifestacijama iskazali povjerenje prema vrijednostima samoupravnoga socijalizma. Milvončić je ponovno pohvalio izjave nadbiskupa Franića, koji je govorio o ljubavi katolika prema domovini i državi u kojoj žive, te je istaknuo kako je međusobna tolerancija i razumijevanje ključ u odnosima komunista i Katoličke crkve. Pa ipak između Franića i Milvončića je 1988. došlo do izravne polemike koja je počela kada je Milvončić u jednom tekstu u Nedjeljnoj Dalmaciji zamjerio nadbiskupu Franiću način na koji govori o samoupravnom socijalizmu, jer je Franić govoreći o samoupravnom socijalizmu upotrijebio izraz „naše konkretno društvo, umjesto „naše socijalističko samoupravno društvo“.⁴²³ Franić mu je odgovorio u teološkom časopisu „Crkva u svijetu“ i istaknuo je kako su svi kritični prema samoupravnom socijalizmu, te da bi bilo čudno da se on, kao jedan nadbiskup, poistovjećuje sa njegovim vrijednostima. Milvončić mu je na to odgovorio da iako samoupravni socijalizam ima svojih mana, ipak ga se ne treba javno odricati, jer nije „(...) on takve ideološke strukture da se s njim ne bi mogao identificirati i religiozan čovjek bez straha da izgubi svoj vjernički identitet.“⁴²⁴ Krajem 1980-tih, u vrijeme kada su u istočnoj Europi padali komunistički režimi (1989.), odnosi između crkve i komunističke vlasti se počinju mijenjati.⁴²⁵ Predsjednik centralnog komiteta SKH i kasniji hrvatski premijer, Ivica Račan,⁴²⁶ po prvi puta je 1989. vjernicima uputio Božićnu čestitku, što je bilo samo nekoliko mjeseci nakon što je SKH pristao na provođenje višestranačkih izbora, a u zagrebačkom Vjesniku je izašao opširan božićni intervju sa nadbiskupom Franjom Kuharićem.⁴²⁷ Na misi održanoj u splitskoj katedrali na Badnji dan 1989. svećenik Ivan Cvitanović je ustvrdio kako više ne treba uzimati Glas koncila da bi se čitalo o Božiću, jer o njemu sada govore i šef Partije u Hrvatskoj, a o Božiću pišu i zagrebački Vjesnik i splitska Slobodna Dalmacija.⁴²⁸ Ova propovijed je dobro označila početak novog vremena u kojem pripadnost katoličkoj vjeri više neće sa sobom povlačiti društvenu osudu i progon od strane državnih vlasti.

⁴²³ Isto: 681.

⁴²⁴ Isto

⁴²⁵ Isto: 684.

⁴²⁶ T. Macan, Ž. Holjevac, Povijest Hrvatskoga naroda: 364.

⁴²⁷ N. Barić, Split 1980-tih: 684.

⁴²⁸ Isto: 684.-685.

6. ZAKLJUČAK

Split je, kao što smo vidjeli, 1980-tih imao brojne društvene, ekonomske i političke probleme od kojih se posebice ističu nezaposlenost mladih, te kriza komunističkog sustava. Većina ovih problema bila je rezultat šire krize koja je zahvatila tadašnju Jugoslaviju i druge države u kojima je bio prisutan socijalistički sustav. Kao što smo vidjeli većina „nacionalističkih incidenata“ koji su se dogodili tada u Splitu su jedino bili incidenti iz perspektive komunističkih vlasti koje su bile vrlo osjetljive na ove događaje. U stvarnosti dobar dio ovih „incidenata“ je bio rezultat želje za dokazivanjem u društvu i prirodnog bunta mladih koji je bio pojačan alkoholiziranim stanjem, a ne „organiziranog unutrašnjeg neprijatelja“ koji navodi mlade na ove „nacionalističke incidente“. No naravno bilo bi krivo reći da su u Splitu svi bili pristalice sistema i da je svima odgovarala socijalistička retorika, te da su svi incidenti bili rezultat alkoholiziranog ponašanja mladih. Vidimo da neki incidenti očito pokazuju političku frustriranost sistemom i želju da se u javnosti iznesu politički stavovi koji su u Jugoslaviji bili nepoćudni. Ovdje bih prvotno ubrojio Katoličku crkvu koja je po prirodi bila ideološki protivnik sistema, i čiji su odnosi sa jugoslavenskim komunističkim vlastima od samog početka bili loši. Ovdje ne bih nužno ubrojio „nacionalističke incidente“ koje je počinila navijačka skupina „Torcida“, jer mislim da incidenti koje Barić opisuje u svojoj knjizi više spadaju u onu skupinu želje za dokazivanjem u društvu nego što su rezultat nekog dobro promišljenog političkog stava i svjesnog nacionalističkoga djelovanja. Za ostale „incidente“ možemo reći da su bili manji događaji koji su uglavnom bili učinjeni od pojedinaca koji su bili frustrirani situacijom u zemlji i nemogućnošću da u javnosti formuliraju svoje političke stavove, jer na političkoj sceni u Jugoslaviji je bilo mjesta samo za one čiji stavovi nisu izlazili iz zadatog političkog okvira. Mislim da Barić dobro procjenjuje ove „incidente“ kao male iskrice koje bi bi brzo dogorile i nakon kojih bi se sve vraćalo u staru kolotečinu. Stoga ovdje valja istaknuti minornost ovih događaja koji nikako nisu mogli ozbiljnije ugroziti stabilnost Jugoslavije, što dokazuje sama činjenica da van Splita ovi događaji nisu nikako odjeknuli. Pa ipak, valja naglasiti da je komuniste zabrinjavalo što su počinitelji ovih „nacionalističkih incidenata“ bili mladi ljudi koji, suprotno njihovim očekivanjima, su zastupali ideje suprotne temeljnim vrijednostima komunističkoga sistema i nisu dijelili njihovu marksističku ideologiju. To je naravno ukazivalo na slabljenje sistema i njegovih vrijednosti, što će svoj vrhunac doživjeti početkom 1990-tih kada će se Jugoslavija konačno raspasti.

7. LITERATURA

a) Knjige i članci

1. Aleksandar Jakir/Anita Lunić, What were the Outcomes of the Self-Managed Economy in Socialist Yugoslavia? U: Cultures of Economy in Southeastern Europe. Spotlights and Perspectives (Balkan Studies Library, Culture & Theory, Volume 220) uredili Davor Beganović, Andrea Lešić, Jurij Murašov. Bielefeld: transcript Verlag, 2020., 79-96.
2. Berislav Jandrić, Pogledi na Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1999., 325.-371.
3. Branko Horvat, Politička ekonomija socijalizma, Zagreb: Globus, 1983.
4. Dušan Bilandžić, Hrvatska moderna povijest, Zagreb: Golden marketing, 1999.
5. Dušan Čalić. Marksizam i samoupravljanje, Zagreb: Globus, 1974.
6. Franjo Tuđman, Rat protiv rata-Partizanski rat u prošlosti i budućnosti, Zagreb: Zora, 1957.
7. Igor Duda, Stvaranje socijalističkoga čovjeka- Hrvatsko društvo i ideologija jugoslavenskoga socijalizma, Zagreb-Pula: Srednja Europa, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2017.
8. Ivo Banac, Nacionalno pitanje u Jugoslaviji, Zagreb: Globus, 1984.
9. Ivan Podnar, Komparativna analiza fašističkog i ustaškog pokreta 1929.-1939., Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci, 2017.
10. Ivo Goldstein, Povijest Hrvatske- 1. svezak (1945.-1968.), Split: EPH Media d.o.o., 2011.
11. Ivo Goldstein, Povijest Hrvatske- 2. svezak (1968.-2011.), Split: EPH Media d.o.o., 2011.
12. Josip Horvat, Hrvatski panoptikum, Zagreb: Oour globus, 1982.
13. Jure Krišto, Katolička crkva u totalitarizmu 1945.-1990.: razmatranja o crkvi u Hrvatskoj pod komunizmom, Zagreb: Nakladni zavod globus, 1997.
14. Josip Mihaljević, Liberalizacija i razvoj medija u komunističkoj Hrvatskoj 1960-tih i 1970-tih, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2015., 239.-258.
15. Josip Mihaljević, Komunizam i čovjek: Odnos vlasti i pojedinca u Hrvatskoj (1958.-1972.), Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2016.

16. Konstantinos Angelos Tasopoulos, Nationalism and Nationalist ideology in Yugoslavia, LAMBERT Academic Publishing, 2018.
17. Marko Fijačko, Uloga navijačkih skupina u rušenju Jugoslavije i domovinskom ratu, Zagreb: FFZG, 2017.
18. Mirjana Gross, O nacionalnoj ideologiji Ante Starčevića i Eugena Kvaternika, Zagreb: Časopis za suvremenu povijest, 1972., 25.-46.
19. Milan Bijelić, Jugoslavenko samoupravljanje (zablude o konstituciji sustava), Šibenik: Ogranak Matice hrvatske, 2010.
20. Miroslav Akmadža, Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980., Zagreb: Despot Infinitus d.o.o., 2013.
21. Mirko Ćosić, Prijepor crkve i komunizma s posebnim osvrtom na stanje u bivšoj Jugoslaviji, Zagreb: Dominović, 2018.
22. Milovan Đilas, Nova klasa -Kritika savremenog socijalizma, Zagreb: Feniks knjiga, 2010.
23. Nikica Barić, Split 1980-ih- Društveni sukobi u sutonu samoupravnoga socijalizma, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2019.
24. Nikša Stančić, Hrvatski narodni preporod- ciljevi i ostvarenja, Zagreb: Cris:, Časopis Povijesnog društva Križevci, X (1), 2008., 6.-17.
25. Nikola Slavica, Kronologija Splita 1941-1945, Split: Institut za historiju radničkog pokreta Dalmacije, 1979.
26. Nikola Visković, Sumorne godine: Nacionalizam, bioetika, globalizacija, Split: Feral Tribune Biblioteka, 2003.
27. Slađana Josipović Batorek, Odnos komunističkih vlasti prema Katoličkoj crkvi i njenom djelovanju na području Općine Đakovo na primjeru dokumenta „Idejni problemi vezani uz djelovanje klera i utjecaj religije“ iz ožujka 1967. godine, Đakovo: Zbornik Muzeja Đakovštine, Vol. 11 No. 1, 2013., 321.-348.
28. Trpimir Macan, Željko Holjevac, Povijest Hrvatskoga naroda, Zagreb: Školska knjiga, 2013.
29. Tvrtko Jakovina, Hrvatsko proljeće 40 godina poslije, Zagreb: Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo (etc), 2012.

30. Velimir Veselinović, Pregled razvoja pravaške ideologije i politike, Zagreb: Časopis za suvremenu povijest, Vol. 50 No. 3, 2018., 583.-620.
31. Vesna Pešić, Serbian Nationalism and the Origins of the Yugoslav Crisis, Washington: United States peace institute, 1996.
32. Zdenko Radelić, Hrvatska u Jugoslaviji (1945. - 1991.) - Od zajedništva do razlaza, Zagreb: Školska knjiga, 2006.
33. Živan Bezić, Što je Klerikalizam?, Split: Crkva u svijetu, Vol.38 No. 4, 2003., 564.-581.

b) Internetske stranice

1. (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=56924>) (11.4.2021.)
2. (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=45929>) (11.4.2021.)
3. (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=52627>) (11.4.2021.)
4. (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=31392>) (11.4.2021.)
5. (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=42695>) (14.4.2021.)
6. (<https://plato.stanford.edu/entries/patriotism/#PatNa>) (14.4.2021.)
7. (<https://www.britannica.com/biography/John-Emerich-Edward-Dalberg-Acton-1st-Baron-Acton>) (1.5.2021.)
8. (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=59985>) (14.4.2021.)
9. (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=39646>) (14.4.2021.)
10. (<https://www.britannica.com/biography/Adam-Mickiewicz-Polish-poet>) (14.4.2021.)
11. (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=20419>) (14.4.2021.)
12. (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=47107>) (14.4.2021.)
13. (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=26516>) (14.4.2021.)
14. (https://www.youtube.com/watch?v=3Do1nY3JcHk&ab_channel=agram1234) (30.4.2021.)
15. (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=8668>) (14.4.2021.)
16. (<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=43816>) (14.4.2021.)
17. (<https://www.vecernji.hr/vijesti/atentat-je-osveta-za-maksa-luburica-1113123>) (14.4.2021.)
18. (<https://www.vecernji.hr/enciklopedija/zvonko-busic-18138>) (14.4.2021.)

19. (<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=34131>) (14.4.2021.)
20. (https://www.youtube.com/watch?v=nZ7WAOmRUxw&ab_channel=VladoGotovacorg) (15.4.2021.)
21. (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=56821>) (15.4.2021.)
22. (<https://www.geni.com/people/Ante-Jurjevi%C4%87-Baja/6000000034734465341>) (15.4.2021.)
23. (<https://slobodnadalmacija.hr/split/vojko-mirkovic-dugogodisnji-urednik-kulturne-rubrike-slobodne-bila-je-to-stalna-igra-odupiranja-mocnicima-ako-im-se-popusti-odricemo-se-slobode-1026689>) (15.4.2021.)
24. (<http://www.yugopapir.com/2017/07/nacionalizam-u-srednjim-skolama-1983-da.html>) (15.4.2021.)
25. (<https://slobodnadalmacija.hr/kolumne/svuda-vide-bijele-miseve-ustase-klerofasiste-578304>) (15.4.2021.)
26. (<https://www.imdb.com/title/tt0176903/>) (17.4.2021.)
27. (<https://hajduk.hr/utakmice/arhiva/prvenstvo/1950>) (17.4.2021.)
28. (<https://www.vecernji.hr/vijesti/uoci-legendarne-utakmice-hajduk-zvezda-osnovao-je-torcidu-a-udba-ga-je-proganjala-sve-do-smrti-1355239>) (18.4.2021.)
29. (https://studentski.hr/vijesti/na-danasnji-dan/prije-107-godina-pocela-se-pisati-povijest-osnovan-hnk-hajduk-split?fb_comment_id=1334026640036702_1334360523336647) (18.4.2021.)
30. (<https://www.index.hr/sport/clanak/Baka-Sliskovic-za-Index-otkriva-Moj-Hajduk-iz-80-ih-trebao-je-igrati-finale-Kupa-Uefa!/766385.aspx>) (18.4.2021.)
31. (<http://hajduckiportal.hr/18-rujan-1985-g-hajduk-metz-5-1/>) (18.4.2021.)
32. (https://www.transfermarkt.com/olympique-marseille_hnk-hajduk-split/index/spielbericht/1100642) (18.4.2021.)
33. (<https://www.24sata.hr/sport/kaos-krici-igraci-zakljucani-u-svlacionici-i-najteza-kazna-ikad-657715>) (18.4.2021.)
34. (<https://hajduk.hr/utakmice/arhiva/prvenstvo/1988-89>) (18.4.2021.)
35. (https://www.youtube.com/watch?v=yqW85L7Y_xY&ab_channel=Hajduk%C5%BEivivje%C4%8Dno) (18.4.2021.)

36. (<https://slobodnadalmacija.hr/sport/hajduk/kako-je-skinuta-petokraka-nisu-mogli-dotudmana-pa-je-odlucio-stimac-126840>) (18.4.2021.)
37. (https://www.youtube.com/watch?v=4a5ct7vVcgk&ab_channel=DokumentarneEmisijeBalkan) (2.5.2021.)
38. (<http://www.vidonjac.com/foto-2019/40-god-svecenistva/proslava.html>) (21.4.2021.)
39. (<https://proleksis.lzmk.hr/43489/>) (21.4.2021.)
40. (<https://slobodnadalmacija.hr/vijesti/crna-kronika/igrokaz-visokog-prekrsajnog-sudazastarom-oslobodili-fra-luku-prcelu-od-kazne-za-velicanje-pavelica-i-ndh-1029028>) (22.4.2021.)
41. (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=8132>) (22.4.2021.)
42. (<https://www.mirovina.hr/novosti/ultra-ultre-omladinski-mirodrom-poljudu-1985-okupio-50-000-ljudi/>) (22.4.2021.)

SAŽETAK

Jugoslavija se 1980-tih nalazila u brojnim problemima od kojih su najznačajniji bili veliki vanjski dug, nezaposlenost i kriza komunističkoga sistema. Godine 1980. Jugoslavija je ostala bez Josipa Broza Tita, čija je karizma i međunarodni ugled drzao Jugoslaviju na okupu. U ovom radu fokusirao sam se na „nacionalističke incidente“ koji su se događali u Splitu 1980-tih i na način na koji je komunistička partija objašnjavala te incidente. Nacionalističke incidente sam stavio u navodne znakove, jer smatram da se jedino radi o nacionalističkim incidentima ako ih promatramo iz perspektive komunističke vlasti. Većina opisanih događaja su bili male iskrice i izolirani incidenti koji nisu bili organizirani od nikakvog „unutrašnjeg neprijatelja“, već su uglavnom bili rezultat mladenačkog bunta i pijanstva ili pak frustriranosti što se određeni politički stavovi nisu mogli iznijeti u javnome prostoru. U prva dva poglavlja sam objasnio prvo socijalističku ideologiju i ideologiju hrvatskoga nacionalizma, koji su mi poslužili kao teorijski okvir za objašnjavanje „nacionalističkih incidenata“ koji su se događali u Splitu 1980-tih. U zadnjem poglavlju sam pisao o sukobima komunističke partije i Katoličke crkve na području splitsko-makarske nadbiskupije, u kojima su određeni svećenici bili optuženi za nacionalizam i protudržavno djelovanje.

Ključne riječi: „Nacionalistički incidenti“, Jugoslavija, Split, socijalizam, Komunistička partija

SUMMARY

In the 1980s communist Yugoslavia was going through major economic and social problems. In the year 1980, Josip Broz Tito, communist leader and the most powerful figure in the country, died and left the country in deep debt and problems. In this paper I focused on „nationalistic incidents“ which I put in quotation marks because I think those were not real nationalistic incidents, but only incidents from communist party point of view. Most of these „nationalistic incidents“ were result of teen rebellion, drinking, and lack of democracy in socialist Yugoslavia. In the first two chapters I described socialist ideology and ideology of Croatian nationalism, and then I went on to talk about „nationalistic incidents“ in Split in the 1980s. In the last chapter I focused on Catholic Church and their problems with communist party, and the fact that communist party viewed them as Croatian nationalists.

Key words: Socialist Yugoslavia, communism, Croatian nationalism, „nationalistic incidents“, communist party

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja IVAN ŠEVO, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja magistra/magistrice POVIJESTI I FILOZOFIJE izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 14.07.2021.

Potpis

OBRAZAC I.P.

IZJAVA O POHRANI ZAVRŠNOG / DIPLOMSKOG RADA U DIGITALNI
REPOZITORIJ FILOZOFSKOG FAKULTETA U SPLITU

STUDENT/ICA	IVAN ŠEVO
NASLOV RADA	NACIONALISTIČKI INKIDENTI "IZ PERSPEKTIVE KOMUNISTIČKE VLASTI U SPLITU 1980"
VRSTA RADA	DIPLOMSKI RAD
ZNANSTVENO PODRUČJE	POVIJEST
ZNANSTVENO POLJE	HRVATSKA MODERNA POVIJEST
MENTOR/ICA (ime, prezime, zvanje)	PROF. DRSC. ALEKSANDAR JAKIR
KOMENTOR/ICA (ime, prezime, zvanje)	
ČLANOVI POVJERENSTVA (ime, prezime, zvanje)	1. PROF. DR. SC. EDI MILOŠ 2. PROF. DR. SC. ALEKSANDAR JAKIR 3. PROF. DR. SC. MLADENKO DOMAŽET

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/ica predanog završnog/diplomskog rada (zaokružiti odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude (zaokružiti odgovarajuće):

- a.) u otvorenom pristupu
b.) rad dostupan studentima i djelatnicima Filozofskog fakulteta u Splitu
c.) rad dostupan široj javnosti, ali nakon proteka 6/12/24 mjeseci (zaokružiti odgovarajući broj mjeseci)

U slučaju potrebe dodatnog ograničavanja pristupa Vašem ocjenskom radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnom tijelu u ustanovi.

14. 07. 2021, SPLIT

mjesto, datum

potpis studenta/ice